

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

**Avaliku huvi mõiste sisustamisest karistusseadustikus ja
kriminaalmenetluses**

MAGISTRITÖÖ

AALO KUKK

juhendaja: professor Jaan Ginter

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Määratlemata õigusmõistete probleem ja võimalikud lahendused	6
1.1 Määratlemata õigusmõiste ja normi määratletuse nõue.....	6
1.2 Määratlemata õigusmõistete tõlgendamisest kriminaalõiguse normis	11
1.3 Faktiliste asjaolude tuvastamine määratlemata õigusmõiste sisustamisel ja nõue süüdistuse täpsusele	14
1.4 Mõiste avalik huvi sisustamiseks pakutud lahendusi	17
2. Mõiste avalik huvi karistusõiguses.....	24
2.1 Avalik huvi süüteo koosseisu tunnusena	24
2.1.1 Näidiskaasused karistusseadustiku teo koosseisus avaliku huvi mõiste sisustamiseks	38
2.2 Avalik huvi Riigikohtu tõlgendustes	42
3. Mõiste avalik huvi kriminaalmenetluses	51
3.1 Avalikule huvile tekitatud kahju tõendamise probleem ja võimalikud lahendused	51
3.2 Avaliku huvi mõiste sisustamisest kriminaalmenetluse seadustikus	55
Kokkuvõte	65
Summary. Defining an undefined legal concept - public interest in the context of Penal Code and Code of Criminal Proceeding	71
Kasutatud kirjandus	74
Kasutatud õigusaktid	78
Kasutatud kohtupraktika.....	78

Sissejuhatus

Käesoleva töö uurimisobjektiks on autor valinud määratlemata õigusmõistete sekka kuuluva avaliku huvi mõiste sisustamise temaatika karistusõiguse normide kontekstis.

Uurimisala piiritlemisel võtab töö autor appi karistusõiguse struktuuri kolme samba teooria. Teooria lähtub võimude lahususest ning räägib õigusemõistmise kolmest sambast - materiaalne karistusõigus, formaalne karistusõigus ehk kriminaalmenetlus ja kriminaaltäitevõigus.¹ Käesoleva töös käsitleb autor avaliku huvi mõiste avaldumist kahes esimeses sambas ehk materiaalses karistusõiguses ja kriminaalmenetluses.

Eesti Vabariigi kehtivas karistusseadustikus on avaliku huvi mõiste kasutusel kahes süüteoteokoosseisu kirjelduses. Seega võib esmapilgul tunduda, et milleks teemapüstitus kui karistusseadustiku mahtu vaadates räägime vaid kahest koosseisust? Liati kui etteruttavalt lisada, et kohtupraktikat nende kahe koosseisu rakendamise kohta ei ole. Kriminaalmenetluse seadustiku tekstis seondub avalik huvi mõiste kasutamine allikakaitse, otstarbekuse printsiibi ja kohtumenetluse katkematus printsiibiga. Leitud on, et õigussüsteemi terviklikkuse põhimõttest tulenevalt on soovitatav, et kogu õiguskord tervikuna ja iga õigusharu kasutaksid ühte mõistet ühetaoliselt.² Seega on otstarbekas analüüsida uuritava mõiste sisustamist materiaalses ja formaalses karistusõiguses ühtse uurimuse raames.

Karistusseadustiku revisjoni tulemusel valminud eelnõu toob karistusseadustikku juurde veel ühe teokoosseisu, milles sisaldub koosseisutunnusena avalik huvi. Avaliku huvi mõiste lülitub karistusseadustiku mõjuvõimuga kauplemise teokoosseisu ametialaste süütegude peatüki teise jakku, mis sisaldab aususe kohustuse rikkumisega seotud süütegusid. Mõjuvõimuga kauplemine on üks nn korruptsioonikuritegudest. Võitlus organiseeritud ja raskete peitkuritegudega, sealhulgas esmajärjekorras ka korruptsioonikuritegudega kuulub riigi kuritegevusvastase tegevuse prioriteetide hulka³.

Karistusõiguses on tunnustatud põhimõtteks, et kui seadusandja kuulutab mingi teo karistatavaks, peab karistusõiguse norm olema piisavalt selge ja arusaadav, et inimene normi adressaadina oskaks aru saada, milline tegu on keelatud ja oma käitumist vastavalt

¹ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003, lk 26.

² J. Sootak. Ühetaoline mõistekasutus karistusõiguses. Juridica X/2012. lk 790.

³ Justiitsministeeriumi koduleheküljel www.just.ee – jaotus kriminaalpoliitika.

kohandada. Normi määratletuse nõue tuleneb nii Eesti Vabariigi põhiseadusest kui Euroopa inimõiguste konventsioonist.

Õigusnormi selgus võib olla erinev, skaalal täpsest laialivalguvateni. Seadustes sisalduvate mõistete sisustamiseks kasutatakse nii legaaldefiniitsioone kui jäetakse liigse piiratuse ja ühiskonnas ajas muutuvate väärtushinnangute hõlmamise huvides mõisteid defineerimata. Mõisteid, mille sisustamiseks seadusandja on jätnud definitsiooni andmata, tuntakse määratlemata õigustumõistetena. Mõiste avalik huvi kuulub määratlemata õigustumõistete hulka, ning on autori hinnangul kuuluv hägusate ja laialivalguvate mõistete kategooriasse.

Mõiste avalik huvi kasutamist, tähendusvälja ja sisustamist on vähe uuritud ja õiguskirjanduses kajastatud. Mõiste sisu on autori hinnangul kindlasti tunnetatav, kuid tunnetuslikust üldisest arusaamisest üksi on karistusõiguses normi tõlgendamisel ja faktiliste asjaolude subsumeerimisel vähe. Esiteks on normi rakendajal vaja välja selgitada, milles avalik huvi seisneb: kes on avaliku huvi subjektiks ja mis on huvi sihiks. Materiaalõiguses tõusetub samuti küsimus avaliku huvi kui abstraktne mõiste faktilises maailmas väljendumisest. Käesoleva töö uurimisteema seisukohalt tähendab see seda, et kui normi rakendaja on välja selgitanud avaliku huvi mõiste sisu ja koosseisuline tagajärg normis on avaliku huvi kahjustamine või avaliku huvi seisukohast ebavõrdse eelise saamine, siis kuidas selline hinnanguline olukord reaalses maailmas, faktilises elus välja näeb? Kuidas ära tunda neid faktilisi asjaolusid, mis normi koosseisu täidavad või kuidas neid tuvastada? Ehk teisisõnu seisab normi rakendaja subsumeerimisprobleemi ees. Faktiliste asjaolude tuvastamise ja tõendamise probleem kuulub samuti kriminaalmenetluse valdkonda. Või ongi avaliku huvi näol tegemist tunnetusliku, väärtushinnangut sisaldava, seetõttu mõnevõrra subjektiivse koosseisutunnusega ning iga järgmise õiguse rakendaja saab kontrollida seda, kas eelmise poolt mõiste sisustamisel antud hinnang ja põhjendus on tema väärtuste ja tunnetuse seisukohalt õige? Ehk küsimus, kas mõiste avalik huvi sisustamisel on määravaks objektiivsed või subjektiivsed kriteeriumid?

Antud töö põhieesmärgiks on välja selgitada kuidas sisustada avalik huvi mõistet karistusõiguses, nii materiaal- kui menetlusõiguses. Töö eesmärgini jõudmiseks leiab autor esmalt vajalikud meetodid, tõlgendamisjuhised, seejärel pöördub autor karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku juurde, samuti analüüsib seonduvat kohtupraktikat.

Siseriikliku kohtupraktika vähesuse tõttu on autor kasutanud teiste riikide ja Euroopa Inimõiguste kohtu teemakohast kohtupraktikat.

Autor on töö jaotanud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis käsitleb autor avaliku huvi kui määratlemata õigusmõiste olemust, määratlemata õigusmõistete vastuolu normi määratletuse nõudega ja menetluslikku nõuet süüdistuse täpsusele. Vaatluse all on määratlemata õigusmõistete tõlgendamine ja võimalikud tõlgendamisvead.

Teises peatükis on vaatluse all avalik huvi süüteo koosseisutunnusena ja karistusseadustikust lähtuvad mõiste sisustamisvõimalused. Analüüsitud on avaliku huvi mõiste sisustamist kohtupraktikas.

Kolmandas peatükis uurib autor mõiste avalik huvi kasutamist ja sisustamist kriminaalmenetluses. Autor on paigutanud kolmandasse kriminaalmenetlust käsitlevasse peatükki ka avaliku huviga seotud tõendamise temaatika.

Käesoleva töös ei analüüsita teiste määratlemata õigusmõistete olemust rohkem kui uuritava mõiste sisustamise toetamiseks vajalik. Samuti ei ole autori eesmärgiks anda hinnangut, kas avaliku huvi mõiste kasutamine karistusseadustikus koosseisutunnusena või on põhiseaduse või Euroopa inimõiguste konventsiooniga vastuolus.

Töö on kvalitatiivne uurimus. Andmekogumismeetodina kasutab autor normatiivmaterjalide, kirjanduse ja kohtulahendite kogumist, süstematiseerimist ja analüüsimist. Allikmaterjalide hulka kuulub enamjaolt õiguskirjandus, artiklid ja kohtupraktika, samuti seaduseelnõude seletuskirjad. Töös on kasutatud joonealust viitamissüsteemi järgides vormistuses Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kirjalike tööde vormistamise nõudeid.

1. Määratlemata õigusmõistete probleem ja võimalikud lahendused

Mõiste avalik huvi on kasutusel kõigis õiguse valdkondades, nii eraõiguses, avalikus õiguses kui kriminaalõiguses. Mõiste avalik huvi, lisaks mõiste erinevates variatsioonides (avaliku huviga, avaliku huvi, avalikule huvile, avalikele huvidele, avalikes huvides) esineb 69-s seaduses. Mõiste loetletud esinemisvormidest on kasutusel kaks või enam 18-s seaduses. On seadusi, mille normi koosseisus nimetatakse avalikku huvi ja neid, milles avalikke huviseid, ehk mõistet kasutatakse nii ainsuses kui mitmuse vormis.⁴ Reeglina on ühe seaduse piires kasutatud, kas avalikku huvi ainsuses või avalikke huviseid mitmuses, erandina on riigihangete seadus⁵, mis käsitleb nii avalikku huvi kui avalikke huviseid.

1.1 Määratlemata õigusmõiste ja normi määratletuse nõue

Seadusandja ei ole andnud mõistele avalik huvi legaaldefiniitsiooni. Seadusloomes on kasutatud võtet, mille korral antakse seaduses kataloog, mida just kõnesoleva seaduse mõttes avalikuks huviks loetakse. Näiteks sõjahaudade kaitse seaduses⁶ on avalik huvi otsustuskriteerium ümbermatmisel ja avalik huvi võib seaduse kohaselt kaasneda eelkõige, ühiskondlike rajatiste ehitamise või laiendamisega sõjahaua vahetus läheduses, loodusnähtustest põhjustatud ohuga sõjahaua säilimisele, tervisekaitseliste kaalutlustega ja julgeoleku kaalutlustega. Näiteks toote nõuetele vastavuse seadus⁷ sätestab, et kehtestatavad nõuded võivad lähtuda eesmärgist tagada inimeste tervis ja ohutus. Samuti muust avaliku huvi kaitse aspektist, sealhulgas tarbijakaitse, tööohutuse, ühilduvuse, koostoimevõime või energia- või keskkonnasäästlikkuse tagamise vajadusest (TNVS § 5 lg 5). Euroopa Liidu teenuste direktiivi rakendamise seaduses⁸ sisaldub mõiste olulisest avalikust huvist tulenev põhjus, mis seaduse kohaselt on Euroopa Kohtu praktikaga tunnustatud mõiste ja hõlmab nimetatud seaduse mõttes järgmisi valdkondi: avalik kord; avalik julgeolek; avalik ohutus; rahvatervis; sotsiaalkindlustussüsteemi finantstasakaalu säilitamine; tarbijate, teenuse kasutajate ja töötajate kaitse; kaubandustehingute ausus; pettusevastane võitlus; keskkonna- ja linnakeskkonna kaitse; loomatervis; intellektuaalomand; rahvusliku ajaloo- ja kunstipärandi säilitamine; sotsiaal- ja kultuuripoliitika (TDRS § 3 lg 5).

⁴ Töö autor kasutas andmete kogumiseks andmebaasi Riigi Teataja www.riigiteataja.ee täppisotsingut ja otsitavat fraasi jutumärkides, vastavalt otsingu juhendile.

⁵ Riigihangete seadus. - RT I 2007, 15, 76, 74... RT I, 23.12.2013, 74.

⁶ Sõjahaudade kaitse seadus. - RT I 2007, 4, 21 ... RT I, 21.03.2011, 27.

⁷ Toote nõuetele vastavuse seadus. - RT I 2010, 31, 157... RT I, 28.06.2012, 30.

⁸ Euroopa Liidu teenuste direktiivi rakendamise seadus¹. - RT I 2009, 63, 408.

Valdav enamus avaliku huvi mõistet sisaldavatest seadustest jääb haldusõiguse valdkonda. Avalikku huvi käsitletakse ühe haldusõiguse põhimõttena.⁹ Haldusõiguses on avalikul huvil roll diskretsioonis ja avalik huvi argumendina on isiku õigusi piirava toimega. Õiguspraktikas tunnustatakse mõistet avalik huvi määratlemata õigusmõistena.¹⁰

Seaduskeelelt nõutakse täpsust, efektiivsust ja arusaadavust. Seda on aga raske saavutada, sest seaduskeel on seotud mitmetähendusliku ja suhteliselt ebatäpse üldkeelega. Vahel on ebatäpsus ka õigustatud. Seda siis, kui kasutatakse väga üldisi, raskesti piiritletavaid mõisteid, nagu *Treu und Glauben* 'hea usk', *gute Sitten* 'head tavad', *Wert* 'väärtus, hind', *Zumutbarkeit* '(tingimuste, nõuete) vastuvõetavus'. Neid mõisteid konkretiseeritakse seaduse kohaldamise käigus, lähtudes kindlatest asjaoludest.¹¹ Need mõisted on vajalikud selleks, et muuta õigusnorm paindlikuks, paljudes olukordades kohaldatavaks.¹²

Pärast Teist maailmasõda eraldus diskretsiooniteooriast määratlemata õigusmõistete doktriin. Kui diskretsioon kujutab endast õiguslike tagajärgede valikut, siis määratlemata õigusmõiste on teokoosseisu ja hindamise ruumi küsimus.¹³

Õigusteoreetilises kirjanduses domineerib kaks erinevat seisukohta. Ühe puhul käsitletakse määratlemata õigusmõistet kui tõlgendamise, teisel juhul kui subsumeerimise küsimust. Analüüsides erinevaid käsitlusi, leiab K. Merusk, et määratlemata õigusmõiste on siiski eelkõige tõlgendamise probleem. Teoreetiliseks lähtekohaks on siin see, et määratlemata õigusmõisted kuuluvad õigusnormi koosseisu, ja nagu iga normi, nii ka selliste normide rakendamine eeldab tõlgendamist. Seega on määratlemata õigusmõiste õiguse probleem ja tõlgendamise probleem.¹⁴

Riigikohus on öelnud: "Määratlemata õigusmõiste on õigustehniline vahend, mille puhul seadusandja loobub detailsete ettekirjutuste andmisest seadustes enestes, delegeerides normi

⁹ Kalbus, A. Avalik huvi ettevõtlusvabaduse piiramise alusena. *Juridica* VI/2003, lk 373

¹⁰ Avaliku huvi kui määratlemata õigusmõiste temaatikat on oma magistriöö tarbeks uurinud ja teemat ajakirjas *Juridica* artiklina avaldanud K. Ikkonen. Enim tuntud määratlemata õigusmõistena nimetab mõistet avalik huvi oma artiklis „Õigusselgusest õiguskantsleri töös“ N. Parrest Õiguskirjanduses ja artiklites, mida on kasutatud käesoleva töö valmimisel, liigitavad autorid mõiste avalik huvi määratlemata õigusmõisteks. Autori märkus.

¹¹ H. Müller-Tochtermann. *Zur Struktur der deutschen Rechtssprache. – Muttersprache* 69, 1959, lk 84–86. Viidatud E. Oksaar. *Seaduskeele probleeme Saksamaal. - Õiguskeel* 2002.

¹² Oksaar, E., *Seaduskeele probleeme Saksamaal - Õiguskeel* 2002-1. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, lk 6

¹³ Merusk, K., *Administratsiooni diskretsioon. -Juridica*, 1998, nr.3, lk.150

¹⁴ Merusk, K., *Administratsiooni diskretsioon*, lk 150

täpsustamise seaduse rakendajale. Kuna määratlemata õigusmõiste on seadusandja poolt loodud, tuleb seda sisustada seadusandja juhiste ja eesmärkide abil.”¹⁵

Seega tuleb määratlemata õigusmõistet sisustada normi eesmärgi kaudu, ehk püüda välja selgitada, mis oli seadusandja eesmärk normi kehtestamisel. Seadusandja eesmärgi selgitamiseks pöördus riigikohus määratlemata õigusmõistest sisaldanud akti seletuskirja poole.¹⁶

Määratlemata õigusmõisted on õiguses igapäevases kasutuses. Määratlemata õigusmõistele ei saa anda ammendavat definitsiooni, kuid selle olemust on võimalik analüüsida. Määratlemata õigusmõistet on võimalik defineerimise asemel kirjeldada.¹⁷

Määratlemata õigusmõiste korral piiritleb õigusnorm õiguslike tagajärgede eeldused, s.o abstraktsed koosseisulised tunnused väga üldises plaanis. Enne määratlemata õigusmõistet sisaldava normi rakendamist tuleb sellise mõiste sisule anda piirid, mõõdetavad tunnused, et teda oleks võimalik seostada konkreetsete eluliste asjaoludega.¹⁸

Virgo Saarmets on määratlemata õigusmõiste sisustamiseks pakkunud lahendust, mille kohaselt mõnda määratlemata õigusmõistet tuleb alati sisustada erisuguselt, sõltuvalt juhtumi asjaoludest. Samas on võimalik teatud piirides otsustada, kuidas seda mõistet tüüpilisel juhul sisustada. Tüüpilise sisustamisvõimaluse teadmine ei vabasta seaduse tõlgendajat või rakendajat määratlemata õigusmõiste sisustamisvõimaluse hindamisest igal üksikjuhtumil.¹⁹

Õigustloova akti terminoloogia täpsuse nõudest lähtuvalt peab selles sisalduv termin peegeldama tähistavat mõistet täpselt ja täielikult. Määratlemata õigusmõisted kalduvad kõrvale õigustloova akti terminoloogia täpsuse nõudest.²⁰ Kriminaalõiguses, kus kehtib

¹⁵ RKPJKo 3-4-1-5-05, p 16.

¹⁶ RKPJKo 3-4-1-5-05, p 16

¹⁷ K. Ikkonen. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. *Juridica* III/2005, lk 188.

¹⁸ K. Merusk., Administratsiooni diskretsioon ja selle kohtulik kontroll. *Juura* 1997, lk 68-70.-viidatud I. Jürgen. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamise alus kriminaalmenetluses. *Juridica* I/2004 lk 34.

¹⁹ Saarmets, V., Viivitamata mõistliku aja jooksul - Õiguskeel 2002-1. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, lk 28

²⁰ K. Merusk, V. Olle, A. Mõttus jt. Õigusriigi printsiip ja normitehnika. Tartu Sihtastus Eesti Õiguskeskus. 1999, lk 149 .

nullum crimen nulla poena sine lege certa peaks väga üldiselt määratletud mõistete kasutamine olema minimaalne, kuid täiesti välistada ei ole seda võimalik.²¹

Kui karistusseadustiku norm sisaldab määratlemata õigusmõistet, mille sisustamisvõimalused on väga laialivalguvad, tõstatab see küsimuse, kas ei lähe see vastuollu õiguskindluse põhimõttega? Õiguskindlus tähendab nii selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõte) kui ka kindlust kehtestatud normide püsijäämise suhtes (õiguspärase ootuse põhimõte).²²

Määratlemata õigusmõiste karistusseadustiku teokoosseisus tähendab esiteks, et normi adressaadil ei ole selge, milline käitumine on talle keelatud ja mõiste erinevad sisustamisvõimalused võivad anda mõistele tulevikus uue ja ootamatu sisu. Riigikohus on leidnud, et karistusnorm on määratletusnõudega kooskõlas, kui süüteokoosseisu tunnused on normi adressaadile ja seaduse kohaldajale arusaadavad vähemalt sellisel määral, et nende sisu oleks tõlgendamiseks avatav.²³

Karistusõiguses kehtiv määratletusnõue (*nullum crimen nulla poena sine lege certa*) tuleneb põhiseaduse § 23 lg-st 1. Määratletuse nõude kohaselt peab nii tegu, mille eest seadus karistuse ette näeb, kui ka karistus olema selgelt määratletud. Karistusnormi määratletus tagab selle, et igapähe on võimalik ette näha, milline käitumine on keelatud ja karistatav ning milline karistus selle eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada.²⁴

Karistusõiguse kui repressiivse õigusharu eripära seab karistusõigusnormi tõlgendamisele kindlad piirid. Määratletuspõhimõtte järgimine tähendab nõuet, mille kohaselt karistusõigusnormi sisu avamine ei tohi viia normi piiridest väljumiseni ega nende juhtumite hõlmamiseni karistusnormiga, mida seadusandja pole soovinud karistatavaks kuulutada. Karistusseadustik (KarS § 2 lg 4) keelab otsesõnu teo tunnustamise süüteks seaduse analoogia põhjal, millest tuleneb keeld arendada karistusseaduse regulatsiooni edasi väljapoole seaduses endas ette antud karistatavuspiire. Viimane kujutaks endast ühtlasi ka KarS § 2 lg-s 1 ja PS § 23 lg-s 1 sätestatud karistusseaduse määratletuspõhimõtte rikkumist.²⁵

²¹ I. Jürgen. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamise alus kriminaalmenetluses. *Juridica* I/2004, lk 34.

²² Põhiseadus. Komm. vlj. 2012. Ptk. 10 p 3.4.3.

²³ RKKKm 3-1-1-89-13. p. 8.1.

²⁴ RKÜKo 3-4-1-16-10. p. 50.

²⁵ RKKKo 3-1-1-23-12, p 8.2.

Karistusseaduse määratletusnõue ei tähenda ühtlasi täielikku keeldu kasutada määratlemata õigusmõisteid või normatiivseid koosseisutunnuseid. Kohtupraktikas ei ole määratletusnõude rikkumisena käsitatud näiteks olukorda, kus blanketse karistusõigusnormi dispositsioon sisaldab vaid kaudseid viiteid õigusinstituudile, mille normid blanketset normi sisustavad. Kohtuasjas nr 3-1-1-14-03 *Jüri Segal'i süüdistuses KrK § 76 lg 1 järgi* leidis kassaator, et KrK § 76 lg 1 tuleb jätta kohaldamata vastuolu tõttu Põhiseaduse § 13 lõikega 2, kuna KrK § 76 lg 1 teksti põhjal ei ole võimalik piisava kindlusega jõuda selgusele, milline tegu on karistatav, kuna ei ole täpsustatud, millega on määratletud mõisted "tollikontrollile kuuluv kaup", "oluline ulatus" ja "ebaseaduslikult". Kassaator tugines nõudele, et blanketse kriminaalõigusnormi dispositsioon ei tohi sisaldada nn kaudseid viiteid õigusinstituudile, mille normid sisustavad viitavat normi.²⁶

Siin vastas kohus, et leidub hulgaliselt karistusõiguslikke norme, mis peavad tagama teistes õigusharudes kehtestatud detailseid regulatsioone, mis omakorda võivad sisalduda mitmes erinevas õigusaktis. Karistusõiguslikus normis ainuüksi otseste viidete kasutamine võib tingida karistusseaduse tiheda muutmisvajaduse juhul kui muutuvad viidet sisustavad aktid, mis läheks vastuollu Põhiseaduse §-st 10 tuleneva õiguskindluse põhimõttega. Kohus lisas, et vaidlustatud mõisted viitavad piisava mõistetavusega teo toimepanemise ajal kehtinud tolliseadusele ja selle alusel ning täitmiseks antud alamalseisvatele õigusaktidele ja viitas mõistet oluline ulatus selgitavale rakendussättele.²⁷

Vastuolu määratletusnõudega on leitud karistusseadustikus sätestatud karistusjärgse kinnipidamise aluste regulatsioonis, mida analüüsid leidis Riigikohus, et karistusjärgse kinnipidamise puhul on tegu materiaalses mõttes karistusega ja KarS § 87² lg-s 2 sätestatud karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise eeldused ei ole seaduses piisavalt määratletud, seetõttu leiti KarS § 87² lg 2 olevat vastuolus PS § 23 lõikega 1. Kohus leidis, et KarS § 87² lg-l 2 on määratletuse osas mitmeid puudusi nii kohaldamise vormiliste eelduste kui ka sisulise eelduse puhul. Sisuliseks eelduseks oli vaidlusaluses sättes määratlemata õigusmõiste kuritegelik kalduvus.²⁸

²⁶ RKKKo 3-1-1-14-03, p 12.

²⁷ RKKKo 3-1-1-14-03, p 13-14.

²⁸ RKÜKo 3-4-1-16-10

1.2 Määratlemata õigusmõistete tõlgendamisest kriminaalõiguse normis

M. Ernits on Riigikohtu tõlgendamispraktikat analüüsisivas artiklis väljendanud seisukohta, et Euroopa õigusteoorias on tänapäeval subjektiivse kui seadusandja tahte väljaselgitamisest lähtuva ja objektiivse, kui seaduse mõistliku, õiglase ja õige sisu väljaselgitamisele suunatud tõlgendusteooriate vastandamise asemel küsimus rõhuasetuses, kummale neist omistada kollisiooni korral prioriteet või suurem kaal. Riigikohus kaldub praktikas kasutama subjektiivset teooriat, kuid ei lähtu alati vaid sellest.²⁹

M. Ernits pakub diferentseeritud lahendust, mille kohaselt tuleks esimeses järjekorras eelistada subjektiivset teooriat, kuid seda *prima facie*. „Lähtuvalt lisakriteeriumitest - nagu seaduse vanus, ühiskonnakorralduslike raamtingimuste ja väärtushinnangute muutumine, seadusandja tahte ühetimõistetavus ning süstemaatiliste argumentide kaal üksikjuhul - võib konkreetse kaasuse lahendamisel osutada õigemaks lähtuda objektiivsest teooriast.“³⁰

Iseäranis karistusõigusnormi sisu selgitamisel tuleb esmajoones tugineda selle grammatilisele tõlgendamisele.³¹ Keelelisel tõlgendamisel tuleb eelkõige lähtuda sättes kasutatud sõnade tavapärasest tähendusest üldkeeles. Sõnade üldkeelses tähendusel rajanev tõlgendus aitab kõige paremini tagada õigusselgust, õiguslike tagajärgede ennustatavust, õiguskindlust ja pakkuda kaitset erinevate otsustajate tõlgenduseelistuste eest.³² Siiski peale üldkeele tähenduse selgestegemist kontrollib riigikohus lahenduse õigsust peatudes kõnealuse sätte ajaloolisel kujunemisel, seaduse eelnõu koostajate kavatsustel ja sätte eesmärkidel. Analüüsitakse põhiseaduse sätet, siis kohus põhjendab, et ajaloolistest põhjustest ja suuremast abstraktsuse astmest tingituna võib põhiseaduses kasutatava termini sisu aga erineda sama sõna sisust üldkeeles või üksikutes õigusharudes³³

Süntaktilist tõlgendamist on riigikohus kasutanud oma lahendis 3-1-1-23-12 kriminaalasjas *Mati Eliste süüdistuses KarS § 298¹ lg 1 järgi*. Kohus kasutab tõlgendusvõtet mõjuvõimuga kauplemise koosseisu (KarS § 289¹) analüüsil ja asub seisukohale, et kõnealuses koosseisus kirjeldatud teo karistatavuseks peab olema tuvastatud mõjuvõimuga kaupleja poolt ametiisiku mõjutamise ebaseaduslikkus. Taolise järelduse ainuvõimalikkust kinnitab kohtu hinnangul

²⁹ M. Ernits. Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas. *Juridica IX* 2010, lk 667. Madis Ernits viitab oma artiklis RKHKo 06.11.2003 otsusele 3-3-1-72-03, punktid 15,16.

³⁰ M. Ernits. Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas., lk 668.

³¹ RKÜKo 3-4-4-16-10

³² RKÜKo 3-4-1-18-08, p 17

³³ RKÜKo 3-4-1-18-08, p18.

tunnuse „ebaseaduslik“ asukoht KarS § 298¹lg-s 1 sisalduva lause ülesehituses, millest nähtub, et seadusandja on nimetatuga sidunud isiku poolt oma tegeliku või eeldatava mõju kasutamise, mitte aga vara või muu soodustuse lubamisega nõustumise või vastuvõtmise.³⁴

Riigikohus annab juhendi karistusõigusnormi esmajoones grammatiliseks tõlgendamiseks. Kuid juhul kui normi keeleline analüüs jätab mitmeid võimalusi ja normi siiski liig ebamääraseks, on riigikohus seisukohal, et pelk grammatiline tõlgendamine võib jääda liiga kitsaks.³⁵

Määratlemata õigusmõiste puhul samas on riigikohus rõhutanud, et kuna määratlemata õigusmõiste on seadusandja poolt loodud, tuleb seda sisustada seadusandja juhiste ja eesmärkide abil.³⁶ Kohus pöördus lahenduse leidmiseks kontrollitavat normi sisaldava seaduse eelnõu seletuskirja ja riigikogu istungi stenogrammide poole.

Seega, kui karistusõiguse normi grammatilisest tõlgendamisest jääb selle mõistmiseks väheseks, tuleks pöörduda subjektiiv-teleoloogilise argumendi ehk geneetilise argumendi poole, mis põhineb seadusandluses osalenud isikute tegelikul tahtel, nn seadusandja tahtel.³⁷

Riigikohus on grammatilise tõlgendamise ebaõnnestumisel pöördunud samuti süstemaatilise ja teleoloogilise e normi eesmärgist lähtuva argumendi poole näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsuses nr 3-1-1-41-08 AS-i *Enimex ja Andrei Kislõi süüdistuses KarS § 392 lõigete 1 ja 3 järgi* analüüsitakse olukorda, kus menetlusseadustiku sätte pelk grammatiline tõlgendus annab tulemuse, mis on vastuolus regulatsiooni süsteemse ülesehituse ja eesmärgiga.

Kohus analüüsib normi seaduse teksti peatükis sätestatu ja peatükiga hõlmatu süstemaatilise tõlgendamise pinnalt samuti lahendis *3-1-1-75-13 Kriminaalasi Kristjan Talviku (Talvik) süüdistuses KarS § 200 lg 2 p-de 7 ja 9 järgi ja Oliver Meili (Meil) süüdistuses KarS § 200 lg 2 p-de 7 ja 9 järgi*. Riigikohtus oli arutusel olukord, kus maakohus jättis kohtuotsuse kuulutamiseks kohtuistungit pidamata ja maakohtu otsus isikute süüdimõistmises tehti pooltele kättesaadavaks e-posti ja kohtu kantselei kaudu. Tegemist oli kriminaalasja teistkordse

³⁴ RKKKo 3-1-1-23-12, p 3.

³⁵ M. Ernits. Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas., lk 668

³⁶ RKPJKo 3-4-1-5-05, p 11, 16.

³⁷ Määratlus M. Ernitsa artiklist Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas. M.Ernitsa argumentide rühmitus põhineb Robert Alexil.

arutamisega maakohtus ning sel juhul regulatsioon otsesõnu ei nõua otsuse kuulutamist kohtuistungil. Riigikohus väljendab, et Kriminaalmenetluse seadustiku 10. peatüki süstemaatilise tõlgenduse pinnalt hõlmab kohtulik arutamine maakohtus kõike esimese astme kohtu menetluses kohtuliku eelmenetluse järgselt toimuvat. Seega hõlmab kohtulik arutamine kohtuistungil rakendamist, kohtulikkude uurimist, kohtuvaidlusi ja süüdistatava viimast sõna, aga ka kohtuotsuse kuulutamist. Kohus märgib, et seadusandja pole olnud kohtuliku arutamise mõiste ja menetlusosaliste sellest kohustusliku osavõtu sätestamisel järjekindel. Ühelt poolt on tehtud süüdistatava osavõtt sellest vabatahtlikuks, teisalt on prokuröri ja kaitsja osas regulatsioon jäänud muutmata. Prokuröri ja kaitsja osas seadus erandit kohtuotsuse kuulutamisel osalemisest üldmenetluses ette ei näe. KrMS § 270 lg 1 kohaselt on prokurör kohustatud osalema kohtuistungil ja KrMS § 45 lg 4 kohaselt on kaitsja osavõtt üldisest kohtumenetlusest kohustuslik. Seepärast tuleb lähtuda seadusandja tahtest säilitada nende kohtumenetluse poolte kohustuslik osavõtt kohtuotsuse kuulutamisest nii kriminaalasja esimesel kui ka uuel arutamisel maakohtus.³⁸

Kriminaalkolleegium on kasutanud oma lahendites ka teleoloogilist redutseerimist, mis tähendab karistusnormi kitsendamist süüdistatava kasuks. Teleoloogilise reduktsiooni meetod on Saksa õigusteadlase Karl Larenzi poolt kujundatud varjatud seaduselünkade täitmiseks ning analoogiale täpselt vastupidise mõjuga³⁹.

Sisustades jälitustegevuses salajasele koostööle kaasatud isiku mõistet (KarS § 241 lg 1) hindab kolleegium asjakohatuks prokuratuuri seisukoha, et kaitset vajavad ka enda teadmata jälitusasutusi aitavad inimesed ja kuriteoteadete esitajad. Seda seetõttu, et see seisukoht lähtub väärist eeldusest, et KarS § 241 lg-ga 1 kaitstav õigushüve on mõni individuaalõigushüve, nagu elu või tervis. Kolleegiumi hinnangul kaitseb aga kõnealune karistusnorm primaarsena üldõigushüveks olevat riigi julgeolekut. Prokuratuuri poolt välja pakutud tõlgendus jälitustegevuses salajasele koostööle kaasatud isiku mõiste kohta loeti liiga laiaks, kuivõrd see hõlmaks ka selliseid isikuid, kes ei ole vabatahtlikule koostööle kaasatud. Kolleegiumi hinnangul on aga mõistet vaja veelgi enam kitsendada. Kolleegium põhjendab, et mitte kõik vabatahtlikule koostööle kaasatud inimesed ei ole jälitustegevuses salajasele koostööle kaasatud isikud. Sellised isikud on vaid inimesed, kelle koostöö jälitusasutusega on mingil moel dokumenteeritud või registreeritud. Selline kitsendamine ei põhine ei JTS § 14 lg-1 1 ega

³⁸RKKKo 3-1-1-75-13.

³⁹Larenz, Karl, Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6 Aufl. Springer-Verlag Berlin 1991 S 391 viidatud Hirvoja. M Majanduskaristusõiguse ajakohastamine Eestis – põhialused ja rõhuasetused

ka kõnealusel mõistel endal, sest need kaks koostöö dokumenteerimisest ei kõnele. Seetõttu saab sellist kitsendamist nimetada KarS § 241 lg 1 teleoloogiliseks reduktsiooniks.⁴⁰

Madis Ernits on avaldanud arvamust, riigikohtu lahendites kasutatava kataloogi eeskujuks on Karl Larenzi tõlgendamiskriteeriumite kataloog, kuhu kuuluvad sõnatähendus, seaduse tähenduseseosed, ajaloolise seadusandja eesmärgid ja ettekujutused ning objektiiv-teleoloogiline kriteerium.⁴¹ Riigikohtu lahendis 3-1-1-113-13 *kriminaalasi Jarek Pavlihhini süüdistuses KarS § 241 lg 1, § 201 lg 2 p 3, § 345 lg 1 ja § 344 lg 1 järgi* kasutatud Karl Larenzi teleoloogilise reduktsiooni võtte kinnitab Madis Ernitsa seisukohta.

Imbi Jürgen, oma artiklis, mis käsitleb materiaalõiguse ebaõiget kohaldamist kui kohtuotsuse kassatsiooni korrast tühistamise alust kriminaalõiguses, on leidnud kokkuvõtvalt, et vead määratlemata õigusmõiste sisustamisel on aluseks kohtuotsuse kassatsioonikohtus tühistamisele nagu iga teine materiaalõiguse ebaõige kohaldamine. Märkatav on Riigikohtu orienteeritus konkreetsele kaasusele. Riigikohus kontrollib määratlemata õigusmõistete sisustamise õigsust ja vajadusel otsustab, kas antud kaasuse tehiosid on võimalik mõiste alla paigutada, enamasti sõnastades üldreeglid, millest tuleb mõiste sisustamisel juhinduda.⁴²

1.3 Faktiliste asjaolude tuvastamine määratlemata õigusmõiste sisustamisel ja nõue süüdistuse täpsusele

Kui normis sisalduva mõiste sisu õiguslikud eeldused on välja selgitatud, tuleb normi rakendajal tunda ära elulised faktilised asjaolud, mis õiguslikele eeldustele vastavad ja subsumeerida normi koosseisu alla. Teades mõiste sisulisi piire tuleb seda seostada konkreetsete eluliste asjaoludega, ehk siin tekib subsumeerimise probleem. Karistusõiguses ei saa olla määratlemata õigusmõistele sisustamisele vastava olukorra esinemine faktilises maailmas hinnanguline. Kõrvale võib tuua võrdluse haldusõigusega, kus õiguse rakendajal on antud diskretsioon otsustuse tegemisel kaaluda erahuvisid võrrelduna avalike huvidega.

Faktiliste asjaolude väljaselgitamine ja tõendite kogumine toimub kriminaalmenetluses. Käesoleva töö uurimisteema seisukohalt seisab rakendaja silmitsi küsimusega kuidas väljendub reaalses maailmas faktiliselt avaliku huvi olemasolu. Toome näiteks olukorra,

⁴⁰RKKKo 1-1-113-13

⁴¹M. Ernits. Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas, lk 667.

⁴²I.Jürgen. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korrast tühistamise alus kriminaalmenetluses. *Juridica. I/2004*, lk 35

milles teokoosseis näeb ette, tagajärjena avalik huvi on kahjustamise. Määratlemata õigusmõiste vajab täpset sisustamist süüks arvatava teo faktiliste asjaolude kirjeldamisel. Nõutav on, et süüdistuse tekstis peavad kajastuma piisava faktilise täpsusega kõik faktilised asjaolud, mis on isiku karistusõigusliku vastutuse eelduseks. Sõltumata kogutud tõenditest või süüdistusakti põhiosas esitatud faktilistest asjaoludest on puudulikult koostatud süüdistuse tagajärjeks, et kohtul ei ole võimalik süüdistuses nimetamata vastutuse eeldusi isikule omistada sõltumata sellest, milline on kohtu tuvastatud faktiliste asjaolude kogum.⁴³

Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS)⁴⁴ § 268 lg 1 sätestab, et kriminaalasja kohtulik arutamine toimub süüdistatava suhtes ainult süüdistusakti järgi, kui samas paragrahvis ei ole sätestatud teisiti. Siin sätestatakse üldreegel, mida järgnevad lõiked täpsustavad. KrMS §-i 268 lg 5 esimese lause kohaselt süüdistatavat süüdi tunnistades ei või kohus tugineda faktilistele asjaoludele, mis oluliselt erinevad süüdistuses või muudetud või täiendatud süüdistuses kirjeldatud tõendamiseseme asjaoludest.

Riigikohus on korduvalt selgitanud, et isiku karistusõigusliku vastutuse eelduseks saavad olla vaid süüdistuses kirjeldatud faktilised asjaolud, mis määravad ära piiri, millest kohus asja arutamisel väljuda ei saa. Kaitseõiguse tagamiseks peavad süüdistuse tekstis piisava selguse ja täpsusega kajastuma kõik faktilised asjaolud, mis on isiku karistusõigusliku vastutuse eelduseks. Süüdistusakti lõpposas sisalduvas süüdistatava tegevuse kirjelduses tuleb näidata kõik need isiku käitumise aspektid, mis prokuratuuri hinnangul moodustavad kuriteokoosseisu.⁴⁵

Riigikohus lahendades süüasja KarS §169 järgi kvalifitseeritavas kuriteos, mis sisaldab mõistet kuritahtlik kõrvalehoidumine, on teinud süüdistusele etteheite, et süüdistuses on kirjeldamata tegevusetuse kuritahtlikkus. Süüdistuses ei nimetata ühtegi faktilist asjaolu, millele tuvastatuse korral saaks anda õigusliku hinnangu.

Otsustus, kas konkreetsel juhul on vanem lapsele elatist maksmata jättes elatise maksmisest KarS § 169 tähenduses kuritahtlikult kõrvale hoidunud, tähendab õigusliku hinnangu andmist elatise maksmata jätmise faktilistele asjaoludele. Teisisõnu eeldab isiku süüdistustunnistamine KarS § 169 järgi muu hulgas seda, et oleksid tuvastatud sellised faktilised asjaolud, mis

⁴³ RKKKo 3-1-1-53-07, p 10.1

⁴⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166...RT I, 26.02.2014, 8.

⁴⁵ RKKKo 3-1-1-84-12, p 10

võimaldavad subsumeerida süüdistatava käitumise KarS §-s 169 ette nähtud koosseisulise tunnuse "kuritahtlik kõrvalehoidumine" alla.⁴⁶

Riigikohus heidab ette, et isikule esitatud süüdistuse sisus on kajastatud üksnes fakti, et kohus oli K. G.-lt lapse kasuks teatud summas elatise välja mõistnud ja et K. G. jättis ajavahemikul 1. septembrist 2009 31. märtsini 2011 temalt välja mõistetud elatisest 31 925 krooni tasumata. Samas pole süüdistuses kirjeldatud seda, milles väljendus K. G. tegevusetuse kuritahtlikkus. Süüdistuses ei nimetata ühtegi faktilist asjaolu, mis tuvastatuse korral võiks anda alust järelduseks, et K. G. poolt elatise maksmata jätmine on õiguslikult hinnatav elatise maksmisest kuritahtliku kõrvalehoidumisena KarS § 169 mõttes. Välja on toomata, et K. G.-l oli vara, mida ta pidanuks kasutama lapsele elatise maksmiseks, või et K. G. ei otsinud oma varalise seisundi parandamiseks piisavalt aktiivselt tööd või et esines mingi muu asjaolu, mis annab alust asuda seisukohale, et K. G. mitte lihtsalt ei rikkunud ülalpidamiskohustust, vaid tegi seda kuritahtlikult.

Kohtutel puudus KrMS § 268 lg-st 1 ja lg 5 esimesest lausest tulenevalt võimalus selliseid, isiku käitumise kuritahtlikkust iseloomustavaid, faktilisi asjaolusid tuvastada, kuna need olid süüdistusega hõlmamata. Tuvastamine ei ole võimalik sõltumata kriminaalasjas kogutud tõendite sisust. Nii kassatsioonis kui ka varasemas menetluses esitatud prokuröri väide, et süüdistataval oli piisavalt vara ülalpidamiskohustuse täielikuks täitmiseks või vähemalt ei teinud süüdistatav piisavaid jõupingutusi elatise maksmiseks vajaliku sissetuleku saamiseks, väljub Riigikohtu hinnangul süüdistuse piiridest ja seega ei ole võimalik väite paikapidavust kohtumenetluse raames kontrollida.⁴⁷

Riigikohus on väljendanud seisukohta, et menetlusõiguslikult ei ole aktsepteeritav olukord, kus toimepanija käitumise erinevaid aspekte, mis moodustavad tervikuna kuriteokoosseisu, kajastatakse süüdistusakti erinevates osades ja üksnes süüdistuse teksti erinevate osade kogumis vaatlemisel selgub, milles isikule inkrimineeritav tegu seisnes.⁴⁸ Süüdistuses olulise kahju tekitamise puhul peab süüdistusest selguma kahjustatu isik ja faktilised asjaolud, millest lähtudes on võimalik anda õiguslik hinnang kahju iseloomule, mis on väidetavalt tekkinud ja selle kahju ulatusele.⁴⁹ Viimane nõue tekitab autori hinnangul olukorra, kus süüdistuses avalike huvidele kahju tekitamine peab olema sõltuvuses isiku õigustele või huvidele kahju

⁴⁶ RKKKo 3-1-1-84-12 p 9

⁴⁷ RKKKo 3-1-1-84-12

⁴⁸ RKKKo 3-1-1-31-10, p 14.

⁴⁹ RKKKo 3-1-1-61-06

tekitamisest ja konkreetse kahjustatud isikuta abstraktsele avalikule huvile kahju ei saagi tekitada.

Riigikohtu lahendis, kus kaebuse esitaja vaidlustas rikkumise kvalifitseerimist LS § 74³⁷ lg 2 järgi, mis näeb ette vastutuse sõiduki parkimise eest keelatud kohas või liikluskorraldusvahendiga ettenähtud parkimiskorda või -viisi rikkudes nii, et see on ohtlik teistele liiklejatele või häirib oluliselt liiklust, luges kohus valeks alama astme kohtu põhjenduse, et kuna sõiduk pargiti peatamist keelava märgi mõjualas ja märk oli paigaldatud liiklusohutuse kaalutlusel, tähendaski, et parkimine oli ohtlik teistele liiklejatele ja häiris oluliselt liiklust. Riigikohus märkis, et tagajärg objektiivse koosseisu tunnuseks tuleb tuvastada vastavate tõendite alusel, sest parkimine parkimist keelava liiklusemärgi mõjuvõimkonnas ei pruugi alati teisi liiklejaid ohustada või liiklust oluliselt häirida.⁵⁰

Seega kokkuvõtvalt on menetlusõiguslikust aspektist nõutav olukord, kus kõik asjaolud, mis tervikuna täidavad kuriteokoosseisu, peavad olema faktiliselt tuvastatud ja kajastatud süüdistuse tekstis. Riigikohtu etteheidetest mõistete „kuritahtlik“ ja „oluline kahju“ puudulikule või pelgalt hinnangulisele sisustamisele, tuleb järeldada, et ka mõiste „avalik huvi“ sisustamine süüdistuses ei saa tähendada paljasõnalist väidet avaliku huvi esinemisest või selle puudumisest. Riigikohtu nõue, et olulise kahju tekitamise puhul peab süüdistusest selguma kahjustatu isik ja faktilised asjaolud, millest lähtudes on võimalik anda õiguslik hinnang kahju iseloomule seab avalike huvide kahjustamise sisustamise sõltuvusse isikukahjust.

1.4 Mõiste avalik huvi sisustamiseks pakutud lahendusi

Levinud on mõiste avalik huvi samastamine mõistega üldine huvi, samuti, et era ja avaliku sfääri tähistamiseks ei kasutata kehtivas õiguses kokkulepitud termineid⁵¹ ja tähistatakse sama mõistet tihti erinevalt.⁵² Terminid avalik hüve või ühiskondlik hüve on kasutusel igas praktilises distsipliinis, olles põhjalikumalt analüüsitud majandusteaduses.⁵³ Enne kui asuda konkreetsete uuritavat mõistet sisaldavate õigusnormide analüüsimise juurde püüab autor

⁵⁰ RKKKo 3-1-1-133-05

⁵¹ Termin on mõiste märk, mis võib olla väljendatud sõna, sõnaühendi või fraasiga, moodustades katkematu mõttelise ühtsuse ning mida teatava mõiste väljendamisel ei kasutata üksteiseta - Õigus ja keel. Teemaaliline valik Õiguskeeles aastatel 1995-1999 ilmunud kirjutistest. Juura Õigusteabe AS. 2000, lk 27.

⁵² K. Ikkonen. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. *Juridica* III/2005, lk 189

⁵³ K. Ikkonen, lk 187.

leida selgitust või pidepunkte mõiste keelelisest analüüsist ehk grammatilisest tõlgendamisest ja mõistele pakutud sisustusvõimalustest erinevate autorite käsitluses, mis jäävad poliitilise, õigus- ja sotsiaalfilosoofia valdkonda.

Iga [seaduse] tõlgendamine algab sõnade mõtte, tähenduse selgestegemisest.⁵⁴ Üldkeeles tuntud sõnadel ja õiguskeeles kasutatavatel terminitel, mis langevad kirja pildilt kokku on tihti erinev tähendus ja sisu. Õiguskeel ja üldkeel on kirjakeele osad. Õigustekstist arusaamiseks on oluline, et seaduses kasutatud väljendi või sõna tähendusseos oleks sama, mis üldkeeles või seadusega reguleeritava valdkonna oskuskeeles.⁵⁵ Juhisest lähtuvalt, võtab autor mõiste sisu avamiseks esmalt ette sõnaraamatud.

Üldkeeles tähenduse leidmiseks terminile *avalik huvi* tuleb vaadelda üldkeeles sõnu *avalik* ja *huvi* eraldi. Selgitustena sõnale *avalik* annab „Eesti keele seletav sõnaraamat“ võimalused: 1. üldiselt teada olev v. teatavaks saanud; (paljude) inimeste juuresolekul toimuv; varjamatu, ilmne; 2. kõigile, rahvahulkadele, üldsusele mõeldud v. ette nähtud, kõikide kasutada olev; ühiskondlikku v. halduslikku sfääri kuuluv, sellesse puutuv v. seda haarav.⁵⁶ *Huvi* selgituseks on: 1. tähelepanu, samuti mõtete keskendumine objektile, mida tahetakse omandada v. tundma õppida; millegi harrastamine; 2. tulus, soodus asjaolu, kasu; see, mida keegi taotleb.⁵⁷ Seletav sõnaraamat defineerib sõna *avalik* sisustava näitena ka väljendit *avalik huvi* kui rahva ühishuvi või õiguslikult määratud riigi tahet.

Üldkeeles sõnaselgituste põhjal saab tuletada kombinatsioone nagu varjamatu tähelepanu; üldsuse tähelepanu; rahvahulkadele või üldsusele soodus asjaolu, kasu. Üldkeeles hõlmab mõiste *avalik huvi* tähendusväli nii näiteks avalikkuse tähelepanu kui ühiskondlikku kasu.

Õigusleksikon selgitab terminit *avalik huvi* läbi üldise *huvi*, so *avalik huvi* on üldine *huvi*, mis hõlmab mingi inimkoosluse ühist, üksikisiku huvist üldisemat *huvi*; õiguslikult määratud riigi tahe.⁵⁸ Termin *huvi* on õigusleksikonis defineeritud kui õigus või võimalus saada mingisugust kasu või hüve või vältida mingisuguse kahju tekkimist, isiku tahteline suhe oma sellise õiguse või võimaluse olemasolusse.⁵⁹

⁵⁴ R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia. Õigusteabe AS Juura. 1997, lk 89.

⁵⁵ Õigus ja keel. Teemaatiline valik Õiguskeeles aastatel 1995-1999 ilmunud kirjutistest. Juura Õigusteabe AS. 2000, lk 13.

⁵⁶ *Avalik* – „Eesti keele seletav sõnaraamat“. Eesti Keele Instituut. Arvutivõrgus kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=avalik&F=M>.

⁵⁷ *Huvi* – „Eesti keele seletav sõnaraamat“. Eesti Keele Instituut.

⁵⁸ *Avalik huvi* – K. Maurer. Õigusleksikon. Kirjastus Interlex. 2000, lk 89.

⁵⁹ *Huvi*– K. Maurer., lk 89.

Eeltoodust nähtub, et nii seletav sõnaraamat kui õigusleksikon selgitavad terminid avalik huvi ühiskondliku huvi tasandilt või kui õiguslikult määratud riigi tahet.

Õigusleksikonis toodud definitsioonide põhjal võtab K. Ikkonen kokku, et hüve peitub huvi taga. Hüve on see, mistõttu millegi vastu huvi tuntakse, ta on huvi põhjustajaks. Seega on hüve väärtus, huvi on aga väärtusele suunatud, eeldades millegi tegemist või tegevusest hoidumist. Avalik huvi on suunatud avaliku hüve loomisele või säilitamisele, seega on avalik hüve avaliku huvi esemeks ja eesmärgiks. Avalik hüve on miski, millest on huvitatud riigi kui kogukonna liikmed tervikuna.⁶⁰

K. Ikkonen peab oluliseks avaliku huvi mõiste avamisel üksikisiku ja üldsuse huve ja hüvesid iseloomustada ja defineerida mõistete omavahelise vastandamise teel⁶¹. Ikkoneni soovitusotsida lahendust huviteooriast, võib küll jagada huvid era ja avalikeks huvideks, kuid see ei anna siiski selgust avaliku huvi subjektist.

R. Alexy kohaselt on avalikul hüvel jagamatu iseloom. Avalik hüve on teatud hulga indiviidide selline hüve, mida ei ole mõisteliselt, faktiliselt või õiguslikult võimalik osadeks jaotada ja neid osi indiviidide vahel laiali jagada. Nii nagu individuaalsetel õigustel, võib ka ühiskondlikel hüvedel olla kas normi või printsiibi iseloom.⁶²

R. Alexy on leidnud, et üksikisikute õiguste ja avalike huvide vahekorra väljaselgitamisele võib läheneda, kas normatiivselt või analüütiliselt. Normatiivsest aspektist on üksikisikute õiguste ja avalike huvide vahekord küsimus riigi ja ühiskonna põhistruktuuri ülesehitusest. Seega jääb küsimus era ja avalikust huvist päevakorda kuni see diskussioon sisaldus õigluse mõistes. Analüütilisel lähenemisel on rõhk nimetatud suhte võimalikult täpsel määratlemisel, mis eeldab üksikisikute õiguste ja ühiskondlike huvide täpselt defineerimist. Nende mõistete ebaselgus teeb omakorda võimatuks normatiivse lähenemise.⁶³

Vene õigusteadlase K. Totjev on avaldanud seisukohta, et avalike huvide ja riigi huvide vahekorra kindlaksmääramisel on vaja arvestada kahte asjaolu:

⁶⁰ K. Ikkonen, lk 194.

⁶¹ K. Ikkonen, lk 187

⁶² R. Alexy. *Recht, Vernunft, Diskurs. Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Mein: Suhrkamp Verlag 1995, lk 234 (Viidatud: K. Ikkonen, lk 190 kaudu).

⁶³ R. Alexy. *Recht, Vernunft, Diskurs*, lk 234 (Viidatud: K. Ikkonen, lk 193 kaudu).

- 1) riigi huvid ei hõlma kõiki ühiskondlike vajadusi;
- 2) riigi huve ei saa vastandada avalikele huvidele.

Seega on K. Totjevi sisukoha järgi avalikel huvidel riigi huvidega ühisosa, avalik huvi on laiem mõiste ja selle alla mahub riigi huvi. Avalik huvi on suurte, kogu ühiskonda hõlmavate sotsiaalsete gruppide, jaoks eluliselt olulise asjaolu soovimine. Selle eluliselt olulise asjaolu loomine, säilitamine ja arendamine on riigi kohustus. Avalik huvi paneb riigile kohustuse tegutseda kooskõlas selle huviga. Sellest tuleneb avaliku huvi ja seaduse tihe seotus. Totjev rõhutab samuti avaliku hüve jagamatut iseloomu.⁶⁴

Šveitsi õigusteadlane B. Knapp on esitanud avaliku huvi mõiste sisustamiseks kaks teesi. Esimese kohaselt vastab avalik huvi teatud ajahetkel eksisteeriva õigus- ja sotsiaalkorra avalikule mõttele ja vaimule. Teise teesi kohaselt on seadusandja otsustus, mis on avalik huvi ja mis mitte. See ei lähtu õiguslikust aspektist, vaid pigem ajalistest ja ruumilistest asjaoludest ning valitsevast enamusest.⁶⁵ Esimene tees on olemuselt loomuõiguslik, tähendades, et riik seisab hea selliste ülesannete täitmise eest, mida üksikisik lahendada ei saa. Teine tees on positivistlik – avalik huvi on see, mille seadusandja on avaliku huvina sõnastanud.⁶⁶

Jeremy Benthamilt on pärit tuntud ja palju kajastatud avalike huvide definitsioon. J. Bentham nägi avalikku huvi kui üksikute osahuvide summat. Püstitades küsimuse, mis on kogukonna huvi vastas J. Bentham selle olevat kogukonna moodustavate liikmete huvide summa.⁶⁷ Niipalju kui see sõltub valitsusest, on universaalse ühiskondliku rahulolu maksimeerimiseks vajalik pakkuda suurimat rahulolu võimalikult suurele hulgale.⁶⁸

Saksa juurtega ameerika poliitfilosoof Hannah Arendt on arutlenud avaliku huvi mõiste üle isiku kui indiviidi ja isiku kui ühiskonnaliikme ja kodaniku elu kontekstis. Tema väitel meie avalikud huvid kodanikena on erinevad meie erahuvidest individidena. Avalik huvi ei ole erahuvide summa, ega nende kõrgeim ühisnimetaja. Avalikul huvil on vähe tegemist isiklike huvidega, kuna avalik huvi puudutab maailma, mis on kõrgemal indiviidist. Maailma, mis oli enne meid ja jääb olema peale meid, mis leiab teostuse tegevustes ja institutsioonides, millel on oma sisemised eesmärgid ja need ei pruugi olla kooskõlas indiviidi lühiajaliste ja isiklike

⁶⁴ Viidatud K. Ikkonen, lk 197.

⁶⁵ B. Knapp. Grundlagen des Verwaltungsrechts. I osa. Baesel, Frankfurt am Main: Helbing Lichtenhahn, 1992, äärenr 135. Viidatud: Kalbus, A. Avalik huvi ettevõtlusvabaduse piiramise alusena. Juridica VI/2003, lk 373-381

⁶⁶ B. Knapp. Grundlagen des Verwaltungsrechts, viidatud: artiklis K. Ikkonen, lk 193.

⁶⁷ Gunn, J.A.W. Jeremy Bentham and The Public Interest. Canadian Journal of Political Science. 1968 vol 1, lk 398-413. Kanada Queen's University poliitikateaduse emeriitprofessor John Alexander Wilson Gunn.

⁶⁸ Gunn, J.A.W. Jeremy Bentham and the Public Interest, lk 405.

huvidega. Avalik huvi tähendab avaliku maailma huvisid, mida inividid jagavad kui liikmed ja mida inividid saavad nõuda ja nautida ainult isiklikest huvidest kõrgemale vaadates.⁶⁹

Kriitiliselt suhtub avalikku huvisse kui poliitilise argumenti inglise filosoof Brian M. Barry, kes oma analüüsi lõpetuseks leiab, et kui kasutada argumenti tema õiges sisus, siis sobib see ühiskonnale, milles riigilt oodatakse rikkuse ja kasu tootmist ning kodanikuõiguste eest seismist, mitte voorust ja religioosset vastavust. Religioossed väärtused, mis kunagi olid poliitilise argumendina kasutusel on aegade ja tavade muutustes kadunud. M. Barry ühitab avaliku huvi huviga, mis on kasutada inimese, kui avalikkuse ühe osa, võimuses. M. Barry leiab, et inimesel on erinevates rollides (lapsevanem, ettevõtja, koduomanik) erinevad huvid. Üks rollidest, milles igäüks end leiab, on ühiskonna või avalikkuse liige ja seega on olemas teemad, mis puudutavad inimest just selles, ühiskonnaliikme rollis. Avalike huvide äratundmine ja edasi kandmine on riigi ülesanne, kuna riigil üksi on vahendid ja võim takistada inimest talitama oma tahtmist mööda, juhul kui tahtmise tulemus kahjustab avalikku huvi. Samuti on riigil voli ja kohustus koguda vahendeid, et tagada avalikkusele ka need hüved, mis turul ise ei müü ja ellu ei jää.⁷⁰

Analüüsides avaliku huvi mõistet pöördub W. J. Rees avaliku huvi definitsioonide leidmiseks ka seadusandluses sätestatu poole. Rees heidab pilgu Ühendkuningriikide seadusloomesse uurides kaubanduspiirangute regulatsioone, kus avalik huvi on kaalumisargument piirangute seadmisel kaupade tootmisel, liikumisel ja vaba turu reguleerimisel. Diskretsiooniotsustuse tegijaks tollane Kaubanduspiirangute kohus (*The Restrictive Practices Court*⁷¹). W. J. Rees teeb mõiste kasutamisest esimese võimalusena järelduse, et avalik huvi on tehniline õigustermin ja seda tuleb kasutada juhul kui seadusandja on selle sätestanud ja tähenduses, mis on konkreetsetes õigusaktides mõistele on antud. Peale võimaluse kaalumist leiab Rees, et lähenemine on ratsionaalne, kuid sellest lahendusest ei ole sisulisel mõistmisel abi. Sest sellisel juhul on avalik huvi olemas vaid siis ja ainult selles tähenduses kui seadusandja on selle normitekstis sõnastanud.

⁶⁹ Passerin d'Entreves, M. Hannah Arendt.- Stanford Encyclopedia of Philosophy (plato.stanford.edu)

⁷⁰ Barry B.M. and Rees W.J. The Public interest. Proceedings of the Aristotelian Society. Supplementary volumes. Vol 38 (1964), lk 1-38

⁷¹ Praegune Konkurentsikomisjon (Competition Commission), uurib küsimusi, mis on nende ette toodud monopolide ja ettevõtete ühinemiste kohta ja kaebuste kohus (Appeals Tribunal) vaatab läbi kaebusi Õiglase Kaubanduse Ameti otsustele ja üldkasutatavate teenuste reguleerijate otsustele, mis kahjustavad konkurentsi. (oxfordindex.oup.com) Autori märkus.

Rees jõuab järeldusele, et avalikud huvid on liik inimeste huvivid. Inimeste, kes kuuluvad gruppi, mille ühtsus on determineeritud selle organisatsiooniga ja hariliku avaliku võimuga. Oluline lisanduv tingimus on ka avalike huvide territoriaalsus, ühe riigi, ühe poliitilise süsteemi sees. Ülemaailmsetest huvidest rääkides tuleb Reesi hinnangul taas kasutusele võtta inimkonna huvide või inimkonna üldiste hüvede kontseptsioon. Ehk kokkuvõtvalt on avalikud huvid inimeste huvide (*human interests*) väljendus konkreetses poliitilises regioonis. Rees hindab avalikku huvi kui relva, mis võimaldab kritiseerida isekaid erahuvivid või klassihuvivid ja leiab selle eelised individualismile kalduvas ja tihti metslaslikult võistlushimulises ühiskonnas olevat ilmsed.⁷²

J. W. Roxbee Cox otsides vastust küsimusele, kuidas leida seda õiget tegutsemisviisi ja sellist lahendust, mis tõesti on avalikes huvides, pakub eristamiseks enamuse huvist tõelist avalikku huvi kui kvaliteeti, õigustatuse kriteeriumit. Ta asub seisukohale, et avalik huvi on erinev enamuse huvist.⁷³

Professor Lee Albert, analüüsides USA valitsusasutuste otsuseid ja vaidlustamisvõimalusi, võtab kokku, et tänapäevases pluralistlikus ühiskonnas, kus valitseb huvigruppide paljusus, ei ole olemas ühtset avalikku huvi (*unitary public interest*) Ühiskonnas on olemas võistlevad huvide kogumid ja riigi jagatavale hüvele või koostatavale poliitikale pääsevad sõna sekka ütlema need huvigrupid, kellel on rohkem häält ja jõudu.⁷⁴

Heites pilgu meie, Eesti, kui postkommunistliku Ida-Euroopa maa, õigusele ja õigusloome arengutele väljastpoolt, on leitud, et kuna kommunismis tähendab riik avaliku huvi väljendust ja samastub sellega ning õigus ja poliitika on segunenud üheks, võime me veel õigusmõtlemises seda samastavat pärandit kanda.⁷⁵

Diskussioon avaliku huvi olemuse ja sisu üle majandus- poliitika ja sotsiaalfilosoofia valdkondades on kestev. Poliitilises ja sotsiaalfilosoofias on avaliku huvi kontseptsiooni

⁷² Barry B.M. and Rees W.J., lk 1-38

⁷³ Cox, J.W. The appeal to the Public interest. - British Journal of Political science. 1973. Vol3. lk 229-241

⁷⁴ Lee, A. Albert. Standing to Challenge Administrative Action: An Inadequate Surrogate for Claim for Relief. - The Yale Law Journal, Volume 83, Number 3, January 1974.

⁷⁵ Goldston, J. A. Public Interest Litigation in Central and Eastern Europe: Roots, Prospects and Challenges.- Human Rights Quarterly, Vol 28, NO 2 (May 2006), lk 493-495

lahenduse otsingud järjekindlad põhjusel, et avalik huvi on mõõdupuuks ülimalle eetilisele eesmärgile poliitilistes suhetes, institutsioonides ja praktikates.⁷⁶

Avaliku huvi kui poliitilise argumenti kasutamise eesmärgiks on anda kaal ja saada toetus just konkreetselt sellele argumenteeritavale tegevuskavale või poliitikale paljude konkureerivate hulgas. Poliitilise argumentatsiooni eesmärgiks ei ole ju muu, kui riigi majanduslike vahendite jagamise või loodava õiguslik regulatsiooni toel sotsiaalsete hüvede või eeliste saamine ja nende jagamine. Poliitiliste vaidluste kontekstis on avaliku huvi argumendil teine roll kui õiguslikus argumentatsioonis, seal aitab mõiste sisu tabamine ühtlasemalt ja arusaadavalt hinnata, kas avalikuks huviks väidetud kava, meede, tegevus või muu on ikka tõepoolest avalikes huvides. Juhul kui õigusnormi on seadusandja poolt mõiste juba sisse kirjutatud, siis seal ei ole enam küsimus selles, kas on avalik huvi, vaid küsimus on selles, mis see avalik huvi on?

Vaadates alapeatükis toodud ülevaadet erinevatest avaliku huvi käsitlustest nendib autor, et lähenemine avaliku huvi mõiste sisustamisele, selle piiritlemisele ja kontekstile on suuresti ka maailmavaate ja sisemise tunnetuse küsimus. Erinevate autorite käsitlusi, va Bentham ja Lee, ühendavaks lüliks on avalike huvide kui ühiskondliku jagamatu väärtuse või hüve mõistmine. Albert lähtub mitte ideaalist vaid praktilisest tõdemusest, et avaliku huvi määramisel saavad sõna grupid, kellel on tugevam hääl. Avaliku huvi ära tundmine, selle sõnastamine ja kaitse on riigi ülesanne (Totjev, Knapp, Barry) Bentham, kes on küll avaliku huvi matemaatika osas teisel seisukohal jagab arvamust, et ühiskondlik heaolu on riigi kohustus. Avalike huvide ja riigi huvide piiritlemisel leitakse, et neid ei saa samastada. Autor nõustub käsitlusega, et riigi huvid on osa avalikest huvidest. Rees toob arutellu sisse vajaduse avalikku huvi territoriaalselt määratleda, lisades tingimuse, et avalik huvi on huvi ühe riigi, ühe poliitilise süsteemi sees. Reesi eesmärk oli küll avaliku huvi mõiste ohjamiseks eristada avalikku huvi globaalsetest huvidest, kuid käesoleva töö autori mõtted viib see lähenemine Eesti siseriiklikku haldusõigusesse, kus näiteks planeeringute regulatsioonis⁷⁷ saab olla avalik huvi kohaliku omavalitsuse territooriumi elanike huvi. Seega kogu riigi ühiskonda hõlmava avaliku huvi kõrval saab rääkida ka territoriaalselt kitsamast avalikust huvist.

⁷⁶ Cassinelli, C. W. Some Reflections on the Concept of the Public Interest. *Ethics*. Vol. 69, No. 1 (Oct., 1958), pp. 48-61. The University of Chicago Press.

⁷⁷ Planeerimisseadus. RT I 2002, 99, 579...RT I, 13.03.2014, 97. Vaata ka: Jöks, .A. Demokraatia proovikivid linnas. Sirp. 12.05.2006. www.oiguskantsler.ee.

Avalike huvide loomuõigusliku päritolu ja positivistliku lähenemise vahekorra osas asub autor seisukohale, et seni kuni avalik huvi on argument väljaspool õigusnormi on ta osa ühiskonnas kujunenud väärtusarusaamast ja olemuselt loomuõiguslik. Kui mõiste on lülitatud õigusnormi, eriti karistusõiguse normi, tuleb läheneda positivistlikult – avalik huvi on see, mis seadusandja ütleb.

Kasutatud artiklite autorid, vaatamata erinevatele lähenemistele ja seisukohtadele, nimetavad siiski kõik oma otsingute käigus nii üldiseid väärtusi: turvalisus, vabadus, rahvatervis, võrdsus kui ka majanduslikke nagu efektiivsem turg, tehnoloogia areng, tarbijakaitse, töötajate õigused või näiteks põllumajanduse areng. Olenemata vaidlustest selle üle, kuidas määratleda avalikkust või huviseid võib üldistatult öelda, et avaliku huvi sihiks ja esemeks jäävad siiski ühiskondlikud hüved ja väärtused.

2. Mõiste avalik huvi karistusõiguses

2.1 Avalik huvi süüteokoosseisu tunnusena

Kehtivas karistusseadustikus⁷⁸ on mõiste avalik huvi kasutusel kahes kvalifitseeritud teokoosseisus. Süüteo tagajärjena avalikele huvidele kahju tekitamine, täpsemalt olulise kahju tekitamine, on põhjuseks lugeda tegu kriminaalkorras, mitte väärteokorras, karistatavaks. Vaadeldavad koosseisud sisaldavad eeldustena kahte määratlemata õigusemõistet: oluline kahju ja avalikud huvid.

Süüteo võrdõiguslikkuse rikkumine (KarS § 152), lihtkoosseis paragrahvi lõikes 1, sätestab vastutuse inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste, varalise või sotsiaalse seisundi alusel; karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Lihtkoosseisu puhul on seega tegemist väärteoga.⁷⁹

⁷⁸ Karistusseadustik -- RT I 2001, 61, 364- RT I, 26.02.2014, 6.

⁷⁹ KarS § 3 sätestab süütegude liigid, kus § 3 lg 4 kohaselt on väärtegu käesolevas seadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv või arest. KarS § 3 lg 3 kohaselt kuritegu seadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine.

Kui esimeses lõikes kirjeldatud teoga on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele (KarS § 152 lg 2 p 2), karistatakse teo eest rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Seega, kui võrdõiguslikkuse rikkumisega tekitatakse tagajärjena oluline kahju isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele on tegemist juba mitte enam väärteo, vaid kuriteoga.

Süütegu diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel (KarS § 153) järgib paragrahvi ülesehituses sama skeemi. Samuti kui võrdõiguslikkuse rikkumise süüteol on pärilikkusriskide alusel diskrimineerimise paragrahvis teo lihtkoosseis väärtegu, seisnedes inimese õiguste ebaseaduslikus piiramises või inimesele ebaseaduslike eeliste andmises tema pärilikkusriskide alusel. Teo toimepanemine on karistatav rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. KarS § 153 lg 2 p 2 kirjeldatud tegu on kuritegu, karistusahvardusega rahaline karistus või kuni üheaastane vangistus, esimeses lõikes sätestatud teo toimepanemise eest, kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele.

Süsteematiselt paiknevad süüteod võrdõiguslikkuse rikkumine (KarS § 152) ja pärilikkusriskide alusel diskrimineerimine (KarS § 153) karistusseadustiku 10. peatüki „Poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod“ 1.-s jaos „Süüteod võrdõiguslikkuse vastu“. Peatüki pealkirja tuleb käsitleda kui mitteammendavat üldistust, kuna peatükis sisalduvad mitmed süüteokoseisud, mille tunnused ei vasta poliitiliste ega kodanikuõiguste rikkumisele selle ranges tähenduses. Süütegude liigitus kaitstava õigushüve järgi realiseerub peatüki jagude tasandil.⁸⁰

Karistusseadustiku 10. peatükis sätestatud süüteod on suunatud kolme õigushüve vastu, võrdõiguslikkus ehk võrdsus (jagu 1), põhivabadused (jagu 2) ja valimisvabadus (jagu 3). Süüteod võrdõiguslikkuse rikkumine ja pärilikkusriskide alusel diskrimineerimine paiknevad 10. peatüki esimeses jaos ja on suunatud võrdsuse vastu. Võrdõiguslikkus karistusseadustiku 10.peatüki tähenduses tähendab inimõiguste algdokumentides ja PS § 12 lõikes 1 sätestatud diskrimineerimiskeelust tulenevat põhimõtet, et kõik inimesed on võrdsed sõltumata rahvusest, rassist, nahavärvusest, soost, keelest, päritolust, usutunnistusest, poliitilistest või

⁸⁰ Tehver. KarS 10.ptk – Sootak. J.; Pikamäe. P. (koostajad) Karistusseadustik. Komm vlj. 3.tr. Juura 2009., lk 429

muudest veendumustest, varalisest või sotsiaalsest seisundist või muudest asjaoludest.⁸¹ Olemuselt on 10–nda peatüki 1. jaos sätestatud süüteod kõik diskrimineerimiskeelu rikkumised.

Võrdõiguslikkuse rikkumine (§ 152) on diskrimineerimiskeelu vahetu rikkumine seisnedes inimese õiguste ebaseaduslikus piiramises või ebaseaduslike eeliste andmises õigusliku võrdsuse põhimõtte eiramise tagajärjel. Diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel (§ 153) on olemuselt võrdõiguslikkuse rikkumise alaliik ja selle süüteo koosseisu iseseisvana sätestamine on tingitud konkreetse võrdsusõiguse spetsiifikast⁸².

Kohtupraktika nii KarS § 152 kui § 153 kohaldamisest puudub. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõud juurde lisatud varasemate aastate kuritegude statistikast nähtub, et aastatel 2003-2012 eelnimetatud koosseisudele vastavaid kuritegusid registreeritud ei ole.⁸³ Seega avaliku huvi mõiste sisustamiseks juhiste saamiseks kohtupraktika poole pöörduda ei saa.

Priit Pikamäe on karistusseadustiku eelnõu lugemisel riigikogus öelnud karistusseadustiku eriosa kohta järgnevalt: „Kriminaalõigus on üldse selline et 90 % eriosa §-dest on nii öelda valve paragrahvid. 85% kuritegevusest on varavastased kuriteod. Ülejäänud §-d seisvad praktiliselt kasutamata. Aga neid on siiski vaja.“⁸⁴ Vaatamata sellele, et järelikult on veel siiani tegu „valveparagrahviga“ ja rakenduspraktika puudumisele, on normi mõistmine siiski vajalik. Autor on seisukohal, et ühiskonna üha suurenev teadlikkus võrdõiguslikkusest toob lähitulevikus kaasa ka rakenduspraktika.

Süütegude võrdõiguslikkuse rikkumine ja diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel teistes lõigetes toodud kuriteo koosseisudes on mõlemas nõutavaks tagajärjeks olulise kahju tekitamine teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele. Normi süntaktiline tõlgendamine annab tulemuse, et kahjustatavad huvid või õigused, mis kuuluvad isikule, peavad olema seadusega kaitstud. Avalikule huvile kahju tekitamise karistatavaks tunnistamiseks normi sõnastus seaduses sätestatud kaitse olemasolu ei nõua. Avaliku ja isikute sfääri eristamine viitab, et laiemaid huvisid eristatakse erahuvidest ja üksikisiku

⁸¹ Tehver. KarS 10.ptk, Karistusseadustik. Komm vlj, lk 429

⁸² Tehver. KarS 10.ptk, Karistusseadustik. Komm vlj, lk 430.

⁸³ Karistusseadustiku muutmise eelnõu 554 lisa -Varasemate aastate kuritegude statistika karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja juurde.

⁸⁴ Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr. 65 Tallinn, Toompea Neljapäev, 28. september 2000 päevakorra punkt 3. Vabariigi Valitsuse algatatud karistusseadustiku eelnõu 119 SE II -3 põhimõttelised probleemid.

õigustest ning neid laiemaid huvisid käsitletakse avalike huvide mõiste all. Täpsemat mõiste sisu siit ei avane, mõiste subjekti või objekti osas selgust ei saa.

Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes antud viide KarS 152 ja § 153 põhikoosseisude raskendavate asjaolude, sh avalikele huvidele olulise kahju tekitamise, sisustamise kohta annab selgitusi olulise kahju mõiste sisustamiseks, avaliku huvi mõistet ei puudutata.⁸⁵

Seadusandja tahte väljaselgitamise vaatepunktist tuleb esmalt märkida, et karistusseadustiku algtekstis olid võrdõiguslikkuse rikkumise ja diskrimineerimise pärilikkusriskide alusel koosseisud tegevusdeliktid, mõlemad ühelõikelised ja avaliku huvi mõistet koosseisutunnusena ei sisaldanud.

Võrdõiguslikkuse rikkumine (KarS § 152), võeti algtekstis⁸⁶ vastu sõnastuses: inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste veendumuste, varalise või sotsiaalse seisundi alusel – karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel (KarS § 153) kehtis karistusseadustiku algtekstis sõnastuses: Inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema pärilikkusriskide alusel – karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

Avaliku huvi mõiste võrdõiguslikkuse rikkumise (KarS § 152) ja diskrimineerimise pärilikkusriskide alusel (KarS § 153) koosseisudesse tuuakse sisse 19.05.2004 a vastu võetud Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadusega.⁸⁷

Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõu arutamise käigus tehti muudatusettepanek ka KarS §-de 151, 152 ja 153 sõnastuse muutmiseks. Õiguskomisjoni istungiprotokollide stenogrammidest selgub, et komisjoni liige M. Kurm püüab vastu vaielda karistusseadustiku muutmise seosele kriminaalmenetlusega, kuna arutatakse menetlusseadustiku küsimusi ja leiab, et ettepanekud tuleks seetõttu kõrvale jätta. Komisjon kokkuvõtvalt karistusseadustiku koosseisude muutmiseks takistust ja nende eraldi karistusseadustiku muudatuste seaduseelnõusse lülitamiseks vajadust ei näe.

⁸⁵ Tehver. KarS 10.ptk, Karistusseadustik. Komm vlj. Juura. 2009, lk 435;437.

⁸⁶ Karistusseadustik - RT I 2001, 61, 364

⁸⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus, RT I 2004, 46, 329.

Muudatusettepanekute esimesel arutelul leitakse, et nende üle otsustatakse peale esitatud muudatusettepanekute korrigeerimist.⁸⁸

Koosseisude muudatuse tingis vajadus lisada kuriteokoosseisule ka väärteokoosseis. Muudatuste ajendiks oli eelkõige vajadus lisada väärtegu lisaks kuriteole vaenu õhutamise (KarS § 151) koosseisu. Võrdõiguslikkuse rikkumise (KarS § 152) ja diskrimineerimise pärilikkusriskide alusel (KarS § 153) koosseise muudeti järgimaks seaduse süsteemsust süütegudel sama peatüki jao lõikes. Eristamaks kergemat rikkumist kuriteost lisati esimeses lõikes sisalduvale väärteole kvalifitseerivate tingimustena teise lõikesse punkti 1 korduvus ja punkti 2 tagajärg - kui esimeses lõikes kirjeldatud teoga on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele. KarS § 151 kirjeldatud kuriteokoosseis, vaenu õhutamine, sai karistusahvarduse rahaline karistus või kuni kolmeaastane vangistus ja KarS §-d 152 ja 153 karistusahvarduse rahaline karistus või kuni üheaastane vangistus.⁸⁹

Avaliku huvi mõiste kehtivasse karistusseadustikku toonud vaenu õhutamise (KarS § 151) koosseis muudeti aastal 2006 materiaalseks konkreetseks ohudeliktiks. Leiti, et vaenu õhutamise täideviimiseks on vajalik tagajärg, milleks on oht isiku elule, tervisele või varale. Selgitusega, mille kohaselt ohtliku olukorra loomine eeldab vaenu õhutamise sellist intensiivsust, mis tekitab isikutes reaalselt soovi vägivallateo toimepanemiseks või rassilise, rahvusliku või muu taolise vaenu väljendamiseks muul viisil, mis kahjustab isiku elu, tervist või vara - näiteks isikute peksmine, nende vara lõhkumine. Muudatuse eesmärgiks oli jätta hinnangulised seisukohad või arvamused, sealhulgas ka solvava sisuga, mis on antud isiku rahvuse, usu, päritolu vms kohta paragrahvi kaitsealast välja. Eelnõu algtekstist nähtub, et vaenu õhutamine (KarS § 151) plaaniti muuta taas alates esimesest lõikest kuriteoks.⁹⁰ Eelnõu muudatusettepanekutega jäi koosseisu 1.-s lõikes kirjeldatud tegu endiselt väärteoks. Kuriteona kvalifitseerivates tunnustes tagajärjena olulise kahju tekitamise teise isiku teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele asendas peale muudatust inimese surma põhjustamine või tervisekahjustuse tekitamine või muu raske

⁸⁸ Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 32. 04. mai 2004 Päevakord: 2. Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõu (295 SE) ettevalmistamine teiseks lugemiseks

⁸⁹ Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 34. 10. mai 2004. Päevakorra punkt . Vabariigi Valitsuses algatatud kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõu (295 SE 3) ettevalmistamine teiseks lugemiseks.

⁹⁰ Elektroonilise side seaduse, infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (913 SE I) seletuskiri.

tagajärg. Järgnevate lõigetega kvalifitseerivate tunnustena lisati ka teo korduvus, kuritegeliku ühenduse poolt toime pandud tegu ja sätestati juriidilise isiku vastutus.⁹¹

Karistusseadustiku sama jao teised kaks koosseisu võrdõiguslikkuse rikkumine ja diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel (KarS § 152, § 153) jäid koosseisudesse eelmise muudatuse tegemise ajal antud vormi. Võrdõiguslikkuse rikkumise teokoosseisu lisati keeld piirata ebaseaduslikult inimese õigusi või anda eeliseid tema seksuaalse sättumuse alusel.⁹² Seega praeguses karistusseadustikus olemasolevad avaliku huvi mõistet sisaldavad teokoosseisud on oma kehtiva kuju saanud, mitte sihilikult ja planeeritult, vaid pigem muu töö käigus ja seadustiku üldise süsteemsuse tagamise huvides.

Vaadeldes kõnealustes karistusseadustiku paragrahvides toodud lihtkoosseisu ja kvalifitseeritud koosseisu, on võimalus läheneda seisukohast, et iga süütegu kahjustab avalikku huvi, seega kuriteona kvalifitseeritud on antud juhul koosseis, mis tagajärjena pelgalt ei kahjusta vaid kahjustab avalikku huvi oluliselt. Sellisel juhul jääb koosseisu sisustamisel rõhk teoga tekitatud kahju sisustamisele ja tuvastamisele. Autori hinnangul annab selline lähenemine alternatiivsele tagajärjele - oluline kahju avalikele huvidele nn valvekoosseisu iseloomu. Mis tähendab seda, et kui teoga ei ole kaasa toodud esimest alternatiivi (oluline kahju isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele), siis on võimalik tagajärge „venitada“ avaliku huvi kahjustamiseni, kui lahendada küsimus olulise kahju mõõtmisest ja tuvastamisest.

Tulles tagasi karistusseadustiku nn algusesse, siis avaliku huvi mõiste ei olnud karistusseadustiku algtekstis kasutamata. Karistusseadustiku algtekstis oli avalikele huvidele olulise kahju tekitamine 17. Peatüki, „Ametialased süüteod“, 1.-s jaos „Võimu kuritarvitamine“ sätestatud kuriteokoosseisude koosseisutunnus.⁹³

Mõistet avalik huvi koosseisutunnusena sisaldasid, esiteks kuriteokoosseis: ametiseisundi kuritarvitamine (KarS § 289), mis sätestas vastuse ametiisiku poolt oma ametiseisundi ebaseadusliku ärakasutamise eest eesmärgiga tekitada või kui sellega on tekitatud oluline

⁹¹ Elektroonilise side seaduse, infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse § 3. - RT I 2006, 31, 234.

⁹² Elektroonilise side seaduse, infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse § 3. - RT I 2006, 31, 234.

⁹³ Karistusseadustik, 06.06.2001- RT I 2001, 61, 364.

kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, – karistusahvardusega rahaline karistus või kuni viieaastane vangistus.

Samuti sisaldas mõistet avalik huvi ametialase lohakuse koosseis (KarS § 290), mis seisnes vastutuses ametiisiku poolt oma ametialase ülesande täitmata jätmise või pealiskaudse täitmise eest sellesse kohusetundetu või hooletu suhtumise tõttu, kui sellega on tekitatud suur kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, – sanktsiooniga rahaline karistus või kuni üheaastane vangistuse.

Karistusseadustiku eelnõus⁹⁴ sisaldus algselt koosseis "Ametiseisundi ärakasutamine" (eelnõu § 299), millele eelnõu seletuskirjas on antud põhjendus, et ametiseisundi ärakasutamise on tegemist juhul, kui eesmärk oli põhjustada või kui põhjustati oluline kahju teise isiku (füüsilise või juriidilise isiku) seadusega kaitstud õigustele või huvidele või riigi või kohaliku omavalitsuse (st avalikele) huvidele. Selgituskirja kohaselt eeldas koosseis, et ametiisik on seejuures rikkunud seadust või muud õigusakti. Teoga tekitatav kahju võis olla nii varaline kui ka mittevaraline ja näidetena on seletuskirjas toodud: riigiasutuse autoriteedile kahju tekitamine, inimese põhiõiguste või -vabaduste rikkumine jne.

Siin on viide sellele, et seadusandja on karistusseadustiku algteksti koostades mõistnud avalikke huvisid kui riigi või kohaliku omavalistuste huvisid ja avaliku huvi esemeks võib olla konkreetselt riigiasutuse autoriteet. Teised loetelu näited – inimese põhiõiguste või vabaduste rikkumine puudutavad ilmselt isiku seadustega kaitstud õiguseid, mitte avaliku huviga hõlmatut.

Alates 15.03.2007 jõustunud karistusseadustiku muudatusest on koosseisud kehtetud.⁹⁵ Ametialaste kuritegude üldkoosseisude ametiseisundi kuritarvitamine (KarS § 289) ning ametialane lohakus (KarS § 290) tunnistati kehtetuks, kuna nii teoorias kui praktikas juhiti tähelepanu vastuolule põhiseaduses sisalduvate määratletuse ja õigusselguse põhimõtetega. Seaduse muutmise eelnõuga tehti ettepanek asendada üldkoosseisud konkreetsete erikoosseisudega varavastaste, ametialaste, õigusemõistmisevastaste ja majandusalaste süütegude peatükkides. Eelnõu seletuskirjast nähtuvalt on eesmärgiks piirata ametiisikute vastutust ametiseisundi kuritarvitamise eest juhtumitega, kus teoga on tekitatud teisele isikule suur varaline kahju ja lähtekohaks laiade ja määratlemata üldkoosseisude vastuolu

⁹⁴ Karistusseadustiku eelnõu 119 SE koos seletuskirjaga.

⁹⁵ Karistusseadustiku ja selle muutmise seonduvate seaduste muutmise seadus- RT I 2007, 13, 69.

põhiseaduses sätestatud kuriteokoosseisu määratletuse ning õigusselguse põhimõttega. Isiku jaoks peab olema piisavalt selge, millist (õiguspärast) käitumist temalt eeldatakse ning millised asjaolud määravad tema vastutuse⁹⁶ Selgitustest nähtub, probleemne on muuhulgas mittevaralise kahju temaatika. Kohtupraktikale tuginedes on seletuskirjas nenditud, et mittevaralise kahju suuruse kindlaksmääramiseks objektiivsed kriteeriumid puuduvad ja kahju suurus väljendub kohtu hinnangus, mille kujundamisel juhindub kohus õiguse üldpõhimõtetest, ühiskonna üldise heaolu tasemest ning kohtupraktikast. Samuti on puudulik mittevaralise kahju hindamisel lähenemine, mille korral see, mida käsitada mittevaralise kahjuna tavalises, olulises või suures ulatuses on fakti küsimus, mille lahendamisel tuleb lähtuda sellest, kui võrd ohtlik oli toimepandud tegu üldisest õiglustundest ja ühiskonna õigusteadvusest lähtudes ning kui võrd see kahjustas seadusega kaitstud õigushüve⁹⁷ Olulised on veel muutmise arutelus toodud põhjendused, mille kohaselt esiteks ebamäärase teokirjelduse puhul on oht, et rikkumise faktist endast tuletatakse ka kahju, mis võimaldab võtta vastutusele põhimõtteliselt igasuguse ametialase rikkumise eest. Leitakse, et juriidilisele isikule on võimalik tekitada mainekahju, kuid ka see peaks väljenduma eelkõige varalises kahjus.⁹⁸

Kokku formuleeriti eelnõus karistusseadustiku §-de 289 ja 290 kehtetuks tunnistamisega samal ajal 18 uut või oluliselt täiendatud ametialaste kuritegude erikoosseisu, mis nähti ette katma kuriteona karistamisväärset omavaid ametialased rikkumisi, järgides seejuures põhiseaduslikku kuriteo määratletuse nõuet. Muudatuste tegemist ametialaste süütegude peatükis ning 16. peatüki 3. jao 2. jaotises (andmetega seotud süüteod) on seletuskirjas põhjendatud, et muudatuse puhul on tegemist rikkumistega, mis ei pruugi olla seotud reaalse varalise kahju tekkimisega, kuid kahjustavad sellegipoolest oluliselt avalikke huve, õõnestades isikute usaldust riigi ja selle esindajate õiguspärase toimimise vastu.⁹⁹ Siin on taaskord seadusandja nimetanud avalikku huvi seoses usaldusega riigi autoriteeti, usaldust riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Riigivõimu usaldusvääruse kaitse nimetamine avaliku huvi esemena on samas põhjendatav kuna süüteod paiknevad ametialaste süütegude peatükis ja peetakse silmas riigiametnike seadusevastase tegevusega tekkivat kahju.

Veel üks koosseis, millesse on karistusseadustiku muudatuste käigus avalik huvi mõiste sisse toodud ja hiljem välja lülitatud on „Riigihangete teostamise nõuete rikkumine“ (KarS § 300).

⁹⁶ Karistusseadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 931 SE1 algtekst ja seletuskiri, punkt 38.

⁹⁷ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu (931 SE1), p 38

⁹⁸ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu (931 SE1), p 38

⁹⁹ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu (931 SE1), p 38

Kuriteokoosseis „Riigihangete teostamise nõuete rikkumine“ (KarS § 300) kehtis alates 01.09.2002 a kuni 14.03.2007 a sõnastuses ja sätestas vastutuse ametiisiku poolt riigihangete konkursil ühele osalejatest põhjendamatute soodustingimuste või eeliste loomise või muul viisil riigihangete teostamise nõuete rikkumise eest, kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku õigustele või huvidele või avalikele huvidele - karistusahvardusega rahaline karistus või kuni üheaastase vangistus.

Riigihangete teostamise nõuete rikkumise koosseisu muudeti ja toodi avaliku huvi mõiste sisse karistusseadustiku rakendamise seadusega ¹⁰⁰ juba enne karistusseadustiku riigikogus vastu võetud algteksti jõustumist. Karistusseadustiku algtekstis võeti koosseis (KarS § 300) vastu tegevusdeliktina, jõustumise ajaks lisati KarS §-le 300 tagajärg, milles sisaldus alternatiivina oluline kahju avalikele huvidele. Muudatuse põhjenduseks oli karistusseadustiku rakendamise seaduse vastuvõtmise arutelu protokollist nähtuvalt see, et olemasolev koosseis võimaldas riigihangete nõuete rikkumisena käsitleda ka tähtsusetuid rikkumisi. Leiti, et sisuliselt tähendas olemasolev koosseis seda, et iga ametniku rikkumine toob koosseisu sellisel kujul kaasa kriminaalvastutuse. Tähtsusetute ja oluliste rikkumiste eristamiseks leiti olevat vajalik süüteo koosseisus sätestada täiendavalt kvalifitseeriv tunnus - teoga olulise kahju tekitamine. ¹⁰¹ KarS § 300 teokoosseisust välja lülitati mittevaraline kahju sama, eelnimetatud seaduseelnõuga, millega muudeti kehtetuks KarS § 289 ja § 290 teokoosseisud.

Jälgides avaliku huvi mõiste saatust alates karistusseadustiku vastuvõtmisest ja läbi selle muudatuste, siis saab teha järgmised järeldused. Seadusandja algne tahe ja eesmärk avaliku huvi mõiste süüteo koosseisudesse lülitamisel oli soov kaitsta väärtusi, mis seonduvad riigivõimu teostamisega – avalik usaldus riigivõimu ja selle teostamise vastu, usaldus riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Samuti usaldus kohalike omavalitsuste tegevuse ja nende esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Karistusseadustiku hilisemate muudatuste käigus on koosseisuline tagajärg samas, alguses sõnastuses toodud ka teistesse koosseisudesse, eesmärgiga eristada vähetähtsat rikkumist kriminaalkorras karistatavast rikkumisest. Mõiste avalik huvi on läbivalt olnud kasutusel koos mõistega oluline kahju, täpsemalt, on läbivalt olnud koosseisulise tagajärje tunnusena sõnastuses - oluline kahju avalikele huvidele. Oluline mittevaraline kahju koosseisulise tagajärjena on omakorda avaliku

¹⁰⁰ Karistusseadustiku rakendamise seadus - RT I 2002, 56, 350.

¹⁰¹ Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr. 14, Tallinn, Toompea Neljapäev, 28. veebruar 2002, Riigikogu õiguskomisjoni algatatud karistusseadustiku rakendamise seaduse eelnõu 735 SE ettevalmistamine teise lugemise jätkamiseks.

huvi mõiste karistusseadustiku toonud ametialaste süütegude peatüki revisjoniga leitud olevat vastuolus põhiseadusest tuleneva karistusnormi määratletuse nõudega ja sellel põhjendusel ka ametialaste süütegude peatüki koosseisudest välja lülitatud.

Seega on meil kehtivas karistusseadustikus teokoosseisud: võrdõiguslikkuse rikkumine ja diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel, millesse avaliku huvi mõiste võib öelda, et on „uitama sattunud“ ja sisuliselt kehtivad siin samad etteheited normi ebamäärasusele, mis tehti karistusseadustiku ametialaste süütegude peatükis vastuolu kohta põhiseadusega ka KarS §-de 152 ja 153 lg-te 2 p 2 puhul. Need järgivad struktuuris sama ülesehitust sätestades alternatiivse koosseisulise tagajärjena olulise kahju avalikele huvidele.

Viimase karistusseadustiku revisjoni tulemusel koostatud seaduse muutmise eelnõu seletuskiri kritiseerib karistusseadustikus kahju määratlemist ka muu mittevaralise olulise kahjuna ja näiteks tuuakse avaliku huvi mõistet sisaldav võrdõiguslikkuse rikkumise kvalifitseeritud koosseis (KarS § 152 lg 2 p 2), mis sisaldab tunnuseks kahju isiku õigustele või huvidele. Nenditakse, et selline tunnus ei ole kooskõlas määratletusnõudega, sest kahju olemasolu üldse ja ka selle ulatus ei ole faktilise asjaoluna tuvastatav. Avaliku huvi kui tunnuse kasutamist samas sättes ei kritiseerita ja koosseisude muutmist ei ole vajalikuks peetud.¹⁰²

Seletuskirjas on ühest küljest kritiseeritud olulise ja suure mittevaralise kahju kui kriminaliseeriva tunnuse kasutamist ja viidatud põhjendustes Riigikohtu seisukohale lahendis 3-1-1-24-05 p 22, samuti Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendile 25.juunist.2009. a *Liivik vs. Eesti*, p-d 100 ja 101, väljendatud kahtlusele olulise ja suure mittevaralise kahju kui kriminaliseeriva tunnuse põhiseaduspärasuse kohta.¹⁰³ Samas on pakutud on võimalust, mille kohaselt, kui süüteo toimepanemise ulatust ei saa rahaliselt hinnata, tuleb see tunnus sisustada valdkonnaspetsiifiliselt, kus kahju suurus on faktilise asjaoluna määratletav, nt kahjuna looduskeskkonnale (nt § 353 lg 2: oluline kahju taimestikule).¹⁰⁴

Eelnõu koostajad toovad küll näitena käesoleva töö pinnalt olulise koosseisu, mis sisaldab uuritavat mõistet ja kritiseerivad tagajärjes sisalduvat mõistet oluline kahju. Probleemi lahenduseks pakuvad nad kahju käsitlemist valdkonnakahjuna. Avaliku huvi mõistet sisaldavate koosseisude muutmist vajalikuks ei ole peetud. Eelnõu koostajad toovad näitena

¹⁰² Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (SE 554) seletuskiri, lk 19

¹⁰³ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu (SE 554) seletuskiri, lk 19

¹⁰⁴ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu (SE 554) seletuskiri, lk 19

karistusseadustiku 20.peatükis „ Keskkonnavastased süüteod“ paikneva koosseisu, siit tulenevalt on mõistlikult tuletatav, et kahju on põhjustatud looduskeskkonnale.

Rakendades sama mõttekäiku tagajärjes avaliku huvi mõistet sisaldavatele koosseisudele, saab teha kaks järeldust. Esiteks avalik huvi ise ongi valdkond ja valdkonnakahju on sel juhul kahju avalikele huvidele. See järeldus ei anna autori hinnangul normi mõistmise seisukohalt mingit uut teadmist. Teine võimalus on lähtuda süstemaatiliselt peatüki ja jao pealkirjast, mis viib tõdemuseni, et tegu on kodanikuõiguste, poliitiliste õiguste, täpsemalt võrdsusõiguse valdkonnakahjuga. Samuti nagu esimese võimaluse puhul, ei vii see arutluskäik lahenduseni.

Karistusseadustiku muutmise eelnõu pärineb Justiitsministeeriumi programmist 1.5.0201.08-0001 „Parema õigusloome arendamine“, mida töö käigus on hakatud nimetama karistusõiguse revisjoniks.¹⁰⁵

Nimetatud eelnõu toob karistusseadustikku juurde ühe koosseisu, mis sisaldab mõistet avalik huvi. Eelnõuga plaanitakse muuta mõjuvõimuga kauplemise koosseisu (KarS § 289¹) lõike 1 sõnastust.

Karistusseadustiku kehtivas redaktsioonis näeb mõjuvõimuga kauplemise koosseis (KarS § 289¹) esimeses lõikes ette vastutuse vara või muu soodustuse lubamisega nõustumise või vastuvõtmise eest vastutasuna selle eest, et isik kasutab ebaseaduslikult oma tegelikku või eeldatavat mõju eesmärgiga saavutada avaliku halduse ülesandeid täitvalt ametiisikult tema ametiseisundit kasutades teo toimepanemine või toimepanemata jätmine vara või muu soodustuse andja või kolmanda isiku huvides. Karistusähvardusega rahaline karistus või kuni kolmeaastane vangistus. Teises lõikes on sätestatud juriidilise isiku vastutus.

Karistusseadustiku revisjoni käigus koostatud eelnõu kohaselt muudetakse mõjuvõimuga kauplemise koosseisu (KarS § 298¹) lõige 1 ja sõnastatakse järgmiselt: „Isiku poolt talle või kolmandale isikule vara või muu soodustuse küsimise, lubamisega nõustumise või vastuvõtmise eest vastutasuna tema tegeliku või tema poolt väidetava mõjuvõimu kasutamise eest ametiisiku üle selleks, et soodustuse andja või kolmas isik saaks ametiisikult avaliku huvi seisukohast ebavõrdse või põhjendamatu eelise, samuti sellel eesmärgil soodustuse lubamise või andmise eest – karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega“.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu (SE 554) seletuskiri, lk 7

¹⁰⁶ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (SE 554) algtekst.

Kooskõlastusringile saadetud eelnõu tekstis oli paragrahvi 298¹ lõige 1 sõnastatud järgmiselt: „isiku poolt talle või kolmandale isikule vara või muu soodustuse nõudmise, lubamisega nõustumise või vastuvõtmise eest vastutasuna tema tegeliku või tema poolt väidetava mõjuvõimu kasutamise eest selleks, et soodustuse andja saaks ametiisiku üle avaliku huvi seisukohast ebavõrdse või põhjendamatu eelise, samuti sellel eesmärgil soodustuse lubamise või andmise eest – karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega.“;¹⁰⁷

Riigikohus jättis oma seisukohas KarS § 298¹ lõike 1 muutmise selle eelnõus esitatud kujul toetuseta. Riigikohtu hinnangul ei paku eelnõu jätkuvalt üheselt mõistetavaid kriteeriume, eristamaks seaduslikku lobitööd ametiisiku ebaseaduslikust mõjutamisest. Tunnus „avaliku huvi seisukohast ebavõrdne või põhjendamatu eelis“ on selleks liialt üldine. Samuti on riigikohtu hinnangul keeleliselt arusaamatult sõnastatud tingimus ebavõrdne või põhjendamatu eelis ametiisiku üle. Eelist saab omada kellegi/millegi ees või kellegagi/millegagi võrreldes, mitte kellegi/millegi üle.“ Avaliku huvi mõistele karistusnormis riigikohus iseseisvat tähelepanu ei pööra. Tõenäoliselt selle tõttu, et uuritavat mõistet hõlmav tunnus „avaliku huvi seisukohast ebavõrdne või põhjendamatu eelis“ on arusaadavalt laialivalgub ka selle osistele eraldi osutamata.

Koosseis „mõjuvõimuga kauplemine“ (§ 298¹) on seotud korruptsioonivastase seadusega¹⁰⁸ (KVS), milles sätestatakse avaliku ülesande täitmisel korruptsiooni ennetamise õiguslikud alused ja vastutus kehtestatud kohustuste rikkumise eest. Seadus reguleerib korruptsiooni ennetamist ja vastutust väljaspool avaliku ülesande täitmist üksnes juhul, kui nii on otsesõnu sätestatud (KVS § 1 lg 1). Seaduse eesmärk on tagada avaliku ülesande aus ja erapooletu täitmine (KVS § 1 lg 2).

Ametiseisundi (KVS § 5 lg 1), avaliku vahendi (KVS § 5 lg 2), mõju (KVS § 5 lg 3) ja sisetabe (KVS § 5 lg 4) korruptiivse kasutamise defineerimisel kasutatakse iga nimetatud korruptiivse kasutamise definitsiooni juures tingimust - kui vastavas lõikes kirjeldatud tegevus toob kaasa avaliku huvi seisukohast ebavõrdse või põhjendamatu eelise ametiisikule või kolmandale isikule.

¹⁰⁷ Karistusseadustiku jt muutmise seaduse eelnõu kooskõlastusringile saadetud versioon, lk 26

¹⁰⁸ Korruptsioonivastane seadus- RT I, 29.06.2012, 1

Kõiki KVS § 5 loetletud tegevusi ühendab neile antud selgitustes märksõna ametikohustus ja selle rikkumine¹⁰⁹. Tulemus on avaliku huvi seisukohast ebavõrdne, kui see on saavutatud ametikohustust rikkudes. Seega kasutades KVS-is mõistele antud tähendust, ehk käsitledes KarS § 289¹ karistusseadustiku revisjoni käigus loodud eelnõus esitatud kujul viitelise normina, siis koosseisu täidab selles kirjeldatud tegevus, mille eesmärgiks on ametiisikult ebavõrdse või põhjendamatu eelise saamine, mis on või oleks saadud ametiisiku ametikohustuse rikkumise tagajärjel. Ehk avaliku huvi seisukohast ebavõrdne või põhjendamatu eelis on selline eelis, mis tekib ametiisiku poolt ametikohustust rikkudes. Leitud lahendus ei anna küll vastust küsimusele, kui eelis on saadud ametikohustusi rikkudes, siis millisel juhul on see põhjendamatu või millisel juhul ebavõrdne? Selle küsimuse jätab autor õhku, käesolev töö keskendub avalikule huvile.

Korruptsioonivastase seaduse seletuskirjas defineeritakse korruptsiooni kui nähtust, mis esineb nii avalikus kui ka erasfääris, väljendudes üldistatult mingi võimu või positsiooni kuritarvitamisena erahuvides, üldise huvi ja teiste isikute õigustatud huvide vastaselt. Isik, kes korruptsioonist kasu saab, ei pea olema võimu või positsiooni kuritarvitaja – kui ametiisik annab ühele isikule (nn klient) põhjendamatu eeliseid, asetatakse sellega ülejäänud isikud põhjendamatu halvemasse olukorda. Korruptsiooni on seletatud ka usaldussuhtena, kus ametiisikule (nn agent) on tema ametisse seadja (nn printsipaal) andnud teatud õigused ja kohustused, rikkumisena. Ametiisiku ja ametisse seadja vahelist suhet rikutakse korruptiivse teoga¹¹⁰.

Avaliku usalduse kaotust võimu ja selle teostajate vastu tervikuna nimetatakse korruptsiooni peamise mittevaralise kahjuna. Kahju, mida korruptsioon endaga kaasa toob, ei ole alati rahaliselt mõõdetav, sellele vaatamata tekib korruptsiooni tagajärjel ka hinnatav varaline kahju. Põhjendamatu kasu, mida korruptsioonist saadakse ei pea olema alati varaline, nt põhjendamatu karistamisest loobumine, parema töökoha, haridus- või ravivõimaluse saamine (eeskätt piiratud ressursside tingimustes) on samuti korruptiivne.¹¹¹

Korruptsioonivastase seaduse kontekstis on seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt avalikku huvi kui avalikku ülesannet täitva astutuse huvi¹¹² rõhutatud ka huvide konfliktisituatsioon

¹⁰⁹ Korruptsioonivastase seaduse seletuskiri (192 KVS).

¹¹⁰ Korruptsioonivastase seaduse seletuskiri (192 KVS), lk 1.

¹¹¹ Korruptsioonivastase seaduse seletuskiri (192 KVS). lk 1.

¹¹² KVS mõistes on avalikku ülesannet täitva asutuse mõiste laiem kui avaliku teenistuse seaduses kasutatud mõiste ametiastutus.- Kalmet, Tanel. Uue korruptsioonivastase seaduse põhimõistetest (III) õiguskeel 2013/2

“Avaliku huvi tõttu on need huvide konfliktid eriti olulised avalikus sektoris. Olukorda, kus avalikud (asutuse) ja ametiisiku otsesed või kaudsed isiklikud huvid konkureerivad, käsitatakse huvide konfliktina (tegemist on üsna komplitseeritud terminiga, nt kui politseiametniku töötasu sõltub tema töö tulemuslikkusest liikluustrahvide määramisel, võib see kahjustada tehtavate otsuste objektiivsust ja seega on tegemist huvide konfliktiga). Huvide konflikti või selle riski vähendamiseks või maandamiseks kasutatakse tegevus- ja toimingupiiranguid, enesetaandamise kohustust, huvide avaldamist, eetikakoodekseid, sõltumatuid komisjone jne. Ametiisikute tegevuspiirangutega piiratakse suuremas või vähemas ulatuses ametiisiku õigust teostada järelevalvet teatud valdkonnas, tegutseda teisel töökohal ja osaleda ettevõtluses (mõnel pool ka passiivse osaniku või aktsionärina)”¹¹³

Ametiisiku mõiste definitsioon sisaldub kehtivas KarS § 288 ja sisaldab määratlust, milliseid erasektoris tegutsevaid isikuid peetakse ametiisikuteks. KarS revisjoni eelnõus on toodud lähenemine, milles eraõiguslikus sektoris toime pandud altkäemaksuga seotud süüteod viiakse ametialaste süütegude peatükist välja ja KarS § 298¹ mõttes ametiisikuks jääks füüsiline isik, kellel on avaliku ülesande täitmiseks ametiseisund, sõltumata sellest, kas ta täidab talle pandud ülesandeid alaliselt või ajutiselt, tasu eest või tasuta, teenistuses olles või vabakutselisena või lepingu, nimetamise või valimise alusel (KarS § 288 lg 1). Karistusseadustikus sisalduvat ametiisiku definitsiooni täiendati kooskõlas korruptsioonivastase seadusega.¹¹⁴

Vaadates karistusseadustiku planeeritavat mõjuvõimuga kauplemise koosseisu muutust, mis toob seadusesse sisse KVS-ist laenatud mõiste - avaliku huvi seisukohast ebavõrdne või põhjendamatu eelis, süsteemselt KVS-is mõiste kasutamise ja koostamisel antud selgitustega tuleb asuda seisukohale, et avalik huvi KarS § 289¹ mõistes tähendab huvi avaliku ülesannet täitva ametiisiku ametikohustuste korrektse ja õiguspärase täitmise vastu.

Märkimist väärrib ka see, et avaliku huvi mõistet püütakse uuesti sisse tuua samasse, ametialaste süütegude peatükki, kus seda korra on juba välja praagitud. Tookord küll koos mittevaralise olulise kahjuga viimase vastuolu tõttu karistusnormi määratletuse ja õigusselguse põhimõtetega.

¹¹³ Korruptsioonivastase seaduse seletuskiri (192 KVS), lk 2.

¹¹⁴ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus –RT I, 05.07.13,2 ja seletuskiri, algatamine, lk 5-8.

Nii nagu varasemates arengutes, nii ka praeguses plaanis, kui vabastada avalik huvi temaga karistusnormis kaasnevatest mõistetest seondub uuritav mõiste usaldusega avaliku võimu ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu.

2.1.1 Näidiskaasused karistusseadustiku teokoosseisus avaliku huvi mõiste sisustamiseks

Kuivõrd siseriiklikus kohtupraktikas puuduvad lahendid võrdõiguslikkuse rikkumise või diskrimineerimise pärilikkusriskide alusel sätestatud koosseisu järgi toimepandud kuritegude kohta, siis toob autor näited kaasustest, mis on arutusel olnud Euroopa Inimõiguste kohtus ja Bulgaarias, Sofia ringkonnakohtus ja Ungari Baranya maakonnakohtus. Näiteid leidis autor siiski vaid võrdõiguslikkuse rikkumise kohta. Autor lähtub järgnevate olukordade käsitluses eeldusest, et kirjeldatud tegevused täidavad võrdõiguslikkuse rikkumise koosseisu (KarS § 152) esimeses lõikes kirjeldatud teo, olenemata sellest, kas tegelikkuses kohus diskrimineerimise tuvastas või mitte. Autor ei analüüsi käesolevas alapeatükis seda, kas tegu on kindlasti toonud kaasa KarS § 152 koosseisulise tagajärje, sest käesolevas töös on analüüsivõime metoodika kuidas kahju olulisust mõõta. Tagajärje suurust saab hinnata alles tagajärje näitavate faktiliste asjaolude tõendamise abil.¹¹⁵ Metoodika ja tõendamise küsimuse juurde tuleb töö autor tagasi kriminaalmenetlust käsitlevas peatükis. Näited võimaldavad kirjeldatud olukordade teoreetilist paigutust karistusseadustiku teokoosseisude alla ja võimalikku avaliku huvi mõiste sisustamist.

Esimese näite olukord pärineb Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendist *Nachova vs Bulgaaria* ja puudutab 19.juulil 1996. a toimunud tulistamist, kus sõjaväepolitseinikud surmasid kaks roma rahvusest kutsealust. Ohvrid olid hiljuti põgenenud sõjaväe ehitusmeeskonnast, nad olid politseile teadaolevalt relvastamata ja ei olnud ohtlikud. Ohvrid tapeti automaatrelva laskudega päise päeva ajal suuremas romade kogukonna linnajaos, kus elas ühe ohvri vanaema. Peale tulistamist sõjaväepolitsei ohvitser väidetavalt karjus ühele linnaelanikule: „Te neetud mustlased!“¹¹⁶

Ohvrite sugulased pöördusid õiguse saamiseks EIK poole 2004. aasta veebruaris, kus seitsmest kohtunikust koosnev kohtu Esimene seksioon leidis üksmeelselt et tulistamised ja hilisem uurimine, mis väitis tulistamise õiguspärasust, olid mõjutatud rassivihast. Täpsemalt

¹¹⁵ Sootak.J. Karistusõigus. Üldosa, lk 244, p75.

¹¹⁶ EIKo 06.07.2005, 43579/98, *Nachova vs Bulgaaria*

leidis kohus, et rikuti Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artiklit 2, so õigus elule ja artiklit 14, so diskrimineerimiskeeld. Bulgaaria valitsuse nõudel vaatas kohtuasja läbi EIK suurkoda, kus kinnitati esimese sektisooni seisukohta artikli 14 rikkumise osas menetluse läbiviimisel nõustudes, et valitsustel on kohustus uurida võimalike rassistlikke motiive vägivallaktide taga ja tagada õiglane menetlus. Samas ei nõustunud EIK Suurkoda esimese sektisooni põhjenduste ja järeldustega diskrimineerimise ja tapmiste seostes ja leidis kokkuvõtvalt, et sisulist konventsiooni artikli 14 rikkumist ei esinenud.¹¹⁷

Eeldades, et tõendatud saab rassiviha ja tegu on diskrimineerimiskeelu rikkumisega jääb otsustada, kas teoga on põhjustatud oluline kahju avalikele huvidele KarS § 152 mõttes. Kindlasti on täidetud KarS § 152 lg 2 avalike huvide kahjustamisele alternatiivne koosseis, olulise kahju tekitamine teise isiku seadusega kaitstud õigustele, õigus elule on vaieldamatult juba iseenesest kaitstud, seepärast võib-olla ei ole saanud tagajärje poolest näitlik olukord kõige paremini valitud.

Siiski, püüdes tuvastada võimalikku avaliku huvi olulist kahjustamist, tuleb ühe asjaoluna arvestada seda, et siin on tegu toime pandud sõjaväelase poolt. Kui riigi kaitseväge liige paneb toime seadusevastase ja rassivihast kantud teo, siis ilmselt suurema kahtluseta, kahjustab see avalikku usaldust riigivõimu ja selle teostamise vastu. Riigikaitse on riigi põhiseaduslik ülesanne (PS 10. pkt). Riigi kaitsmine välisvaenlase vastu kuulub täidesaatva riigivõimu ülesannete hulka, milleks moodustatakse eriline täidesaatva riigivõimu organisatsioon – kaitseväge.¹¹⁸ Edasi jääb küsimus, kuidas mõõta kahju olulisust.

EIK ette on toodud ka etnilise diskrimineerimiskeelu rikkumise juhtum seoses hariduse andmisega, kus Tsehhis, Ostrava linnas roma rahvusest lapsed paigutati alghariduse saamiseks, mitte tavalistesse koolidesse vaid erivajadustega laste koolidesse (vaimupuudega laste koolidesse).¹¹⁹

Olgu siis koolihariduse andmine ja koolide-klasside komplekteerimine reguleeritud, kas riiklikul tasandil või kohaliku omavalitsuse tasandil, nii või naa on tegemist avaliku haldusega, valitsemine toimub läbi avaliku võimu teostamise. Siin näites on taaskord diskrimineerimiskeeldu rikkuva teo toimepanija riigi või kohaliku omavalitsuse ametnik ja

¹¹⁷ EIKo 06.07.2005, 43579/98, Nachova vs Bulgaaria- viidatud Goldston, J.A. lk 514

¹¹⁸ Paal, 24.pkt. - Karistusseadustik komm. vlj., lk 1077.

¹¹⁹ EIKo 07.02.2006, 57325/00, D.H. ja teised vs Tšehhi Vabariik

löögi all on usaldus riigi või kohaliku omavalitsuse avaliku võimu teostamise seaduspärasuse vastu.

Bulgaaria kohtus on olnud arutusel rassiline diskrimineerimine seoses juurdepääsuga elektriteenustele. Roma rahvusest kliendid keeldusid aktsepteerimast võrguteenuse pakkuja tingimusi, mida rakendati üksnes roma rahvusest inimeste elurajoonides. Tingimuste kohaselt paigutati voolululugeja postile liiga kõrgele, vältimaks mõõtjaga manipuleerimist.¹²⁰

Samuti, ikka eeldades, et diskrimineerimiskeeldu (152 lg 1) täitev tegu on olemas, on küsimus tagajärjes, kas avaliku teenuse (elektriteenuse) pakkuja poolt teo toimepanemine on avalikku huvi oluliselt kahjustav tegu. Siin juhul ei ole küll teada, kas teenusepakkuja puhul oli tegemist eraõigusliku äriühinguga või mitte. Samuti praegu kehtivas KarS-i redaktsioonis ei ole sätestatud ka juriidilise isiku vastutust, kuid avaliku huvi olemasolu hindamise seisukohalt, ei oma see autori hinnangul ka näite puhul ka tähtsust. Autori tähelepanu köidab teo toimepanijana avaliku teenuse so elektrienergia teenuse pakkuja ja võimalus, et pakutava teenuse iseloomu tõttu, saab rääkida avaliku huvi mõiste alasse jäämisest. Avaliku teenuse puhul võiks ju rääkida avalikust huvist. Esmapilgul vale ei tundu.

Tarbijakaitseseaduses¹²¹ defineeritakse universaalteenuse mõiste kui üldistes huvides osutatav ja riigi või teatud piirkonna valdava enamiku elanike kasutatav teenus, milleks on gaasi-, elektri-, soojusenergia-, vee- ja kanalisatsiooni-, jäätmekäitlus- ja sideteenus ning muu samalaadne teenus (TKS § 2 p 6). Tehnovõrk- või rajatis on avalikes huvides kui selle kaudu osutatakse avalikku teenust ja see kuulub isikule kes on võtnud kohustuse pakkuda universaalteenust lõpptarbijale. Universaalteenuste alla kuuluvad side, elektrienergia, kaugkütte ja veevärgi ning kanalisatsiooniteenused (AÕS § 158¹).¹²²

Elektriteenust ja teisi eelloetletud teenuseid nimetatakse kui avalikke või universaalteenuseid, seega teenuse üldasutatavast ja eluliselt vajalikust iseloomust tulenevalt võiks väita, et sel juhul on olemas avalik huvi teenuseosutaja usaldusväarsuse vastu, sealhulgas klientide võrdse kohtlemise, lepingutingimuste võrdsuse ja klientide austava kohtlemise vastu. Ehk, et pakutava teenuse avalikust iseloomust tulenevad teenusepakkujale teatud kõrgendatud

¹²⁰ European Roma Rights Centre (ERRC) - First Five Roma Rights Victories under New Bulgarian Equality Law

¹²¹ Tarbijakaitseseadus - RT I 2004, 13, 86... RT I, 31.12.2013, 7

¹²² Asjaõigusseadus. - RT I 1993, 39, 590... RT I, 13.03.2014, 82

nõudmised ning teenusepakkuja poolt süüteo toimepanemine kahjustab tarbijate usaldust avaliku teenuse vastu. Kas sellise lähenemise juures peaks lisaks arvestama teenindatava piirkonna suurust (küla, maakond, riik), tarbijal alternatiivsete teenuseosutajate valikuvõimalust? Universaalteenuse pakkuja mõiste alla mahub ka külapiirkonna katlamaja, kes oma tehnovõrgu kaudu küla kümnest majast kaheksale (piirkonna valdav enamik) kütteenust pakub ja juhul kui ta teenusepakkujana paneb toime KarS § 152 lg 1 tunnustele vastava teo, siis eeltoodud lähenemise kohaselt osutatava teenuse iseloomust tulenevalt võib tema tegevus vastata ka KarS § 152 lg 2 p 2 sätestatule. See lühike arutluskäik näitab ilmekalt, et kuigi, jah, avaliku või universaalteenuse puhul on kindlasti olemas avalik huvi teenust tarbida, olla sellega varustatud jne, siis karistusõiguslik sekkumine avalike teenuste puhul ei ole ilmselgelt õigustatud.

Viimaseks näiteks on Ungari Baranya maakonnakohtus arutusel olnud juhtum, kus roma rahvusest meest Gyula Gomani, keelduti teenindamast ühes pubis Lõuna-Ungari linnas Pécsis. Omaniku selgitus keeldumisele oli, et: „Ühelgi mustlasel ei ole lubatud tema pubis, süüa juua ega aega veeta“. Hilisemalt tsiteeris omanikku, kes nimetas Gomani „pahandusetekitajaks“, ka üleriigiline ajaleht. Gomani esindaja esitas muuhulgas tsiviilhagi, Ungari tsiviilseadustiku artikli 76 alusel, mis mõistab hukka „sünnipäraste õiguste rikkumised“, sealhulgas isiku diskrimineerimise tema rassi, sünnipära või rahvusliku päritolu alusel¹²³. Juhtumi puhul väärrib veel märkimist, et tegemist oli Ungaris esmakordse hagiga tsiviilseadustiku artikli 76 alusel ja esindaja esitas tavatud nõuded. Gomandi advokaat nõudis kohtult ka otsust keelata omanikul edaspidi klientuuri hulgast sarnaste väljaarvamiste tegemine ja teiseks kohustada omanikku tasuma ohvri koostatud tekstiga vabanduse avaldamise eest suurima levikuga üleriigilises päevalehes. Kohus leidis, et publiomanik rikkus Gomani õigusi keeldudes Gomani etnilise päritolu tõttu teda teenindamast.¹²⁴

Selles kaasuses on konflikti pooled teenindaja ja klient. Seadusandja tahtest kantud tõlgenduse kohaselt eraõiguslikus situatsioonis toimepandud tegu avalikke huvisid ei kahjusta. Samas on määratlemata õigusemõiste puhul, nagu varasemalt märgitud, tegemist mõistega, mille sisu võib ajas ja olenevalt asjaoludest muutuda ja avaliku huvi sihiks on avalikud hüved. Töö autor pakub täiendava mõttekäigu, kus paigutab publi, milles sündmus aset leidis piirkonda, mille sissetulek ja elatustase sõltub küllastajate poolt piirkonda toodud tulust. Oletame, et üleriigiline meediakajastus on toonud kaasa avaliku pahameele ja kogu

¹²³ Polgàrl Törvènkönyv (PTK), art 76. Viidatud artiklis Goldston. J. A, lk 507.

¹²⁴ Goldston. J. A., lk 507.

piirkonna külastatavuse, sellega seoses ettevõtete sissetuleku vähenemise. Järgides töö esimese peatükis leitud lahendust, et avaliku huvi sihiks ja esemeks on ühiskondlikud hüved, kas on võimalus näite puhul rääkida avalikust huvist piirkonna maine ja sissetulekute või piirkonna ettevõtete usalduse kaitsmisele? Tuvastades, ajalises järgnevuses on esinenud publiomaniku diskrimineerimiskeeldu rikkuv tegu ja matemaatiliselst välja arvatud piirkonna ettevõtluse kogusissetulekute vähenemine, tuleb muidugi esmalt tõendada põhjuslik seos. Arutelu jätkumise huvides, leiame, et see on olemas. Subjektiivse külje pinnalt tuleb seega väita, et publiomanik pidi vähemalt möönma, et tema tegu võib tuua kaasa sellise tagajärjena tema tegutsemispiirkonna majandusliku languse. Teisalt võib selline tõlgendus avalike huvide sisustamiseks minna vastuollu laiendava tõlgendamise keeluga, ehk nõudega karistusõiguse normi puhul kasutada teleoloogilist reduktsiooni, so mõiste kitsendavat tõlgendamist. Kuigi avaliku huvi mõiste võib hõlmata ka kogukonna või piirkonna huvi kaitsta piirkonna maine ja sissetulekute või piirkonna ettevõtete usalduse kaitsmisele, on selline tõlgendamine karistusseadustiku võrdõiguslikkuse rikkumise teokosseisu (KarS § 152) mõistes liiga lai. Üks põhjendus on kitsendava tõlgendamise kohustus. Teine kui nii võib väljenduda – terve mõistus. Juba kitsendava tõlgendamise kasutamise vajadus näitab, et mõiste piires on võimalik laiali valguda. Avades karistusnormis avaliku huvi kaitse piirkonna majanduslikele huvidele (mis lõpuks mõjutab ka kohaliku omavalitsuse eelarvelaekumisi) või eelmises näites toodud avalikule teenusele avab selline lähenemine veel ootamatu hulga võimalusi. Iga põhjendatud puutumus avaliku huviga toob võimaluse ja kohustuse kaaluda kvalifitseeritud kooseisu täitmist, mis viib selgelt vastuollu PS § 23 lg-s 1 sätestatud määratletusenõudega.

2.2 Avalik huvi Riigikohtu tõlgendustes

Riigikohtus on arutusel olnud süüdistused KarS § 300 ja § 289 varasemate kooseisude järgi. KarS kehtivas redaktsioonis on § 300 riigihangete nõuete rikkumise nõutav tagajärg taandatud olulisele varalisele kahjule.¹²⁵

Ametiseisundi kuritarvitamine (KarS § 289) sätestas vastutuse ametiisiku poolt oma ametiseisundi ebaseadusliku ärakasutamise eest eesmärgiga tekitada või kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele. Sanktsiooniks rahaline karistus või kuni viieaastane vangistus.

¹²⁵ Karistusseadustiku ja selle muutmise seaduse muutmise seadus. - RT I 2007, 13, 69.

Riigikohtu kriminaalkolleegiumis arutusel olnud kriminaalasjas 3-1-1-21-06 *Jaanus Tamkivi süüdistuses KarS § 289 järgi heidetakse süüdistuses J. Tamkivile lisaks olulise varalise kahju põhjustamisele ette ka suure mittevaralise kahju tekitamist. Sellist kahju on süüdistuses kirjeldatud järgmiselt: "J. Tamkivi, kes on Kuressaare linnavolikogu otsusega nr 89, 14. 11. 2002. a juba kolmandat korda pälvinud linnarahva usalduse ja saanud volituse käsutada linnaelanike huvides kohaliku elu edendamiseks seaduslikult, otstarbekalt ja sihipäraselt täitevvõimu teostamiseks ettenähtud rahalisi vahendeid, tegi põhjendamatu ja õigusevastaseid toiminguid, ületas kõrge ametnikuna linnapeale antud volitusi, vähendas sellega kohaliku omavalitsuse autoriteeti, riivas inimeste õiglustunnet ja arusaamist objektiivsest avalikus teenistuses olevast kohaliku omavalitsuse ametnikust, diskrediteerides sellega Kuressaare Linnavalitsust, kui täitevvõimu teostajat ja kogu avaliku teenistuse instituudi mainet, põhjustas Eesti Vabariigi avalikele huvidele suure mittevaralise kahju."¹²⁶*

Riigikohtu kriminaalkolleegium asus seisukohale, et süüdistus on J. Tamkivile omistatud mittevaralise kahju tekitamise osas deklaratiivne ja tõendamata. Süüdistuses etteheidetava mittevaralise kahju puhul ei ole suudetud selgelt eristada rikkumist ja sellega põhjuslikus seoses olevat tagajärge. Nimetatud asjaolu kinnitavaks loeb kohus nii prokuröri poolt maakohtule esitatud süüdistuskõne, milles leitakse, et isiku tekitatud mittevaraline kahju seisnes muu hulgas demokraatia ohtu seadmises, linnavalitsuse finantsdistsipliini rikkumises ja üldiste konkurentsi reeglite rikkumises, kui ka kassatsioon, milles nähakse suurt mittevaralist kahju võimude lahususe põhimõtte rikkumises. Kriminaalkolleegium leiab, et sellise lähenemisega on prokurör kaotanud teo ja tagajärje vahelise piiri, käsitades väidetavat rikkumist samaaegselt tekitatud kahjuna¹²⁷.

Süüdistuses sisalduva väite kohta, mille kohaselt J. Tamkivi vähendas kohaliku omavalitsuse autoriteeti, riivas inimeste õiglustunnet ja arusaamist objektiivsest avalikus teenistuses olevast kohaliku omavalitsuse ametnikust ning diskrediteeris Kuressaare Linnavalitsust ja kogu avaliku teenistuse instituuti, asus kolleegium seisukohale, et prokurör pole kogu kriminaalmenetluse kestel esitanud ühtegi tõendit, mille alusel olnuks kohtutel võimalik selle tõdemuse õigsust kontrollida. Samuti ei ole süüdistuses avatud seda, kelle silmis ja millises ulatuses Kuressaare Linnavalitsuse ja kogu avaliku teenistuse maine J. Tamkivi teo tagajärjel langes ja milles selline mainelangus konkreetselt väljendus.¹²⁸

¹²⁶ RKKKo 3-1-1-21-06, p 17 .

¹²⁷ RKKKo 3-1-1-21-06, p 17.1.

¹²⁸ RKKKo 3-1-1-21-06, p.17.2 .

Riigikohtu seisukohast võib järeldada, et isiku tegevus, mille tagajärjel vähenes kohaliku omavalitsuse autoriteet, riivatud on inimeste õiglustunne ja arusaamine objektiivsest avalikus teenistuses olevast ametnikust ning diskrediteeritud kogu avaliku teenistuse instituuti saab olla avalikke huve oluliselt kahjustav. Riigikohus on väite kontrollimiseks nõudnud tõendeid ja isikuid, kelle silmis on kirjeldatud kahjustav tagajärg saanud ja seetõttu on lõplik hinnang jäänud andmata.

Riigikohtu kriminaalkolleegiumis arutatud kriminaalasjas nr 3-1-1-61-06 Eero Tilli süüdistuses KarS § 300 järgi esitatud süüdistuse kohaselt lõi E. Till oma tegevusega riigihangete konkursil ühele osalejatest põhjendamatud soodustused ja eelised, millega kahjustas pakkujate paljususe tingimustes õiglast konkurentsi kui turumajanduse alustala, s.o kahjustas teiste isikute õigusi ja huve. Samuti lõi E. Till paljudele avaliku teenuse kasutajatele põhjendamatu kohustuse maksta avaliku teenuse eest soodustatud pakkuja kasuks neljakordset tasu. E. Till seadis oma tegevusega kahtluse alla täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletuse ja aususe, samuti seadis reaalsesse ohtu riigieelarvest eraldatavate rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise vähemalt 17 661 017 krooni ulatuses. Sel viisil põhjustas E. Till olulise kahju teiste isikute õigustele ja huvidele, samuti avalikele huvidele.¹²⁹

Esimese astme kohus nõustus süüdistusega, välja arvatud süüdistuses väljendatud seisukohaga, et E. Till seadis reaalsesse ohtu riigieelarvest eraldatavate rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise vähemalt 17 661 017 krooni ulatuses. Kohus märkis, et kriminaalasjas ei ole tsiviilhagi esitatud. Süüdistusaktist ega kohtulikul uurimisel tuvastatust ei nähtu, millistele arvandmetele ja ajavahemikule põhinedes on loetud summaks just 17 661 017 krooni. Küll on tuvastatud, et AS-iga Number 8. Oktoobril 2003 sõlmitud hankeleping ei põhinenud turuhindadel.¹³⁰

Asjaolu, et linnakohus jättis süüdistusest välja E. Tilli poolt riigieelarvest eraldatud rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise ohtu seadmise rahalise väärtuse ei tähendanud apellatsioonikohtu hinnangul, et poleks tuvastatud KarS §-s 300 nõutav koosseisuline tagajärg. Esimese astme kohtu otsusest nähtub, et E. Tilli süüdistusest ei jäetud välja riigieelarvest eraldatud rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise ohtu seadmist,

¹²⁹ RKKKo 3-1-1-61-06

¹³⁰ RKKKo 3-1-1-61-06, p 2.

vaid üksnes summa, mille ulatuses riigi vara ohtu seati. Viidates Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6. juuni 2000. a otsusele asjas nr 3-1-1-65-00, märkis ringkonnakohus, et oht riigi vara säilimisele on iseseisev tagajärg ning see ei ole mitte varaline kahju, vaid tegemist on mittevaralise olulise kahjuga, millega kahjustatakse asutuse, organi, juriidilise isiku või kogu riigi mainet.

Apellatsioonikohus leidis, et olulise mittevaralise kahju sedastamiseks, eriti kui sellest sõltub isiku kriminaalvastutusele võtmine, peavad olema kaalukad, mitmest erinevast allikast saadud ning kohtulikul uurimisel usaldusväärset kinnitust leidnud tõendid. Vastasel juhul looks see ohtliku pretsedendi, mil kriminaalvastutusele võtmise saaks otsustada isikute vahelised suhted ja ühe või teise ametiisiku subjektiivne otsustus. Lubamatu on olukord, kus ametiisiku poolt toimepandud rikkumine toob vältimatult kaasa kriminaalvastutuse seetõttu, et tema ametiisikuna rikkus mõnda õigusakti ja sellega juba kahjustas riigi mainet. Sellisel juhul piisaks olulise kahju sedastamiseks vaid ametiseisundi tuvastamisest. Otsustamaks, kas E. Tillile inkrimineeritud mittevaraline kahju on oluline või mitte, tuleb muu hulgas arvestada asjaolu, et E. Tillile inkrimineeritud riigihangete seaduse rikkumine oli vastuolus hea halduse nõuetega, kuna isikute usaldust halduse õiguspärase toimimise vastu rikuti. E. Tilli tegevus ei garanteerinud riigihankemenetlust, milles oleks järgitud legaliteedi, võrdse kohtlemise, ja vaba konkurentsi reegleid. E. Tilli õigusvastaste tegude toimesfääri sattunud juriidiliste isikute hulka hinnates tuleb arvestada sellega, et hilisema samasisulise riigihanke käigus saabus 11 pakkumist ning hanke tulemusel sõlmiti uus leping. Nendel põhjustel tuleb süüdimõistetute tegudega tekitatud mittevaraline kahju hinnata oluliseks kahjuks. Tähtsust pole asjaolul, et E. Tilli tegevuse kohta ei ole mingeid kaebusi esitatud¹³¹

Riigikohus on refereerinud, mida kohtud on lugenud KarS § 300 mõttes oluliseks kahjuks, nimelt E. Till riigihanke korraldamise nõuete rikkumisega:

- 1) kahjustas õiglast konkurentsi kui turumajanduse alustala, s.o kahjustas teiste isikute õigusi ja huve;
- 2) lõi paljudele avaliku teenuse kasutajatele kohustuse maksta avaliku teenuse eest neljakordset tasu;
- 3) seadis kahtluse alla täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletuse ja aususe;

¹³¹ RKKKo 3-1-1-61-06, p 4.

4) seadis (määratlemata summa ulatuses) reaalsesse ohtu riigieelarvest eraldatavate rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise.¹³²

Süüdistuses on sedastatud, et E. Till põhjustas kahju teiste isikute õigustele ja huvidele, samuti avalikele huvidele. Süüdistuses ei ole eristatud, millist tegevust täpsemalt loetakse kahjuks isikute õigustele ja huvidele või millist, tegevust kahju tekitamiseks avalikele huvidele. Riigikohus heidab ette süüdistuse ebakonkreetsust ja faktiliste asjaolude tõendamata jätmist, kuid ei tee püüet eristada, kas tegemist on tagajärje alternatiiviga kahju isikute õigustele või kahju avalikele huvidele. Riigikohus nõuab konkreetsete isikute nimetamist, kes on kahju saanud. Võrreldes eeltoodud riigikohtu refereeringut isikule süüks arvatavates tegudest, on loetelust juba kadunud süüdistuses lõpus toodud kirjeldus:..“ Sel viisil põhjustas E. Till olulise kahju teiste isikute õigustele ja huvidele, samuti avalikele huvidele.“

Autori hinnangul on küll süüdistuse sõnastusest raske järeldada, kas viimane konstateeriv lause peab hõlmama kogu süüdistuses esitatud tegevuste kirjeldusi, või eelviimases lauses kirjeldatud tegevusi ehk: ...“ E. Till seadis oma tegevusega kahtluse alla täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletuse ja aususe, samuti seadis reaalsesse ohtu riigieelarvest eraldatavate rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise vähemalt 17 661 017 krooni ulatuses.“ Kui asuda ka seisukohale, et süüdistuse viimane lause käib kokku eelviimasega ja mitte kogu süüdistusega ja meeles pidades, et apellatsioonikohus arvas süüdistusest välja kahju summa, mitte teo, siis ikkagi on riigikohus E. Tilli tegevusi ritta seades jätnud kõrvale süüdistuses esitatud alternatiivi, et E. Till põhjustas kahju avalikele huvidele. Samuti vaadates riigikohtu väljendust, siis refereerib kohus, mida lugeda oluliseks kahjuks, eristamata kellele/millele kahju on tekitatud - kas isiku õigustele, isiku huvidele või avalikele huvidele. Riigikohtu nõue nimetada konkreedset isikud, kes on kahju saanud, viitab rõhu asetamisele isikule tekitatud kahjule.

Riigikohus alustab etteheiteid sellega, et esitatud asjaolude pinnalt ei ole võimalik tuvastada, et teoga on tekitatud mõnele isikule oluline kahju KarS § 300 mõttes. Samuti sellest etteheitest nähtuvalt ei kaalu kohus E.Tilli tegude alternatiivse tagajärjena avalike huvide kahjustamist ja ka järgnevalt kogu lahendi vältel keskendub ühekülgselt vaid isikukahjule.

Kohtu hinnangul loetelu punktis 1 kirjeldatud teo puhul süüdistuses esitatud järeldusest, et E. Till "kahjustas õiglast konkurentsi kui turumajanduse alustala, s.o kahjustas teiste isikute

¹³² RKKKo 3-1-1-61-06, p 12

õigusi ja huve" ei nähtu, kes olid need "teised isikud", kelle õigusi ja huve E. Till kahjustas, millises hüvedeolukorra muudatuses nendele isikutele väidetavalt tekkinud kahju seisnes ja kui suur see kahju oli.¹³³ Kriminaalkolleegiumi hinnangul on konkretiseerimata ka süüdistuses E. Tillile inkrimineeritud väidetav kahju, mis seisnes avaliku teenuse kasutajatele kohustuse loomises tasuda avaliku teenuse eest neljakordset tasu. Süüdistusest ei nähtu, kui suur oli nende isikute hulk ja milles seisnes kahju olukorras, kus kahjustavat lepingut täitma ei asutud.¹³⁴

Mõlema süüks arvatud teo puhul nõuab riigikohus, et süüdistuses peavad olema näidatud konkreetsed isikud, kelle õigusi ja huve E. Till kahjustas.

Kolmandaks on süüdistuses loetud E. Tilli poolt riigihanke korraldamise nõuete rikkumisega tekitatud oluliseks kahjuks täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletuse ja aususe kahtluse alla seadmise. Seoses sellega märgib kriminaalkolleegiumi täiskogu järgmist: „E. Tillile esitatud süüdistusest ei nähtu, kelle silmis ja millises ulatuses usk täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletusse ja aususesse E. Tilli teo tagajärjel vähenes ja millistes asjaoludes selline usalduse vähenemine väljendus“¹³⁵.

Selles punktis on riigikohtu etteheide erinev kahest eelmisest, siin ei nõua kohus konkreetseid isikuid, keda on teoga kahjustatud vaid isikuid, kes täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletust ja ausust kahjustavast teost teaksid. Siin võiks mõelda, et kohus lähtub täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletusest ja ausust kui avaliku huvi esemeks olevast väärtusest ja tagajärjekahju faktiliseks tõendamiseks on vajalik näidata isikud, kes teost teaksid ja nende arvamuse muutust.

Seejärel tuleb ka kolmanda süüks arvatava teo analüüsi lõpuks Riigikohus tagasi seisukoha juurde, et nõude täitmata jätmisel ei saa anda hinnangut sellele, kas kahju on tekitatud isikule: Leiti, et süüdistuses ei ole nimetatud ühtegi fakti, mille tuvastatuse korral võinuks kohtud teha järelduse, et tegu on toonud reaalselt kaasa riigiametnike usaldusväärseuse vähenemise, ning anda õigusliku hinnangu, kas selline tagajärg on käsitatav mõnele isikule tekkinud kahjuna ja kas see kahju on KarS § 300 mõttes oluline.¹³⁶

¹³³ RKKKo 3-1-1-61-06, p 14.

¹³⁴ RKKKo 3-1-1-61-06, p 15.

¹³⁵ RKKKo 3-1-1-61-06, p 16.

¹³⁶ RKKKo 3-1-1-61-06, p 19.

Neljandaks on süüdistus ja kohtud lugenud E. Tilli poolt riigihanke korraldamise nõuete rikkumisega tekitatud oluliseks kahjuks ka riigieelarvest eraldatavate rahaliste vahendite sihipärase ja säästliku kasutamise reaalsesse ohtu seadmise. Riigikohus ei nõustu ringkonnakohtu hinnanguga, mille kohaselt on oht riigi vara säilimisele iseseisev tagajärg ning see ei ole mitte varaline kahju vaid tegemist on mittevaralise olulise kahjuga, millega kahjustatakse asutuse, organi, juriidilise isiku või kogu riigi mainet. Riigikohus põhjendab, et ohu loomine ja kahju tekitamine on kaks erinevat koosseisulist tagajärje liiki ja ohu loomise käsitlemine kahjustusdelikti koosseisulise tagajärjena tähendaks kahjustusdelikti redutseerimist konkreetseks ohudeliktiks.¹³⁷

Kokkuvõtvalt nendib Riigikohus, et kolleegiumi seisukohas toodud põhjustel ei võimalda E. Tillile esitatud süüdistuses kirjeldatud faktilised asjaolud järeldada, et E. Tilli poolt riigihanke teostamise nõuete rikkumine põhjustas mõnele isikule olulise kahju KarS § 300 mõttes.¹³⁸

Siin taaskord nimetab kohus ainult isikutele kahju tekitamist, avaliku huvi poolt kolleegium ei puuduta. Lahendis ei tehta süüdistusele ka etteheidet selles, et süüdistus on koosseisus sätestatud alternatiivsed tagajärjed vaid loetlenud ja ei ole neid eristanud.

Riigikohtu otsusele esitas eriarvamuse riigikohtu kohtunik J. Ilvest, kes leidis, et seni, kuni tagajärjedelikti puhul aktsepteeritakse tagajärjena ka mittevaralist kahju, tuleb selle kahju liigi olemusliku erisuse tõttu lähtuda ka teistsugustest tõendamise standarditest, kui varalise kahju puhul. Eriarvamuses peetakse silmas, et selliste mittevaralist kahju põhjustavate tegude nagu "õiglase konkurentsi kahjustamine" või "täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametiisiku erapooletuse ja aususe kahtluse alla seadmine" tagajärje konkretiseerituse aste ei saa kunagi ulatuda samasse täpsusjärku, kui varalise kahju puhul, mil on võimalik esitada tagajärg sendi täpsusega. Seetõttu peab siin kohtu diskretsiooni osatähtsus olema suurem. J. Ilvest nõustus alamate astmete kohtute otsustega, kes leidsid süüdistuse antud kriminaalasjas olevat sellise konkreetsuse astmega ka põhjustatud tagajärje osas, et on pidanud süüdimõistmist võimalikuks ja leidis, et E. Tilli süüdimõistmine KarS § 300 järgi oli põhjendatud.¹³⁹

Eriarvamuses esitatud arvamus, haakub Riigikohtu hilisemalt väljendatud seisukohaga, mille kohaselt mittevaralist kahju tuleb käsitleda valdkonnakahjuna. Näiteks Riigikohtu lahendis 3-

¹³⁷RKKKo 3-1-1-61-06, p 27.

¹³⁸RKKKo 3-1-1-61-06, p 20.

¹³⁹Riigikohtunik Jüri Ilvesti eriarvamus RKKK otsusele 3-1-1-61-06.

*1-1-15-10 Kriminaalasi Maido Kättmanni süüdistuses KarS § 199 lg 2 p-de 3 ja 7 ning § 204 lg 1 järgi on kohus asunud seisukohale, et KarS § 204 (Kultuurimälestise, museaali ja muuseumikogu rikkumine ja hävitamine) koosseisu mõttes võib olla oluline kahju tähtsa teadusliku informatsiooni kaotsimine.*¹⁴⁰

Kohtupraktika ülevaatest saab kokku võtta, et riigikohus ei ole avaliku huvi mõiste sisustamise kohta seisukohta võtnud. Prokuratuur on püüdnud avalike huvide kahjustamist mainekahjana kohalikule omavalitusele või riigile süüdistusesse tuua ja teise näite puhul on alama astme kohus mittevaralist kahju (oht riigi vara säilimisele) ka aktsepteerinud kuid süüdistuste ebaselge sõnastuse, alternatiivsetele tagajärgedele erineva lähenemise ja tõendamisvaidluste tõttu on küsimus jäänud lahenduseta.

Töö autor jagab J. Ilvesti seisukohta, mille kohaselt seni, kuni tagajärjedelikt näeb ette tagajärje võimalusena mittevaralise kahju, tuleks kahju liigi olemusliku erisuse tõttu lähtuda teistsugustest tõendamise standarditest kui varalise kahju puhul.

Käesoleva peatükis esitatust saab kokku võtta, et avalikku huvi karistusnormis tuleb mõista huvina kaitsta väärtusi, mis seonduvad avaliku võimu teostamisega – avalik usaldus riigivõimu ja selle teostamise vastu, usaldus riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Samuti usaldus kohalike omavalitsuste tegevuse ja nende esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu.

See tähendab, nii nagu oli seadusandja algne tahe ja eesmärk mõiste seadusese toomisel. Samuti tuleb mõista nii, et avalikku huviga seotud teo (avalikku huvi mõjutava või eeliseid andva) saab toime panna vaid isik, kes on karistusseadustiku mõistes ametiisik. Need kaks tingimust kehtivad olenemata sellest, millises karistusseadustiku peatükis avaliku huvi mõistet sisaldav tegu paikneb. Ainult sellistel tingimustel saab rääkida mõiste kooskõllalisest kasutamisest määratletuse ja ettenähtavuse põhimõttega.

Rääkides konkreetselt KarS § 152 ja § 153 koosseisudest, siis selline lähenemine vastab ka küsimusele avalikele huvidele olulise kahju tekitamise kui koosseisulise tagajärje asendamisest erisubjekti – ametiisikuga. Pelk erisubjekti koosseisu lülitamine tagajärjest lähtumise asemel muudab iga koosseisu lõikele 1 vastava väärteo automaatselt kuriteoks, sel

¹⁴⁰ RKKKo 3-1-15-10.

põhjusel, et toimepanija on ametiisik. Selline lähenemine läheks vastuollu algse mõttega, millega eristati vähemtähtsad rikkumised (väärtegu lg 1) ja olulised (kuritegu lg 2).

Riigikohtu lahendites kohtab avaliku huvi kui argumendi kasutamist ka konkreetsest normikoosseisust väljaspool, põhjendava argumendina.

Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitab oma otsuses *nr 3-1-1-85-04, kriminaalasi Ülo Sinisalu süüdistuses KarS § 188 järgi*, väljaspool kriminaalasia piire, et tulenevalt Põhiseaduse § 11 teisest lausest, on riigivõim, sealhulgas täitevvõim, seadusi kohaldades, seotud proportsionaalsuse põhimõttega. Kaalutusõigus on antud selleks, et tagada proportsionaalsuse põhimõtte rakendamine. Pädeval võimuorganil lasub üldjuhul kohustus hinnata, kas isiku huvid ja avalik huvi on omavahel tasakaalus, st kas põhiõiguste kitsendused on proportsionaalsed.¹⁴¹

Riigikohus on leidnud, et näiteks rahvatervise vastu suunatud esimese astme kuriteo puhul, kus isikuid süüdistatakse suures koguses narkootilise aine omandamises eesmärgiga seda levitada, ei saa rääkida ka süüdistatavate kinnipidamiseks avaliku huvi kadumisest 6 kuu möödudes ning pidas õigeks, et maakohus analüüsis iga isiku puhul eraldi, kas tema suhtes esinevad PS § 20 ja KrMS § 130 sätetest tulenevad vahistamise alused.¹⁴²

Lahendis *3-1-1-111-04, Kriminaalasi A. T. süüdistuses KarS § 121 järgi*, analüüsib Riigikohtu kriminaalkolleegium hädakaitseõigusest tulenevat volitust tekitada ründaja õigushüvedele kahju ja leiab muuhulgas, et väheohtliku ründe puhul puudub avalik huvi hädakaitsetegevuse vastu, mille tagajärjeks oleks silmatorkavalt ebaproportsionaalne kahju ründaja õigushüvedele.¹⁴³ Riigikohus põhjendab seisukohta järgmiselt: PS § 19 lg 2 kohaselt peab igaüks oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel muu hulgas austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi. Ehkki esmajoones on üksikisikute kollideerivate õiguste tasakaalustaja roll avalikul võimul, võimaldab PS § 19 lg 2 sõnakasutus (eriti väljend *austama*) järeldada, et ka eraisikud ei saa oma hüvede kaitsel jätta teiste isikute õigustega meelevaldselt ja mõõdutundetult arvestamata. Ühiskonda kooshoidev solidaarsuspõhimõte, mis on sätestatud PS § 19 lõikes 2, nõuab, et isiku hädakaitseõigus taanduks, kui selle täismahus realiseerimine tooks kaasa õiguse kuritarvitamise ja talumatu

¹⁴¹ RKKKo 3-1-1-85-04.

¹⁴² RKKKm 3-1-1-86-10.

¹⁴³ RKKKo 3-1-1-111-04.

sotsiaaleetilise konflikti. Sellest tulenevalt on näiteks väheohtlike õigusvastaste rünnete puhul nõutav, et kaitsja vaatamata KarS § 28 lg-le 3 väldiks rünnet või piirduks üksnes mõõdukate (ründajat säästvate) kaitsevahenditega.¹⁴⁴ Siingi ei ütle kohus mida avaliku huvi all mõistetakse kui saab teha järelduse, et avalik huvi on kaitsta solidaarsuspõhimõtet, sealhulgas õiguste tasakaalu ja konfliktivaba sotsiaaleetikat.

3. Mõiste avalik huvi kriminaalmenetluses

3.1 Avalikule huvile tekitatud kahju tõendamise probleem ja võimalikud lahendused

Karistusseadustikus sätestatud avaliku huvi mõistet sisaldavad kuriteokosseisud KarS § 152 ja § 153 on tagajärjedeliktid, mis näevad tagajärjena ette olulise kahju põhjustamise avalikele huvidele. Tagajärjedelikt erineb teodeliktist eeskätt selle poolest, et tagajärjedelikti puhul näebki seadusandja karistamisväärsset ebaõigust põhiliselt just tagajärje saabumises. Tagajärjedelikti loomisega soovib seadusandja osutada mingi kahju saabumise võimalikkusele ja taotleb sellise kahju saabumise ärahoidmist, vältida tuleb, teo ja tagajärje samastamist.¹⁴⁵ Lõpuleviidud tagajärjedeliktist saab rääkida siis, kui lisaks kooseisupärastele teole ja tagajärjele on nõuetekohaselt tuvastatud ka põhjuslik seos teo ning tagajärje vahel. Teisisõnu saab isik karistusõiguslikult vastutada lõpuleviidud tagajärjedelikti eest vaid siis, kui tagajärg on just talle omistatav. Põhjusliku seose tuvastamiseks tuleb esmalt läbida naturalistlik põhjuslikkuse test *conditio sine qua non* kriteeriumi alusel ja selgitada, kas tagajärg langeks kindlasti ära siis, kui tegu mõtteliselt kõrvaldada. Nimetatud testi positiivne läbimine ei tähenda siiski mitte karistusõiguslikus mõttes põhjuslikkuse tõestamist, vaid üksnes selle eeldamist. Kuidas nimetatud eeldamise juurest jõuda karistusõiguslikult relevantse põhjuslikkuse küsimuses võimalikult maksimaalse tõese teadmiseni see eeldab omakorda antud valdkonnas kasutatavatest erinevatest karistusõiguslikest teooriatest lähtumist.¹⁴⁶

Teoga tekitatud kahju saab olla varaline või mittevaraline. Avalikele huvidele tekitatud kahju on praktikas loetud mittevaraliseks kahjuks ja lahendamata on mittevaralise olulise kahju tõendamise probleem.

Tulles tagasi Riigikohtu lahendite juurde, mis käsitleb käesolevaks kehtivuse kaotanud KarS § 300 ja § 289 sisustamist, tuleb märkida, et kohus teeb hulga etteheiteid süüdistuse

¹⁴⁴ RKKKo 3-1-1-111-04.

¹⁴⁵ RKKKo 3-1-1-30-13.

¹⁴⁶ RKKKo 3-1-1-30-13.

sisustamisele ja faktiliste asjaolude tuvastamisele. Riigikohus heidab ette, et asjas ei ole kogu kohtumenetluse kestel esitatud ja seega ka kohtuotsustes kajastatud ühtegi tõendit, mille alusel oluks võimalik kriminaalmenetluse seadustiku 3. peatükis ettenähtud korda järgides tuvastada, kuidas mõjutas tegu reaalsuses ühe või teise isiku või isikute grupi usku täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletusse ja aususesse.

Koosseisulise tagajärje tuvastamisel tuleb lähtuda tõenditest, mis kinnitaksid mingit välismaailmas realselt toimunud muudatust riigiametnike maines ja selle muudatuse põhjuslikkust teoga, mitte õiguslikust hinnangust kordasaadetud õiguserikkumise iseloomule. Sellega on maakohus ja ringkonnakohus Riigikohtu hinnangul kaotanud teo ja tagajärje vahelise piiri, lugedes õiguserikkumise automaatselt ka tagajärjeks.¹⁴⁷ Kolleegium selgitab, et kriminaalmenetluses ei ole ühtegi tõendamiseseme asjaolu, sealhulgas koosseisulist tagajärge, võimalik tuvastada õigusliku hinnangu alusel. Seda põhjusel, et õiguslik hinnang ei ütle midagi teo tagajärjel välismaailmas tegelikult toimunud või toimumata jäänud muudatuste kohta. Normatiivsest tõdemusest, et süüdistatava poolt toime pandud ebaseaduslik tegu on selline, mis kahjustaks "keskmise inimese" usku riigiametnike aususesse ja erapooletusse, ei ole võimalik järeldada, et konkreetsel juhul on tõepoolest olemas piisav hulk isikuid, kes teavad kõnealuselt ebaseaduslikust käitumisest ja kelle usk riigiametnike aususesse ja usaldusvärsusesse just selle teo tagajärjel vähenes.¹⁴⁸

Seega tuleb leida viis, kuidas tõendada olulist kahju avalikele huvidele, st mittevaralist kahju KrMS 3. Peatüki nõuetele vastavalt. Olulise kahjuna avalikele huvidele on tagajärjena enam-vähem aktsepteeritud avaliku usalduse vähenemist riigivõimu ja selle teostamise vastu, usalduse vähenemist riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Samuti usalduse vähenemist kohalike omavalitsuste ja nende esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Autor pakub võimalustena välja tunnistajad ja avaliku arvamuse küsitluse. Tunnistaja ütlus (KrMS § 63 lg 1) on kriminaalmenetluses sätestatud tõendi liik, avaliku arvamuse küsitluse tulemused võivad mahtuda KrMS § 63 lg 2 sätestatu ehk vabatõendi piiridesse.

Nagu käesoleva töö teises peatükis märgitud, siis Riigikohus otsustades isiku toimepandud teo vastavuse üle KarS § 300 koosseisule viitab, et ei ole näidatud isikuid, kes kahjustavast teost teaksid. Samasugust määratletust, konkreetsete isikute olemasolu, on riigikohus praktikas nõudnud avaliku korra raske rikkumise (KarS § 263) teokoosseisu kvalifitseerimisel eristamaks vägivallategu avaliku korra raskest rikkumisest. Avaliku korra raske rikkumise (KarS § 263) objektiivse koosseisu moodustab § 262 nimetatud teo: avalikus kohas teiste

¹⁴⁷ RKKKo 3-1-1-61-06, p 21.

¹⁴⁸ RKKKo 3-1-1-61-06.

isikute rahu või avaliku korra muu rikkumine, toimepanemine, millele lisanduvad kvalifitseerivad asjaolud nagu vägivald, vastuhakk avalikku korda kaitsvale isikule, relva või relvana kasutatava muu esemega jne.

Nagu mõiste avalik huvi on karistusseadustiku mõisted avalik kord ja avalik koht oma sisus avalikkuse määratlust siduvad ning samuti määratlemata õigusmõisted. Mõisted avalik kord ja avalik koht on riigikohtu praktikas sisustamist leidnud. Riigikohus on määratlenud õigushüvena kaitstavat avalikku korda võib kui tavadega, heade kommetega, normidega või reeglitega kinnistatud isikutevahelisi suhteid ühiskonnas, mis tagavad igapäevase avaliku kindlustunde ja võimaluse realiseerida oma õigusi vabadusi ja kohustusi.¹⁴⁹ KarS § 263 koosseisus, ei nimetata otsesõnu, kuid praktikas on see tulenevalt KarS § 262 sõnastusest seotud avaliku kohaga.¹⁵⁰

Avaliku korra rikkumine eeldab peale selle, et tegu pannakse toime avalikus kohas igal konkreetsel juhul ka selle tuvastamist, millega objektiivselt avalikku korda rikuti, samuti peab see rikkumine olema piisavalt intensiivne. Rikkumise intensiivsuse hindamisel tuleb silmas pidada avaliku korra olemust¹⁵¹. Kriminaalasjas nr 3-1-1-78-05, *Aleksei Morozovi süüdistuses KarS § 263 p 1 järgi*, luges Riigikohtu kriminaalkolleegium ebapiisavaks vaid viitamise ühele tunnistajale, kes väidetavalt peksmist avalikus kohas pealt nägi. Kohtu hinnangul rikuti on tõendite vahetu uurimise põhimõtet, kuna kriminaalasja materjalidest nähtuvalt alamaste astmete kohtud ei ole üle kuulatud kannatanuid ega ühtki tunnistajat, kes süüdistuses kirjeldatud sündmusi vahetult tajusid. Avaliku korra rikkumine võib tuleneda asjaolust, et teoga rikutakse seda pealt nägevate kõrvaliste ja asjasse mittepuutuvate isikute avalikku õigusrahu. Kuna on leitud, et avalikku korda rikub iga süütegu, siis pelk konstateering, et vägivald tehti pandi toime avalikus kohas, ei saa automaatselt kaasa tuua süüdlase käitumise kvalifitseerimist KarS § 263 järgi.¹⁵²

Avalik kord ja avalik huvi on mõlemad suure abstraktsusastmega määratlemata õigusmõisted. Mõlemat ühendab ka see, et mõistet sisustab mingi ühiskonnas kokkulepitud väärtus. Väärtusel ei ole materiaalsel vormi, mida saab kahjustada ja millel on kahjustamise jälg näha. Selleks, et väärtuse kahjustatud olekut tagajärjena väita, on vaja isikut, kes selle väärtuse vähenemist tunnetab, et näidata nõutavat reaalses maailmas toimunud muudatust. Seega avaliku huvi kui karistusõiguslikult kaitstava väärtuse kahjustamise faktiliseks tõestamiseks, sarnaselt avaliku korra rikkumise tuvastamisel nõutava peaks süüdistus muudatuse toimumise

¹⁴⁹ Aas.KarS § 262 - Karistusseadustik. Komm. vlj,3.tr., lk 684.

¹⁵⁰ RKKKo 3-1-1-60-1, samuti RKKKo 3-1-1-7-07 21.

¹⁵¹ RKKKo 3-1-1-60-3-1-1-60-1, p 14.

¹⁵² RKKKo 3-1-1-78-05.

tõendamiseks leidma piisava hulga konkreetseid isikuid, kes kahjustavast teost teaksid ja tagajärge tunnetaksid. Siinkohal jääb lahtiseks küsimus, milline on piisav hulk isikuid?

Piisava kogumi küsimuse saaks lahendada avaliku arvamuse küsitlusega ja kui avalikkuse küsitluse tulemusena on selgunud, et konkreetse tegu on tinginud avaliku usalduse vähenemise avaliku võimu teostamise vastu on see tõend kinnitamaks saabunud tagajärge. Selline tõendi kogumise viis on ressursiökoonoomia seisukohalt kulukas, kuid samuti on kulukas ka menetluses tavapärase tõend ekspertiisiakt. Lahendusena peaks autori olema avaliku arvamuse küsitluse tulemuste rakendamine vabatõendina kõige objektiivsem. Peaks, sest tulemus sõltub küsitluse läbiviimise kvaliteedist. Ehk teisiti sõnastatuna objektiivseim variant kui on usaldusväärset lahendatud tulemuste saamise protsess. Samas tekib probleem, kuna kriminaalmenetluse praktikas prevaleerib range tõendamissüsteem ja tõendamiseseme asjaolude tuvastamine saab toimuda vaid rangetele tõenditele (KrMS § 63 lg 1) tuginevalt. See tähendab ka erinevate lubatavate tõendiliikide ja tõendiallikate selget piiritlemist üksteisest.¹⁵³ Sellest nõudest lähtuvalt tähendab avalikkuse arvamuse muutuse järeldamine mitteõiguslikele eriteadmistele tuginevate ja konkreetset kriminaalasja puudutavate järelduste tegemist ning seega ekspertiisi määramist.¹⁵⁴

Teise lähenemisenä mittevaralise olulise kahju tõendamisel saab kasutada J. Ilvesti poolt eriarvamuses esitatud seisukohta, et tuleb rakendada teistsuguseid tõendamisstandardeid ja jääda siiski tagajärje saabumise osas õigusliku hinnangu juurde ja jätta õiguse rakendaja hindamisruumi küsimuseks, kas konkreetse teo tagajärjel on tekkinud oluline usalduskahju. Selle lähenemise vastu on praktikas seisukoht, mille kohaselt hinnanguline seisukoht võib tähendada teo ja tagajärje vahelise piiri kaotamist ja teo samastamist tagajärjega. Töö autor nõustub J. Ilvestiga ja leiab, et tagajärje saabumise õigusliku hinnangu hoolde jätmine ei tähenda siinsel juhul teo samastamist tagajärjega vaid hinnangut avaliku usalduse muutumise määrale teo tagajärjel, mis võib olla ebaoluline või oluline. Sarnaselt on õigusliku hinnangu küsimus teoviisi hindamine mõistes piinaval või julmal viisil (§ 114 p 1). Mõistete sisustamine allub kohtu kontrollile.¹⁵⁵

¹⁵³ Kergandberg, KrMS § 63.- Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj., lk 218. Viidatud on lahendile

¹⁵⁴ RKKKo 3-1-1-142-05, p 16.

¹⁵⁵ Jürgen, I. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamise alus kriminaalmenetluses. Juridica. I/2004

3.2 Avaliku huvi mõiste sisustamisest kriminaalmenetluse seadustikus

Avaliku huvi mõiste sisaldub karistusseadustiku kõrval ka kriminaalmenetluse seadustikus. Avaliku huvi mõiste on seotud kutsesaladuse hoidmisest kõrvalekaldumise nõudega, kohtumenetluse katkematuse printsiibiga ja oportuuniteediprintsiibiga. Viimane kasutab, küll täpsemalt mõistet avalik menetlushuvi.

KrMS § 72 sätestatu annab teatud ametitesse kuuluvatele isikutele võimaluse hoida kutsesaladust. Oluline on arvestada, et sättega hõlmatud isikutel on õigus keelduda ütluste andmisest ainult kutsetegevuses teatavaks saanud asjaolude kohta.¹⁵⁶

Paragrahvi 72 lg 1 p-s 3¹ on sätestatud, et õigus tunnistajana keelduda kutsetegevuses teatavaks saanud asjaolude kohta ütluste andmisest on ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötleva isikul teabe kohta, mis võimaldab tuvastada teavet andnud isiku.

Paragrahvi 72 lg 1 p 3¹ sätestatu järgi on siiski teatud juhtudel võimalik ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevat isikut kohustada ütlusi andma, seda juhul kui muude menetlustoimingutega on tõendite kogumine välistatud või oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse esemeks on kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kuni kaheksa aastat vangistust ning ütluste andmiseks esineb ülekaalukas avalik huvi. Nimetatud isikut saab kohustada prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku või kohtuniku määruse alusel¹⁵⁷

Kriminaalmenetlusseadustiku on säte sisse toodud seoses EIK kohtupraktika ja soovitustega. Muudatuse sisseviimise seaduse eelnõust nähtub, et EIK praktika ja ka soovitus (mis on suuresti välja töötatud EIK praktikale tuginedes) näeb ette piirid allikakaitse rakendamiseks, viidates EIÕK art 10 (sõnavabaduse kaitse) lõikes 2 kehtestatud tingimustele. Seega tuleb igal konkreetsel juhul kaaluda, kas legitiimne eesmärk konventsiooni art 10 lõike 2 tähenduses allika avalikustamiseks kaalub üles avaliku huvi mitte avaldada allikat.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Sillaots. KrMS § 72.-Kergandberg, E. Sillaots, M. (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Kirjastus Juura. 2012, lk 239.

¹⁵⁷ Sillaots. KrMS § 72.- Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj., lk 239-240

¹⁵⁸ Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu (656 SE III), lk 2

Samuti selgitatakse, et avaliku huvi hindamisel KrMS § 73 lg 1 p 3¹ mõttes, „peab kohus eeskätt kaalutlema, kas oluline vajadus avalikustamiseks on tõendatud, kas asjaolud on piisavalt elulised ja tõsise loomuga ning kas avalikustamise vajadus vastab tungivale sotsiaalsele vajadusele. Ehk siis on kohtu ülesandeks hinnata, kas avalikustamise legitiimne eesmärk kaalub selgelt üles avaliku huvi allika mitteavalikustamiseks. Juhul, kui kohus leiab, et ütluste andmine on põhjendatud ja eksisteerib ülekaalukas avalik huvi, saab ta määrusega kohustada isikut ütlusi andma.“¹⁵⁹

Seletuskirjas mainitud EIK lahendis *Sanoma Uitgevers b.v. versus Holland* on väljendatud, et võttes arvesse ajakirjanduslike allikate kaitsmise tähtsust ajakirjandusvabaduse tagamiseks demokraatlikus ühiskonnas, ei saa olla sellesse sekkumine olla kooskõlas artikliga 10, välja arvatud juhul, kui see on õigustatud ülekaaluka avaliku huviga.¹⁶⁰ EIK on väljendanud seisukohta, et riigil on kohustus kehtestada ajakirjandusliku allika kaitseks regulatsioon, mille käigus kohtunik või muu sõltumatu ametiisik saab hinnata allika kaitsmise vajaduse proportsionaalsust võrreldes kriminaaluurimise vajadustega enne kui uurimisasutusele tuleb allika kaudu saada informatsioon üle anda. Regulatsioon peab andma piisavalt tagatise hindamiseks, kas kriminaalmenetluse huve tuleb eelistada ajakirjanduslike allikate kaitse vajadusele.¹⁶¹

Seega tõendi allika avalikustamisel tuleb kaaluda kahe avaliku huviga kaitstud aspekti. Ühelt poolt õigusemõistmise ja õiguskorra kaitse huvisid ja teisalt ajakirjandusvabadust.

Käesoleva töö uurimiseseme, avaliku huvi mõistega, seondub ka kriminaalmenetluse seadustikus mõiste avalik menetlushuvi. Täpsemalt öeldes sätestab seadustik regulatsiooni juhuks kui menetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi. Pööratult saab öelda, et kõikidel ülejäänud juhtudel on avalik menetlushuvi olemas.

Avaliku menetlushuvi puudumine (KrMS § 202) üks on argumentidest kriminaalmenetluse lõpetamiseks oportuuniteedipõhimõtte alusel (KrMS §-d 202, 203, 203¹, 205) Oportuuniteediprintsiip võimaldab seaduses kindlaks määratud juhtudel loobuda süüdistuse esitamisest, isegi kui kuriteo koosseis, teo õigusvastasus ja isiku süü on tõendatud.¹⁶²

¹⁵⁹ Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seadus (656 SE III), lk 24

¹⁶⁰ EIKo 14.09.2010, 38224/03, *Sanoma Uitgevers B.V vs Holland*

¹⁶¹ Susi. M. Euroopa Inimõiguste Kohtu 2010.a kohtulahendite ülevaade. OÜ Greif. Luunja. Lk 225.

¹⁶² T. Ploom. Oportuuniteedi- e otstarbekuse printsiip. *Juridica VI/2000*, lk 369

Oportuniteediprintsiip on sätestatud võimalusena kalduda kõrvale kriminaalmenetluses muidu kehtivast legaliteediprintsiibist e kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest (KrMS § 6)

KrMS §-s 202 ja § 274 lg 5 annavad prokurörile õiguse taotleda kohtult kriminaalmenetluse lõpetamist või teatud tingimustel kriminaalmenetlus ise lõpetada, kui puudub avalik menetlushuvi ja isiku süü ei ole suur. KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamiseks peavad olema täidetud tingimused:

- kriminaalmenetluse esemeks on teise astme kuritegu
- ja selles kahtlustatava süü ei ole suur
- ning ta on heastanud või asunud heastama kuriteoga tekitatud kahju
- ja tasunud kriminaalmenetluse kulud või võtnud endale kohustuse tasuda kulud
- ning kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi.

Kuigi otsesõnu reguleerib kriminaalmenetluse lõpetamist avaliku menetlushuvi puudumise ja korral KrMS § 202, sisaldub avalik menetlushuvi ka kriminaalmenetluse lõpetamise alustes karistuse ebaotstarbekuse korral (KrMS § 203) ja leppimise tõttu (KrMS § 203¹)

Karistuse ebaotstarbekuse tõttu kriminaalmenetluse lõpetamisel (KrMS § 203) on võimalikud on kaks alternatiivi. Mõlemal juhul on nõutav menetluse esemena teise astme kuritegu. Esimesel juhul võib kriminaalmenetluse lõpetada kui kuriteo eest mõistetav karistus oleks tühine võrreldes kahtlustatavale või süüdistatavale mõne teise kuriteo eest mõistetud või eeldatavalt mõistetava karistusega. Teise alternatiivi puhul ei ole selle kuriteo eest karistuse mõistmise oodata mõistliku aja jooksul ning muu kuriteo toimepanemise eest mõistetud või eeldatavalt mõistetav karistus on piisav karistuse eesmärkide saavutamiseks ja avaliku menetlushuvi rahuldamiseks.

Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu (KrMS § 203¹) saab toimuda kui kriminaalmenetluse esemeks oleva teise astme kuriteo asjaolud on selged, kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi ning kahtlustatav või süüdistatav on kannatanuga leppinud seadustiku § 203² korras.

Kui KrMS § 202 seab tingimuseks, et menetluse esemeks peab olema teise astme kuritegu, siis kriminaalmenetluse lõpetamisel leppimise tõttu (KrMS §-s 203¹) on rakendusala kitsendatud oluliselt erinevalt, sisaldades (§203¹ lg 1 punktid 1, 2, 3, 4) kataloogi karistusseadustiku paragrahvidest, mille puhul menetluse lõpetamine leppimisega ei ole

lubatud (need on KarS §-d 122,133, 134, 136,138,139, 141-143, 214, 263), lisaks täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes, kui kuriteo tagajärjeks oli inimese surm, inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes.

Autori hinnangul tuleb otsida võtit avaliku menetlushuvi mõiste sisustamiseks kriminaalmenetluse eesmärgist. Kriminaalmenetluse kui sündmuse eesmärk on jõuda õigusrahu loova ja taastava kohtulahendini.¹⁶³ Legaliteediprintsiip kohustab kuriteotunnuste alusel alati menetlust alustama ja toimetama kuni menetluse eesmärgi, õigusrahu saavutamiseni. Oportuniteediprintsiibi kohaldamine võimaldab kaaluda, kas ehk on eesmärk juba saavutatud ja kogu teed kohtulahendini läbi käima ei pea. Sellist lähenemist toetab tegelikult ka seaduse sõnastus, mis räägib avaliku menetlushuvi puudumisest menetluse jätkamiseks, ehk et avalik menetlushuvi on end selleks etapiks ammendanud.

Oportuniteediprintsiibi kohaldamise praktika ühtlustamiseks on riigi peaprokurör välja andnud juhise (välja antud 12. aprill 2007)¹⁶⁴). Juhise siduvus tuleneb KrMS § 213 lõikest 5, mille kohaselt riigi peaprokurör võib anda kohtueelse menetluse seaduslikkuse ja tulemuslikkuse tagamiseks üldisi juhiseid.¹⁶⁵

Küsimus süü suurusest on materiaalsooiguse küsimus. Riigi peaprokuröri juhises märgitakse, et süü suuruse hindamisel võetakse aluseks karistusseadustikus toodud põhimõtted¹⁶⁶.

Avaliku menetlushuvi puhul on peaprokuröri juhises toodud seletused juhtudest, mil avalikust huvist tulenev vajadus menetluse jätkamiseks on olemas:

- eripreventiivse vajaduse juhud;
- üldpreventiivse vajaduse juhud

Riigi peaprokuröri juhises selgitatakse lisaks üldosa käsitlusele veel avaliku menetlushuvi olemasolu või puudumist karistusseadustiku eriosa kuriteokoosseisude puhul. Juhist läbivaks seisukohaks on, et avalik menetlushuvi ja süü suurus on teineteist täiendavad kriteeriumid.¹⁶⁷

¹⁶³ H. Radke, Ol. Hohl mann, 2011, Einleitung, S1, Rn 1.- Viidatud: E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm.vlj, lk 34.

¹⁶⁴ Riigi peaprokuröri juhise KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta.

¹⁶⁵ Riigi peaprokuröri juhise siduvuse, iseloomu ja adressaatide temaatikat kajastab põhjalikult T. Ploomi artikkel Juridica X/2007 lk 681-686 (autori märkus).

¹⁶⁶ Juhis KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta, p1.

¹⁶⁷ Juhis KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta, p 4,5.

Eripreventiivsed vaatekohad on kriminaalmenetluse lõpetamise vastu juhul, kui kuriteo toime pannud isiku mõjutamiseks on vajalik süüdimõistmine. Reeglit rakendatakse korduvalt kuritegusid toime pannud isikute suhtes, ka juhul kui varasemalt on eelnenud kriminaalmenetluse lõpetamine oportuuniteediprintsiibi alusel.¹⁶⁸

Üldpreventiivsetest vajadustest tingituna on juhise kohaselt avalik menetlushuvi olemas kolme tüüpi juhtudel. Esiteks kuriteo toimepanemisel elusfääris, mille vastu avalikkusel peab olema eriline usaldus. Teiseks kui isiku karistamine on vajalik õiguskorra huvides ja kolmandaks kui kannatanul puuduvad muud efektiivsed õiguskaitsevahendid peale kriminaalmenetluse.¹⁶⁹

Muude õiguskaitsevahendite puudumine saab siin tähendada seda, et kannatanul ei ole võimalik temale teoga, näiteks vägivallateoga, tekitatud ebaõigluse või kahju heastamiseks esitada hagi tsiviilkohtusse. Kannatanu õiguste kaitse üldpreventiivsete vajaduste hulka tooduna võib autori hinnangul tähendada võimalikku olukorda, kus teo puhul rakenduvad kõik teised avalikku menetlushuvi ammendumist väljendavad kriteeriumid, kuid menetluse lõpetamine jätkaks kannatanu huvid kaitseta ja kriminaalmenetluse eesmärgiks olev õigusrahu jääb saavutamata.

Soome õigusteadlane Kimmo Nuotio nimetab positiivset üldpreventsiooni ka karistusõiguse legitiimse eesmärgina, seda põhjusel, et aitab kaasa inimeste nõustumusele olla seotud üldiselt kokkulepitud seadustega ja ühiskonnale pühendumisele. See omakorda on mõjutegur teineteise tunnustamisest isikute ja õigussubjektidena kui õigusriigi normatiivse rekonstruktsiooni osadena.¹⁷⁰

Üldpreventiivsete ja eripreventiivsete vajaduste kõrval menetluse jätkamiseks on kolmas võimalus, et avalik menetlushuvi langeb ära. Autor mõistab juhust nii, et juhul kui on olemas üld- või eripreventiivsest vaatenurgast avalik huvi siiski menetlust jätkata võivad lisanduvad tingimused kaasa tuua selle äralangemise.

Juhud, mil avalik menetlushuvi võib ära langeda, on kui kannatanu ei soovi menetluse jätkamist või isik aitab oluliselt kaasa enda või mõne teise isiku poolt toimepandud kuriteo

¹⁶⁸ Kergandberg, E. Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Kirjastus Juura. 2006, lk 323; samuti Juhis KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta, p 4.

¹⁶⁹ Juhis KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta, p 5.

¹⁷⁰ Nuotio, K. Õigusemõistmine kriminaalasjades ja eetika. Juridica VIII/2008, lk 523

tõendamiseseme asjaolude selgitamisele ja kui sellela oleks kuriteo avastamine ja tõendite kogumine olnud välistatud või oluliselt raskendatud või kuriteo toimepanemisest on möödunud pikka aeg ja isik ei ole menetlust tahtlikult venitanud ega takistanud või teo toimepanija on alaealine.¹⁷¹

Kristiina Savtšenkova on jaganud juhises viidatud KarS eriosa teokoosseisude kataloogi. juhisesest lähtuvalt nimetatud kolme juhu vahel:

- 1) Kuriteo toimepanemisel elusfääris, mille vastu avalikkusel peab olema eriline usaldus peetakse eelduslikult silmas avaliku teenistuse sfääri, kuna juhise eriosas avaliku menetlushuvi käsitusel ametialaste kuritegude juures kasutatakse mõistet „isik, kelle vastu peab avalikkusel olema eriline usaldus“ Mõistet täpsustatakse viidates isikule, keda valitakse ametisse rahva poolt või nimetatakse ametisse rahva valitud isikute poolt. Avalikkuse erilist usaldus nõudva valdkonnana tuuakse juhises ka õigusemõistmine ja selle vastased süüteod.
- 2) Isiku karistamine on vajalik õiguskorra huvides eluvastaste, sealhulgas ka sündimata elu vastaste tegude korral Vabadusevastastest kuritegudest on juhises välja toodud orjastamine (KarS § 133) ja isikuvabadust piiravasse riiki toimetamine (KarS § 134). Järgnev rühm on kuriteod alaealiste vastu (KarS §-d 144-146, 175-179 ja 185). Veel on avalik menetlushuvi alati olemas näiteks rahapesu, riigi- ja inimsusevastaste ning joores juhtide poolt toime pandud liikluskuritegude korral.
- 3) Kannatanul efektiivsete õiguskaitsevahendite peale kriminaalmenetluse puudumist eeldatakse pere ja seksuaalvägivalda juhtudel, eriti korduva perevägivalda puhul.¹⁷²

Avalik menetlushuvi võib juhise kohaselt sõltuda ka kuriteoga tekitatud varalise kahju suurusest põhimõttel, et mida suurem varaline kahju, seda rohkem kahjustab tegu mitte ainult kannatanu, vaid ka avalikkuse huve.¹⁷³

Oportuniteediprintsiibi ja avaliku menetlushuvi seisukohalt on Eesti kehtivas kriminaalmenetluses regulatsioon paljuski sarnane Saksa kriminaalprotsessi koodeksis sätestatuga, samuti on peaprokuröri juhises lähtutud avaliku menetlushuvi sisustamisel saksa õigusteooriast. Saksamaal õigusteoorias seostab valitsev enamus mõistet materiaalõiguses sätestatud karistamise eesmärkidega. P. Riessi saksa kriminaalmenetluse seadustiku

¹⁷¹ Juhis KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta, p6.

¹⁷² K. Šavtsenkova. Kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise ja süü väikseuse tõttu. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2007, lk 50-52.

¹⁷³ Juhis KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta.

kommentaaries avaldatud seisukohalt kannavad mõisted avalik menetlushuvi ja süü väiksus riigi kriminaalpoliitika elluviimise funktsiooni. Nad on mõeldud tagama, et karistusõiguslikud sanktsioonid säilitaksid oma *ultima ratio* iseloomu¹⁷⁴

Avalik huvi prokuröri menetlusliku otsustuse alusena on kasutusel samuti Ühendkuningriikide õiguses. Inglise ja Walesi (inglise õiguse) jurisdiktsioonis on Krooni Prokuratuuri peaprokurör välja andud juhise¹⁷⁵ prokuröridele süüdistuse esitamiseks. Prokuröril on süüdistuse esitamise otsustamisel vaja läbida kaheastmeline test. Esimesel astmel hindab prokurör kriminaalmenetluses kogutud tõendite piisavust ja juhul kui tõendeid on küllalt on prokuröril teises etapis kohustus kaaluda, kas esineb avalik huvi süüdistuse esitamiseks. „Avaliku huvi etapis“ (*public interest stage*) tuleb prokuröril kaaluda rida aspekte. Esiteks kui tõsise rikkumisega on tegu, kui suur on kahtlustatava süü, kannatanu haavatavuse taset ja temale tekitatud kahju suurust, kahtlustatava vanust (kas oli täisealine teo toimepanemise ajal). Järgneb kaalumise, kas süüdistuse esitamine on proportsionaalne reaktsioon teo toimepanemisele ning, kas tõendiallikad vajavad kaitset. (Code for Crown prosecutors p 4.12)

Sarnaselt riigiprokuröri juhisega, mis küll põhineb saksa õigusele, rakendub avaliku huvi hindamine ka inglise õiguses, mida tõsisem on rikkumine, suurem kahtlustatava süü ja ulatuslikum kannatanule tekitatud kahju, seda suurem on avalik huvi kriminaalmenetluse jätkamiseks, ehk inglise õiguse kohaselt avalik huvi süüdistuse esitamiseks.

Otstarbekuse põhimõtte eesmärk on anda õiguskaitseorganitele suurem vabadus otsustada, kas õiguskorda on rikutud sel määral, et tingimata on vaja kurjategijat karistada.¹⁷⁶ Selline õiguskorra huvisid arvestav eesmärgipüstitus on kahtlemata üllas. Oportuuniteediprintsiibi kehtestamise ja rakendamise praktiline eesmärk on ressursikokkuvõtte. „Otstarbekuse printsiibi üheks positiivseks elemendiks on kahtlemata inimressurssi ratsionaalne kasutamine õigussüsteemis. Õigussüsteemi vahendeid kuritegevuse ohjeldamiseks on piiratud. Kasutades otstarbekuse põhimõtet, seatakse rõhk kergematelt kuritegudelt raskemate kuritegude menetlemisele. Selline kriminaalpoliitika on vaadeldav ka üksiku juhtumi korral, kui isik on toime pannud erineva raskusastmega kuritegusid. Iga teo puhul eraldi süüdistuse esitamine

¹⁷⁴ K. Šavtsenkova, lk 45.

¹⁷⁵ Code for Crown prosecutors, alus: Prosecution of Offences Act 1985, arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk>. Ühendkuningriikide õiguses ei ole ühte ja ainsat kehtivat õiguskorda, on kolm erinevat jurisdiktsiooni oma seadusandlusega. Need on Inglise ja Walesi (inglise õigus), Šotimaa (šoti õigus) ja Põhja-Iirimaa (põhja-iiiri õigus). On ka kogu riiki hõlmava õigusjõuga akte. (Autori märkus).

¹⁷⁶ Ploom, T. Oportuuniteedi- e otstarbekuse printsiip. Juridica VI/2000, lk 369

oleks sellisel juhul ressursi raiskamine.“¹⁷⁷ Kriminaalmenetluse kiirust, efektiivsust ja majanduslikku ökonoomsust nimetatakse ka oportuuniteedprintsipi kriminaalmenetlusse lülitamise põhjusena.¹⁷⁸

Autor, kes on veendunud, et praktilised kaalutlused ei saa üle kaaluda üllaid eesmärke leiab, et kõige kooskõllalisemalt ja arvestades kriminaalmenetluse eesmärki on oportuuniteedprintsipi olemuse sõnastanud Riigikohus. Riigikohtu seisukohalt on kohtueelses menetluses tegemist prokurörile antud kaalutusõigusega, mille eesmärk hõlmab lisaks menetlusökonoomikale ka proportsionaalsuse põhimõttest tuleneva vajaduse välistada kriminaalrepressiooni kohaldamine juhtudel, mil see oleks teo asjaolusid silmas pidades ilmselgelt mittemõõdukas.¹⁷⁹

Avaliku huvi mõiste sisaldub menetlusseadustikus veel kohtumenetluse katkematuse printsipi regulatsioonis. KrMS muudatustega laiendati praktikas ilmnenuv vajaduse tulemusena n-ö kohtumenetluse katkematuse põhimõtte, mis lubab ühel kohtukoosseisul arutada ühte üldmenetluse kohtuasja, erandite loetelu viisil, et sõltumata menetluses olevates üldmenetlustest võib alati arutamisele võtta vahialusest süüdistatavaga kriminaalasju ja erandkorras võib kohtunik võtta arutamisele lisaks ka kriminaalasja kohtu esimehe kirjalikul loal kõrgendatud avaliku huvi korral, kui kõrvalekaldumine on õigusemõistmise huvides (KrMS § 268¹ lg 2 p 8, alates 01.09.2011). Mõiste kõrgendatud avalik huvi on jäetud praktika sisustada, seaduseelnõu seletuskirjas lähemat selgitust ei anta.¹⁸⁰

Autor pakub lahenduseks, et kõrgendatud avaliku huvi olemasolu tuleks hinnata lähtuvalt toime pandud teoga kahjustatud õigushüvest. Karistusseadustik lähtub õigushüve teooriast.¹⁸¹ Karistusseadustiku süstemaatiline jaotumine peatükkideks ja jagudeks on üles ehitatud just kaitstavast õigushüvest ja selle kaalukusest lähtudes.

„Karistusõigusliku sekkumise hädavajalikkus tuleneb küll vajadusest kaitsta ühiskonna põhiväärtusi ja õiguskorda, kuid karistusõigus saab seda teha siiski piiratult, sest

¹⁷⁷ Ploom, T., lk 370

¹⁷⁸ Kergandberg, E., Pikamäe, P. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. *Juridica* IX/2000, lk 556.

¹⁷⁹ RKKKo 3-1-1-85-04.

¹⁸⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE) seletuskiri, punktid 194–197.

¹⁸¹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). *Karistusseadustik*. Komm.vlj. 3. tr., lk 154-155

karistusõigusliku sekkumise intensiivsus on väga suur. Karistusõiguse sekkumise piirid tulenevad:

- õigushüve tähtsusest või kaalukusest (elu, tervis, omand)
- või teoviisist, vajadusest kaitsta sotsiaal-eetilisi käitumisväärtusi (teo kriminaaliseerimisel ei ole oluline mitte ainult hüve kahjustamine, vaid ka selle kahjustamise viis- pettus, vägivald jms).¹⁸²

Teise võimalusena saab pakkuda Märt Raski poolt karistusseadustiku eelnõu arutamisel väljendatud seisukoha, mille kohaselt karistusseadustiku eriosa paragrahvide omavaheline võrdlemine saab õigelt meetodiliselt aluselt lähtuda üksnes siis, kui me vaatame nende sanktsioonide alam- ja ülemmäärasid ja võrdleme neid raskusastme järgi.¹⁸³ Sarnane õigushüve kaalukust ja ka sanktsiooni raskust arvestav rakendussisu on antud ka mõistele avalik menetlushuvi.

Karistusseadustiku teokoosseisude eeltoodud meetoditel võrdlemisel saab rääkida avaliku huvi suurem väiksem skaalale seadmisest. Lähtudes hindamisel õigushüve kaalukusest ja seadusandja poolt süütegudele kehtestatud karistusahvarduse rangusest. Mida kaalukam on õigushüve ja suurem on karistusõigusliku sekkumise intensiivsus, seda suurem on avalik huvi.

Lisaks KrMS normis sätestatud avaliku huvi mõiste sisustamisele tuleb märkida, et avalik huvi kriminaalmenetluse vahendite sekkumise vajaduse kaalumisel tuleb mängu ka väljaspool KrMS tekstis sõnastatud. Nii on vahistamise kohaldamise aluste püsimise või äralangemise hindamise korral kohus arvestanud süüks arvatud tegu, selle olulisust ja sellest tulenevat avalikku huvi süüdistatavate kinnipidamiseks. Riigikohus on leidnud, et näiteks rahvatervise vastu suunatud esimese astme kuriteo puhul, kus isikuid süüdistatakse suures koguses narkootilise aine omandamises eesmärgiga seda levitada, ei saa rääkida ka süüdistatavate kinnipidamiseks avaliku huvi kadumisest 6 kuu möödudes ning pidas õigeks, et maakohus analüüsis iga isiku puhul eraldi, kas tema suhtes esinevad PS § 20 ja KrMS § 130 sätetest tulenevad vahistamise alused.¹⁸⁴

Kõigil kolmel juhul, mil KrMS-is kasutatakse mõistet avalik huvi, on ühiseks et mõiste on olulisuse kriteeriumi kaalumisargument. Sama, kaalumisargumenti rolli täidab avalik huvi

¹⁸² Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa., lk 39.

¹⁸³ Riigikogu IX koosseisu V istungijärgu, 04.04.2001 a, stenogramm. Karistusseadustiku eelnõu (119 SE) teise lugemise jätkamine.

¹⁸⁴ RKKKm 3-1-1-86-10

menetluses ka väljaspool normitekstis otsesõnus sätestatud. Avaliku huvi puudumine võimaldab midagi tegemata jätta ja avaliku huvi kõrgendatud olemasolu annab õigustuse sekkuda enam kui on tavaline piir. Avaliku (menetlus)huvi puudumine kriminaalmenetluse jätkamiseks annab võimaluse menetlus vähemtähtsates kuritegudes lõpetada, hoides ressursi raskemate kuritegude kohtusse viimiseks ja väikese süüga vähemtähtsa teo toimepanija kohtulikust karistamisest loobumiseks. Ülekaalukas avalik huvi on muude tõendite kogumise võimaluste ammendumisel aluseks ajakirjandusliku tõendiallika avaldamiseks ja kõrgendatud avalik huvi kriminaalasja kohtuliku üldmenetluse kiirendamiseks. EIK lahenditest nähtuvalt on kriminaalmenetluse vahendite kasutamisel vaja kaaluda avalike huvide kui kriminaalmenetluse huvide ja isiku huvide vahekorda. Menetluse üldises õigluses on tõhusa õigusemõistmise nimel vaja viia tasakaalu võistlevate huvide kaitse, milleks on ohvri, tunnistajate ja avalikud huvid.¹⁸⁵

¹⁸⁵ EIKo 15.12.2011, 26766/05 ja 22228/06 Al-Khawaja ja Tahery vs Ühendkuningriik, p146. Otsuses on viited teistele sama seisukohta kajastavatele lahenditele. Autori märkus.

Kokkuvõte

Käesolevas töös on uuritud määratlemata õigusmõistete sekka kuuluva avaliku huvi mõiste sisustamise temaatikat karistusseadustiku ja kriminaalmenetlusseadustiku normide kontekstis. Uurimustöö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele kuidas sisustada avaliku huvi mõistet karistusõiguse kontekstis.

Määratlemata õigusmõiste korral piiritleb õigusnorm õiguslike tagajärgede eeldused, s.o abstraktsed koosseisulised tunnused väga üldises plaanis. Enne määratlemata õigusmõistet sisaldava normi rakendamist tuleb sellise mõiste sisule anda piirid ja tunnused, et seda oleks võimalik seostada konkreetsete eluliste asjaoludega.

Määratlemata õigusmõiste sisustamiseks on pakutud lahendust, mille kohaselt määratlemata õigusmõistet tuleb küll sisustada erisuguselt, sõltuvalt juhtumi asjaoludest. Samas on võimalik teatud piirides otsustada, kuidas seda mõistet tüüpilisel juhul sisustada. Tüüpilise sisustamisvõimaluse teadmine ei vabasta seaduse tõlgendajat või rakendajat määratlemata õigusmõiste sisustamisvõimaluse hindamisest igal üksikjuhtumil.

Määratlemata õigusmõisted kalduvad kõrvale õigustloova akti terminoloogia täpsuse nõudest. Kriminaalõiguses, kus kehtib *nullum crimen nulla poena sine lege certa peaks* väga üldiselt määratletud mõistete kasutamine olema minimaalne, kuid täiesti välistada ei ole seda võimalik. Põhiseaduse § 23 lg-st 1 tuleneb karistusõiguses kehtiva määratletusnõude kohaselt peab nii tegu, mille eest seadus karistuse ette näeb, kui ka karistus olema selgelt määratletud.

Määratletuspõhimõtet ei ole rikutud kui normi sisu on tõlgendamisega avatav. Karistusõiguse kui repressiivse õigusharu eripära seab karistusõigusnormi tõlgendamisele kindlad piirid. Määratletuspõhimõtte järgimine tähendab nõuet, mille kohasel karistusõigusnormi sisu avamine ei tohi viia normi piiridest väljumiseni ega nende juhtumite hõlmamiseni karistusnormiga, mida seadusandja pole soovinud karistatavaks kuulutada. Vead määratlemata õigusmõiste sisustamisel on aluseks kohtuotsuse kassatsioonikohtus tühistamisele nagu iga teine materiaalõiguse ebaõige kohaldamine.

Õigusfilosoofias on avalik huvi, laiemas käsitluses, suunatud avaliku hüve loomisele või säilitamisele, seega on avalik hüve avaliku huvi esemeks ja eesmärgiks. Avalik hüve on miski, millest on huvitatud riigi kui kogukonna liikmed tervikuna. Avalik hüve on jagamatu

iseloomuga, olles teatud hulga indiviidide selline hüve, mida ei ole mõisteliselt, faktiliselt või õiguslikult võimalik osadeks jaotada ja neid osi indiviidide vahel laiali jagada. Sotsiaalse hüve muudab õigushüveks selle õiguslik kaitstus. Avalik huvi on laiem mõiste kui riigi huvi. Kuna riigi huvid ei hõlma kõiki ühiskondlikke vajadusi ja riigi huve ei saa vastandada avalikele huvidele, on avalikel huvidel riigi huvidega ühisosa. Teise käsitluse kohaselt on avalik huvi see, mille seadusandja on avaliku huvina sätestanud. Autori hinnangul ei jää õiguse rakendajal, eriti karistusnormi rakendajal, teist võimalust kui läheneda positivistlikust vaatenurgast ja käsitleda avalikku huvi sellena, millena seadusandja on sätestanud.

Diskussioon avaliku huvi olemuse ja sisu üle majandus- poliitika- ja sotsiaalfilosoofia valdkondades on kestev. Poliitilises ja sotsiaalfilosoofias on avaliku huvi kontseptsiooni lahenduse otsingud järjekindlad põhjusel, et avalik huvi on mõõdupuuks ülimalle eetilisele eesmärgile poliitilistes suhetes, institutsioonides ja praktikates. Poliitilise argumentatsiooni eesmärgiks on anda kaal ja saada toetus just konkreetselt sellele argumenteeritavale tegevuskavale või poliitikale paljude konkureerivate hulgas. Eesmärgiks ei ole ju muu, kui riigi majanduslike vahendite jagamise või loodava õiguslik regulatsiooni toel sotsiaalsete hüvede või eeliste saamine ja nende jagamine. Tõstatatud on ka küsimus vajadusest avalikku huvi territoriaalselt määratleda, lisades tingimuse, et avalik huvi on huvi ühe riigi, ühe poliitilise süsteemi sees. Küsimuse püstituse eesmärgiks oli avaliku huvi mõiste ohjamiseks eristada avalikku huvi globaalsetest huvidest. Käesoleva töö mõttes seostatult haldusõigusega, kus näiteks planeeringute regulatsioonis saab olla avalik huvi kohaliku omavalitsuse territooriumi elanike huvi, tähendab avalike huvide ruumilise ulatuse piiritlemine ka seda, et kogu riigi ühiskonda hõlmava avaliku huvi kõrval saab rääkida ka territoriaalselt kitsamast avalikust huvist.

Töös analüüsitud artiklite autorid, vaatamata erinevatele lähenemistele ja seisukohtadele, nimetavad siiski kõik oma otsingute käigus nii üldiseid väärtusi: turvalisus, vabadus, rahvatervis, võrdsus kui ka majanduslikke nagu efektiivsem turg, tehnoloogia areng, tarbijakaitse, töötajate õigused või näiteks põllumajanduse areng. Olenemata vaidlustest selle üle, kuidas määratleda avalikkust või huviseid võib üldistatult öelda, et avaliku huvi sihiks ja eesmärgiks jäävad siiski ühiskondlikud hüved ja väärtused.

Poliitiliste vaidluste kontekstis on avaliku huvi argumendil teine roll kui õiguslikus argumentatsioonis, seal aitab mõiste sisu tabamine ühtlasemalt ja arusaadavalt hinnata, kas avalikuks huviks väidetud kava, meede, tegevus või muu on ikka tõepoolest avalikes huvides.

Õigusnormi on seadusandja mõiste juba sisse kirjutanud, seal ei ole enam küsimust kas on avalik huvi, vaid küsimus on selles, mis see avalik huvi on?

Karistusseadustiku kehtivas versioonis on avalik huvi süüteo koosseisu tunnuseks kasutusel kahes kvalifitseeritus teokoosseisus võrdõiguslikkuse rikkumine (KarS § 152) ja diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel (KarS § 153). Jälgides avaliku huvi mõiste saatust alates karistusseadustiku vastuvõtmisest ja läbi selle muudatuste, siis on käesolevas töös tehtud järgmised järeldused. Seadusandja algne tahe ja eesmärk avaliku huvi mõiste süüteo koosseisudesse lülitamisel oli soov kaitsta väärtusi, mis seonduvad riigivõimu teostamisega – avalik usaldus riigivõimu ja selle teostamise vastu, usaldus riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Samuti usaldus kohalike omavalitsuste tegevuse ja nende esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Karistusseadustiku hilisemate muudatuste käigus on koosseisuline tagajärg samas, alguses sõnastuses toodud ka teistesse koosseisudesse, eesmärgiga eristada vähetähtsat rikkumist kriminaalkorras karistatavast rikkumisest. Mõiste avalik huvi on läbivalt olnud kasutusel koos mõistega oluline kahju, täpsemalt, on läbivalt olnud koosseisulise tagajärje tunnuseks sõnastuses - oluline kahju avalikele huvidele. Oluline mittevaraline kahju koosseisulise tagajärjena on omakorda avaliku huvi mõiste karistusseadustiku toonud ametialaste süütegude peatüki revisjoniga leitud olevat vastuolus põhiseadusest tuleneva karistusnormi määratletuse nõudega ja sellel põhjendusel ka ametialaste süütegude peatüki koosseisudest välja lülitatud.

Seega on kehtivas karistusseadustikus teokoosseisud: võrdõiguslikkuse rikkumine ja diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel, millesse avaliku huvi mõiste on toodud mitte sisuliste vaid süsteemsete muudatuste käigus vajadusega eristada väärtegu ja kuritegu, vähemolulist rikkumist olulisest rikkumisest. Sisuliselt kehtivad kõnealuste koosseisude osas samad etteheited normi ebamäärasusele, mis tehti karistusseadustiku ametialaste süütegude peatükis vastuolu kohta põhiseadusega, need järgivad struktuuris sama ülesehitust sätestades koosseisulise tagajärje alternatiivina olulise kahju avalikele huvidele. Karistusseadustiku ulatusliku revisjoni koostatud eelnõus, vaatamata tehtud kriitikale olulise mittevaralise kahju sätestamisele koosseisutunnuseks viidates olemasolevatele koosseisudele muudatuste tegemist ei ole vajalikuks peetud.

Autor on püüdnud leida lahendust olemasolevates koosseisudes avaliku huvi mõiste sisustamiseks ja tagajärje tuvastamiseks. Autor on töös mõiste tõlgendamissisustamisvõimaluste ja kohtupraktika analüüsi jõudnud järeldusele, et avalikku huvi

karistusnormis tuleb mõista huvina kaitsta väärtusi, mis seonduvad avaliku võimu teostamisega – avalik usaldus riigivõimu ja selle teostamise vastu, usaldus riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Samuti usaldus kohalike omavalitsuste tegevuse ja nende esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. See tähendab, nii nagu oli seadusandja algne tahe ja eesmärk mõiste seadusest toomisel. Samuti tuleb mõista nii, et avalikku huviga seotud teo (avalikku huvi mõjutava või eeliseid andva) saab toime panna vaid isik, kes on karistusseadustiku mõistes ametiisik. Need kaks tingimust kehtivad olenemata sellest, millises karistusseadustiku peatükis avaliku huvi mõistet sisaldav tegu paikneb. Ainult sellistel tingimustel saab rääkida mõiste kooskõllalisest kasutamisest määratletuse ja ettenähtavuse põhimõttega.

Autor on jõudnud seisukohale, et käsitledes konkreetselt KarS § 152 ja § 153 koosseise, siis selline lähenemine vastab ka küsimusele avalikele huvidele olulise kahju tekitamise kui koosseisulise tagajärje asendamisest erisubjekti – ametiisikuga. Pelk erisubjekti koosseisu lülitamine tagajärjest lähtumise asemel muudab iga koosseisu lõikele 1 vastava väärtuse automaatselt kuriteoks, sel põhjusel, et toimepanija on ametiisik. Selline lähenemine läheks vastuollu algse mõttega, millega eristati vähemtähtsad rikkumised (väärtegu lg 1) ja olulised (kuritegu lg 2).

Autor on kohtulahendite analüüsi tulemusel jõudnud järeldusele, et olulise kahjuna avalikele huvidele on tagajärjena enam-vähem aktsepteeritud avaliku usalduse vähenemist riigivõimu ja selle teostamise vastu, usalduse vähenemist riigi ja selle esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Samuti usalduse vähenemist kohalike omavalitsuste ja nende esindajate tegevuse õiguspärasuse vastu. Autor ei saa kohtulahendite põhjal tõsikindlalt väita, kuna kohtule aktsepteeritavate tõendite puudumisel ei ole kohus lõplikku seisukohta võtnud.

Kehtivate kuriteokoosseisude koosseisulise tagajärje oluline kahju avalikele huvidele kui mittevaralise olulise kahju tuvastamiseks ja tõendamiseks KrMS 3. peatüki nõuetele vastavalt. on autor pakkunud võimalustena välja tunnistajad ja avaliku arvamuse küsitluse. Tunnistaja ütlus (KrMS § 63 lg 1) on kriminaalmenetluses otsesõnu sätestatud tõendi liik, avaliku arvamuse küsitluse tulemused võivad mahtuda KrMS § 63 lg 2 sätestatu ehk vabatõendi piiridesse.

Tunnistajate, konkreetsete isikute olemasolu, on riigikohus praktikas nõudnud avaliku korra raske rikkumise (KarS § 263) teokoosseisu kvalifitseerimisel eristamaks vägivallategu avaliku korra raskest rikkumisest. Avalik kord ja avalik huvi on mõlemad suure abstraktsusastmega

määratlemata õigusmõisted. Mõlemat ühendab ka see, et mõistet sisustab mingi ühiskonnas kokkulepitud väärtus. Väärtusel ei ole materiaalselt vormi, mida saab kahjustada ja millel on kahjustamise jälg näha. Selleks, et väärtuse kahjustatud olekut tagajärjena väita, on vaja isikut, kes selle väärtuse vähenemist tunnetab, et näidata nõutavat reaalses maailmas toimunud muudatust. Seega avaliku huvi kui karistusõiguslikult kaitstava väärtuse kahjustamise faktiliseks tõestamiseks, sarnaselt avaliku korra rikkumise tuvastamisel nõutava peaks süüdistus muudatuse toimumise tõendamiseks leidma piisava hulga konkreetseid isikuid, kes kahjustavast teost teaksid ja tagajärge tunnetaksid. Siinkohal jääb lahtiseks küsimus, kui suur peab olema isikute hulk, et rääkida avalikus usalduses tekkinud muutusest?

Piisava kogumi küsimuse saaks lahendada avaliku arvamuse küsitlusega ja kui avalikkuse küsitluse tulemusena on selgunud, et konkreetse tegu on tinginud avaliku usalduse vähenemise avaliku võimu teostamise vastu on see tõend kinnitamaks saabunud tagajärge. Lahendusena peaks autori olema avaliku arvamuse küsitluse tulemuste rakendamine vabatõendina kõige objektiivsem kui on usaldusväärset lahendatud tulemuse saamise protsess. Selline tõendi kogumise viis on ressursiökoonoomia seisukohalt kulukas ja samuti vastuolus range tõendite kasutamise nõudega tõendamiseseme asjaolude tõendamisel.

Kolmanda võimalusena mittevaralise olulise kahju tõendamisel saab kasutada J. Ilvesti poolt esitatud seisukohta, mille kohaselt selliste mittevaralist kahju põhjustavate tegude nagu "õiglase konkurentsi kahjustamine" või "täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametiisiku erapooletuse ja aususe kahtluse alla seadmine" tagajärje konkretiseerituse aste ei saa kunagi ulatuda samasse täpsusjärku, kui varalise kahju puhul, mil on võimalik esitada tagajärg sendi täpsusega. Seetõttu peab siin kohtu diskretsiooni osatähtsus olema suurem. Kolmas võimalus on seega jääda siiski tagajärje saabumise osas õigusliku hinnangu juurde ja jätta õiguse rakendaja hindamisruumi küsimuseks, kas konkreetse teo tagajärjel on tekkinud oluline usalduskahju. Töö autor nõustub J. Ilvestiga ja leiab, et tagajärje saabumise õigusliku hinnangu hoolde jätmine ei tähenda siinsel juhul teo samastamist tagajärjega vaid hinnangut avaliku usalduse muutumise määrale teo tagajärjel, mis võib olla ebaoluline või oluline.

Avaliku huvi mõiste sisaldub karistusseadustiku kõrval ka kriminaalmenetluse seadustikus. Avaliku huvi mõiste on seotud kutsesaladuse hoidmisest kõrvalekaldumise nõudega, kohtumenetluse katkematuse printsiibiga ja oportuuniteediprintsiibiga. Viimane kasutab, küll täpsemalt mõistet avalik menetlushuvi.

Autori hinnangul tuleb otsida võtit avaliku menetlushuvi mõiste sisustamiseks kriminaalmenetluse eesmärgist. Kriminaalmenetluse kui sündmuse eesmärk on jõuda õigusrahu loova ja taastava kohtulahendini. Legaliteediprintsiip kohustab kuriteotunnuste alusel alati menetlust alustama ja toimetama kuni menetluse eesmärgi, õigusrahu saavutamiseni. Oportuniteediprintsiibi kohaldamine võimaldab kaaluda, kas ehk on eesmärk juba saavutatud ja kogu teed kohtulahendini läbi käima ei pea. Sellist lähenemist toetab tegelikult ka seaduse sõnastus, mis räägib avaliku menetlushuvi puudumisest menetluse jätkamiseks, ehk et avalik menetlushuvi on end selleks etapiks ammendanud. Oportuniteediprintsiibi praktiline eesmärk on ressursikokkuvõid. Oportuniteediprintsiibi kahte külge ühendav definitsioon ütleb, et tegemist on kaalutusõigusega, mille eesmärk hõlmab lisaks menetlusökonoomikale ka proportsionaalsuse põhimõttest tuleneva vajaduse välistada kriminaalrepressiooni kohaldamine juhtudel, mil see oleks teo asjaolusid silmas pidades ilmselgelt mittemõeldukas.

Kõigil kolmel juhul, mil KrMS-is kasutatakse mõistet avalik huvi, on ühiseks et mõiste on olulisuse kriteeriumi kaalumisargument. Sama, kaalumisargumenti rolli täidab avalik huvi menetluses ka väljaspool normitekstis otsesõnus sätestatud. Avaliku huvi puudumine võimaldab midagi tegemata jätta ja avaliku huvi kõrgendatud olemasolu annab õigustuse sekkuda enam kui on tavaline piir. Avaliku (menetlus)huvi puudumine kriminaalmenetluse jätkamiseks annab võimaluse menetlus vähemtähtsates kuritegudes lõpetada, hoides ressursi raskemate kuritegude kohtusse viimiseks ja väikese süüga vähemtähtsa teo toimepanija kohtulikust karistamisest loobumiseks. Ülekaalukas avalik huvi on muude tõendite kogumise võimaluste ammendumisel aluseks ajakirjandusliku tõendiallika avaldumiseks ja kõrgendatud avalik huvi kriminaalasja kohtuliku üldmenetluse kiirendamiseks. EIK lahenditest nähtuvalt on kriminaalmenetluse vahendite kasutamisel vaja kaaluda avalike huvide kui kriminaalmenetluse huvide ja isiku huvide vahekorda. Menetluse üldises õigluses on tõhusa õigusemõistmise nimel vaja viia tasakaalu võistlevate huvide kaitse, milleks on kaitse, ohvri, tunnistajate ja avalikud huvid.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et avaliku huvi mõistet ei ole võimalik üheselt defineerida. Autor jagab seisukohta, mille kohaselt avaliku huvi esemeks ja eesmärgiks on jagamatu ühiskondlik hüve või väärtus. Selline väga lai määratlus muudab igasuguse mõistet sisaldava normi tõlgendamise ettearvamatuks. Avaliku huvi mõiste sisustamine on väga tihedalt seotud kontekstiga ja konkreetsete asjaoludega.

Summary

Defining an undefined legal concept - public interest in the context of Penal Code and Code of Criminal Proceeding

The object of the research of the thesis is undefined legal concept of public interest.

The thesis aims to analyse meaning of the concept of public interest in the context of Penal Code and Code of Criminal Procedure. It is suggested, concepts used in law should as far as possible be interpreted and used in harmony of meaning in different areas of law. Therefore it is necessary to analyse the concept of public interest in substantive and procedural criminal law in the same research.

There are legal concepts that are precise in their content and there are vague ones, public interest is one of the latter. There have been very few studies in this interesting and complex subject.

Author has divided her research in to three chapters. The first one gives overview of problems of using and interpreting undefined legal concepts in criminal law and possible solutions. Also a broader overview of different approaches to the concept of public interest is given. In second chapter author concentrates on possible interpretations and meanings of the concept of public interest stated as an objective element necessary to constitute the offence. The third chapter focuses on the content and the use of the concept in criminal procedure. Due to problems of conditions for proof and taking of evidence being problems of criminal procedure author has placed discussion over sufficient proof and evidence as a part of chapter in proceedings.

In a broader sense, the aim of public interest is to create or maintain a common good, thus a common good is the subject and aim of public interest. A common good is indivisible in nature, a greater good for individuals that cannot be divided into parts which could be spread amongst the individuals in concept, fact or law. Public interest is a broader concept than national interest. As national interest does not cover all the needs of the society and as national interests cannot be contrasted with public interest, national interest and public interest intersect. Although concept is widely discussed in area of political philosophy the purpose of using public interest as an argument differs from its standpoint in criminal law. It is said, that in politics public interest is taken to comprise the ultimate ethical goal of political relationships, institutions and practices. No matter how different authors approach public interest, its subject, aim or nature, they all agree, that for example social common goods as

public security, freedom, public health, equality, as well as growth of economy, protection of consumers, and protection of rights of employees are matter of public interest.

In Estonia's currently valid Criminal Code undefined legal concept of public interest stated as objective element necessary to constitute an offence is used in two criminal offences, those are violation of equality (§ 152) and discrimination based on genetic risks (§ 153). Both descriptions of offence share same structure, first section describes act which is classified as misdemeanours and second section gives aggravating circumstances - if significant damage is thereby caused to the rights or interests of another person that are protected by law or to public interests, and classifies act as criminal offence. The origin of public interest stated as necessary element in consequence of the offence in Penal Code has its roots in chapter describing offences related to office. The legislator had in mind the protection of public interest as in belief and trust in rightful and lawful fulfilment of duties in institutes of public authority. Through analysing and attempts to recognise different sections of public interest as a necessary element of the offence author comes to the conclusion that the only way to uphold interpretation of the legal concept to meet requirement of specificity, as required in criminal law, is to aim to understand the content of the concept of public interest as it was meant by legislator. As the concept of public interest is used with another undefined legal concept of significant damage, it has caused different opinions in court practice about possible sufficient proof of causing significant damage to public interests. According to the Supreme Court, a normative assessment is not enough to signify that substantial harm to immaterial interests is the result of an act, the act must have resulted in a specific modification of the outside world and there must be possible to indicate a number of identifiable persons who are aware of the act damaging public interest and whose opinion was negatively influenced by the act. Opposing opinion is that as long as the Penal Code recognizes possibility to cause substantial harm to immaterial interest, there ought to be allowed different standards of proof. Author concludes that, to overcome lack of agreement on giving evidence on causing substantial harm on public interest first possibility is to approach on evidence in accordance of demands of Code of Criminal Procedure, that is by giving sufficient amount of witnesses who are aware of misconduct and suffer loss of confidence in public office. Second is to use results of public opinion survey as evidence. It seems to be most objective, but does not meet standards of giving proof. Third option is to agree with opinion according to which normative decision should to be allowed to assess the consequence.

In criminal proceedings concept of public interest is employed for use of principle of opportunity, as a defense against principle according to which it is prohibited to hear several

criminal matters simultaneously and also as an excuse to break the right of refusal to give testimony due to professional or other activities. The lack of public interest in proceedings is an argument for terminating criminal proceedings due to reasons of expediency based on the principle of opportunity, which allows cancelling the prosecution in cases determined by the legislation, even if the necessary elements and unlawfulness of the offence and the person's guilt have been proven. Public interest in proceedings exists for special and general preventive considerations. Special prevention is against terminating criminal proceedings if conviction is necessary to influence the offender. Public interest in proceedings based on general preventive requirements exists in all cases that meet any of the following conditions. First, the criminal offence was committed in a sphere of life for which the public needs to hold special trust. Second, punishing the offender is necessary for legal order and third, the victim has no effective legal remedies other than criminal proceeding.

The key to understand public interest in the context of lack of public interest in proceedings, in author's conclusion, lies in the goal of criminal proceedings. The goal of criminal proceedings is to reach the balance and peace in justice by achieving decision made by court. And then there is obligation to conduct criminal proceedings when facts referring to a criminal offence become evident. Principle of opportunity gives means and conditions when there is possible to reach that balance and peace in justice earlier in the way, without pursuing the court order. The other purpose of principle of opportunity is maintaining the resources and opportunity to deal with more serious offences. In all three cases concept of public interest makes an argument of discretion.

In conclusion said it may be asserted, that to offer a satisfying all situations and all-inclusive definition of the concept of public interest is not possible. Although in broader meaning it is fulfilling, that the aim of public interest is to create or maintain an undividable common good, this broader definition lacks answers in concrete situations. The legal concept of public interest is always very sensitive on context.

Kasutatud kirjandus

- 1) Barry B.M. and Rees W.J. The Public interest.- Proceedings of the Aristotelian Society. Supplementary volumes. Vol 38 (1964) lk 1-38 (JSTOR elektrooniline raamatukogu www.jstor.org)
- 2) Cassinelli, C. W. Some Reflections on the Concept of the Public Interest. Ethics. Vol. 69, No. 1 (Oct., 1958), lk. 48-61. The University of Chicago Press. (JSTOR elektrooniline raamatukogu).
- 3) Cox. J.W. The appeal to the Public interest. British Journal of Political science. 1973. Vol3. lk 229-241 (JSTOR elektrooniline raamatukogu).
- 4) Ernits, M. Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas. Juridica IX/2010.
- 5) Goldston, James A. Public Interest Litigation in Central and Eastern Europe: Roots, Prospects and Challenges. Human Rights Quarterly, Vol 28, NO 2 (May 2006) lk 492-527, The Johns Hopkins University Press. (JSTOR elektrooniline raamatukogu).
- 6) Gunn, J. A. W. Jeremy Bentham and the Public Interest. - Canadian Journal of Political Science. 1968 vol 1.
- 7) Ernits, M. Tõlgendamisest Riigikohtu praktikas.- Juridica IX 2010.
- 8) Ikkonen, K. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. - Juridica III/2005.
- 9) Jürgen, I. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamise alus kriminaalmenetluses. -Juridica. I/2004.
- 10) Kalbus. A. Avalik huvi ettevõtlusvabaduse piiramise alusena. - Juridica VI/2003.
- 11) Kalmet Tanel, Uue korruptsioonivastase seaduse põhimõistetest. - Õiguskeel 2013/2.
- 12) Kergandberg, E. Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Kirjastus Juura. 2006.
- 13) Kergandberg, E. Sillaots, M. (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Kirjastus Juura. 2012.
- 14) Kergandberg, E, Pikamäe, P. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. - Juridica IX/2000.
- 15) Knapp, B. Grundlagen des Verwaltungsrechts. I osa. Baesel, Frankfurt am Main: Helbing Lichtenhahn, 1992, äärenr 135. -Viidatud: Kalbus, A. Avalik huvi ettevõtlusvabaduse piiramise alusena.- Juridica VI/2003.
- 16) Lee, A. Albert. Standing to Challenge Administrative Action: An Inadequate Surrogate for Claim for Relief. - The Yale Law Journal, Volume 83, Number 3, January 1974. Arvutivõrgus: <http://digitalcommons.law.yale.edu>. 26.04.2014.
- 17) Maurer. K. Õigusleksikon. Kirjastus Interlex. 2000.

- 18) Merusk, K., Olle, V., Mõttus A. jt. Õigusriigi printsiip ja normitehnika. Tartu Sihtastus Eesti Õiguskeskus. 1999.
- 19) Merusk, K., Administratsiooni diskretsioon.- Juridica, 1998, nr.3.
- 20) Nuotio, K. Õigusemõistmine kriminaalasjades ja eetika.- Juridica VIII/2008.
- 21) Sootak, Jaan. Karistusõigus. Üldosa. Kirjastus Juura. 2010.
- 22) Sootak, Jaan; Pikamäe, Priit (koostajad). Karistusseadustik. Komm. vlj. 3.tr. Kirjastus Juura. 2009.
- 23) Parrest, N., Õigusselgusest õiguskantsleri töös. - Õiguskeel 2008/1.
- 24) Ploom, Tristan. Oportuniteedi- e. otstarbekuse printsiip.- Juridica VI/2000.
- 25) Vettik, Aime; Silvet, Erki (koostajad) Õigus ja keel. Teemaatiline valik „Õiguskeeles“ aastatel 1995-1999 ilmunud kirjutistest. Juura Õigusteabe AS. 2000.
- 26) Müller-Tochtermann, H., Zur Struktur der deutschen Rechtssprache. – Muttersprache 69, 1959, lk 84–86.- Viidatud: Els Oksaar. Seaduskeele probleeme Saksamaal Õiguskeel 2002 lk 4-9 Tallinn Juura, Õigusteabe AS.
- 27) Oksaar, E., Seaduskeele probleeme Saksamaal - Õiguskeel 2002-1. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS.
- 28) Saarmets, V., Viivitamata mõistliku aja jooksul - Õiguskeel 2002-1. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS.
- 29) Sootak, J., Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003.
- 30) Sootak, J., Ühetaoline mõistekasutus karistusõiguses. - Juridica X/2012.
- 31) Susi. M. Euroopa Inimõiguste Kohtu 2010.a kohtulahendite ülevaade. OÜ Greif. Luunja.
- 32) Larenz, Karl, Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6 Aufl. Springer-Verlag Berlin 1991 S 39,1 viidatud http://www.just.ee/33192#_ftn14
- 33) Passerin d'Entreves, Maurizio. Hannah Arendt. (Stanford encyclopedia of Philosophy) Arvutivõrgus: <http://plato.stanford.edu> 25.04.2014.
- 34) Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012 . Arvutivõrgus: www.pohiseadus.ee
- 35) Savtsenkova, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise ja süü väiksuse tõttu. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/2835/savtsenkova_kristiina.pdf

Elektroonilistel kandjatel allikad

- 36) Riigi peaprokuröri juhised KrMS § 202-203¹ kohaldamise kohta. Arvutivõrgus: <http://www.prokuratuur.ee>.
- 37) Code for Crown prosecutors, Arvutivõrgus: http://www.cps.gov.uk/publications/code_for_crown_prosecutors/

- 38) European Roma Rights Centre (ERRC) - First Five Roma Rights Victories under New Bulgarian Equality Law. Arvutivõrgus- <http://www.errc.org/article/first-five-roma-rights-victories-under-new-bulgarian-equality-law/2022>. 02.05.2014
- 39) „Eesti keele seletav sõnaraamat“. Eesti Keele Instituut. Arvutivõrgus kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=avalik&F=M>
- 40) Larenz, Karl, Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6 Aufl. Springer-Verlag Berlin 1991 S 391 viidatud Hirvoja. M Majanduskaristusõiguse ajakohastamine Eestis – põhialused ja rõhuasetused Arvutivõrgus: http://www.just.ee/33192#_ftn14. 01.05.2014.

Seaduseelnõude seletuskirjad ja riigikogu istungite stenogrammid

- 41) Riigikogu IX koosseisu V istungijärgu, 04.04.2001 a, stenogramm. Karistusseadustiku eelnõu (119 SE) teise lugemise jätkamine. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/index.php?op=steno&stcommand=stenogramm&day=09&date=986382000&op2=print&pkpkaupa=1&paevakord=2000007674> 02.05.2014
- 42) Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr. 65 Tallinn, Toompea Neljapäev, 28. september 2000. päevakorra punkt 3. Vabariigi Valitsuse algatatud karistusseadustiku eelnõu 119 SE II -3 põhimõttelised probleemid. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003673532. 28.04.2014.
- 43) Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr. 14, Tallinn, Toompea Neljapäev, 28. veebruar 2002, Riigikogu õiguskomisjoni algatatud karistusseadustiku rakendamise seaduse eelnõu (735 SE) ettevalmistamine teise lugemise jätkamiseks. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=020630022
01.05.2014
- 44) Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 32. Lossi plats 1a, Tallinn teisipäev, 04. mai 2004 Päevakord: 2. Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõu (295 SE) ettevalmistamine teiseks lugemiseks. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=041320003 28.04.2014.
- 45) Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 34. Lossi plats 1a, Tallinn esmaspäev, 10. mai 2004. Päevakorra punkt 3. Vabariigi Valitsuses algatatud kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõu (295 SE) ettevalmistamine teiseks lugemiseks. Arvutivõrgus:

- http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=041320003. 28.04.2014.
- 46) Elektroonilise side seaduse, infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (913 SE I) seletuskiri. Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061380012 01.05.2014.
- 47) Karistusseadustiku eelnõu (119 SE) koos seletuskirjaga. Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=991610003 01.05.2014
- 48) Karistusseadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (931 SE1) algtekst ja seletuskiri. Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061590005
- 49) Kriminaalmenetluse seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE) seletuskiri, Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=793874&u=20110427100826> 02.05.2014
- 50) Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu (656 SE III), Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=886980&u=20140420183825>
- 51) Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (SE 554) seletuskiri (algatamine). Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad&> 02.05.2014.
- 52) Korruptsioonivastase seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=369e4999-cf7d-488b-8155-f688cd9d23ee&> 02.05.2014

Kasutatud õigusaktid

- 53) Asjaõigusseadus. - RT I 1993, 39, 590... RT I, 13.03.2014, 82
- 54) Elektroonilise side seaduse, infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vääртеomenetluse seadustiku muutmise seadus- RT I 2006, 31, 234.
- 55) Euroopa Inimõiguste konventsioon (terviktekst) jõustumise kuupäev 01.06.2010 - RT II
- 56) Euroopa Liidu teenuste direktiivi rakendamise seadus¹- RT I 2009, 63, 408.
- 57) Karistusseadustik.- RT I 2001, 61, 364...RT I, 26.02.2014, 6.
- 58) Karistusseadustiku ja selle muutmisega seonduvate seaduste muutmise seadus- RT I 2007, 13, 69.
- 59) Karistusseadustiku rakendamise seadus - RT I 2002, 56, 350.
- 60) Kriminaalmenetluse seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus.- RT I, 23.02.2011, 1.
- 61) Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166...RT I, 26.02.2014, 8.
- 62) Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus, RT I 2004, 46, 329.
- 63) Korruptsioonivastane seadus - RT I, 29.06.2012, 1
- 64) Planeerimisseadus. -RT I 2002, 99, 579... RT I, 13.03.2014, 97
- 65) Riigihangete seadus. - RT I 2007, 15, 76, 74 ... RT I, 23.12.2013, 74.
- 66) Sõjahaudade kaitse seadus. - RT I 2007, 4, 21 ... RT I, 21.03.2011, 27.
- 67) Tarbijakaitse seadus - RT I 2004, 13, 86... RT I, 31.12.2013, 7.
- 68) Toote nõuetele vastavuse seadus. - RT I 2010, 31, 157... RT I, 28.06.2012, 30.

Kasutatud kohtupraktika

- 69) RKKKo 3-1-1-85-04 (Ülo Sinisalu süüdistuses KarS § 188 järgi)
- 70) RKKKo 3-1-1-111-04 (A.T. süüdistuses KarS § 121 järgi)
- 71) RKPJKo 3-4-1-5-05 (õiguskantsleri taotlus Kuressaare Linnavolikogu 27.05.2004.a määruse nr 17 punkti 1 kehtetuks tunnistamiseks)
- 72) RKKKo 3-1-1-78-05 (Aleksi Morozovi süüdistuses KarS § 263 p 1 järgi)
- 73) RKKKo 3-1-1-133-05 (Kaupo Kruusvee väärteoasi liiklusseaduse § 74³⁷ lg 2 alusel).
- 74) RKKKo 3-1-1-21-06 (Jaanus Tamkivi süüdistuses KarS § 289 järgi).
- 75) RKKKo 3-1-1-61-06 (E. Tilli süüdistuses KarS § 300 järgi) koos kohtunik J. Ilvesti eriarvamusega
- 76) RKKKo 3-1-1-7-07 (Jüri Liimi süüdistuses KarS § 263 p 3 järgi).

- 77) RKKKo 3-1-1-37-07 (Toomas Tiiki süüdistuses KarS § 424 järgi).
- 78) RKKKo 3-1-1-53-07 (Heiki Küti süüdistuses KarS § 424 järgi).
- 79) RKKKo 3-1-1-41-08 (AS-i Enimex ja Andrei Kislõi süüdistuses KarS § 392 lg-te 1 ja 3 järgi).
- 80) RKÜKo 3-4-1-18-08 (Vabariigi Presidendi 11. detsembri 2008. aasta taotlus tunnistada riigikogu liikme palga ajutise korralduse seadus põhiseadusega vastuolus olevaks).
- 81) RKKKo 3-1-1-60-10 (Meelis Lao süüdistuses KarS § 263 p 1 järgi).
- 82) RKKKo 3-1-1-15-10 (Maido Kättmanni süüdistuses KarS § 199 lg 2 p-de 3 ja 7 ning § 204 lg 1 järgi).
- 83) RKKKm 3-1-1-86-10 08. (Herki Udikase jt määruskaebused tõkendile vahistamine).
- 84) RKKKo 3-1-1-31-10 (Sergei Tumanovi süüdistuses KarS § 291 järgi).
- 85) RKÜKo 3-4-1-16-10 (Karistusseadustiku § 87² põhiseaduslikkuse kontroll).
- 86) RKKKo 3-1-1-23-12 (Mati Eliste süüdistuses KarS § 298¹ lg 1 järgi).
- 87) RKKKo 3-1-1-30-13 (Henn Koolmeistri süüdistuses KarS § 316¹ järgi).
- 88) RKKKo 3-1-1-84-12 (K.G süüdistuses KarS § 169 järgi p 10).
- 89) RKKKo 3-1-1-75-13 (Kristjan Talviku süüdistuses KarS § 200 lg 2 p-de 7 ja 9 järgi ja Oliver Meili süüdistuses KarS § 200 lg 2 p-de 7 ja 9 järgi).
- 90) RKKKm 3-1-1-89-13 (Karin Landi süüdistuses KarS § 184 lg 1 järgi).
- 91) EIKo 06.07.2005, 43579/98, Nachova vs Bulgaaria
- 92) EIKo 14.09.2010, 38224/03, Sanoma Uitgevers B.V vs Holland
- 93) EIKo 07.02.2006, 57325/00, D.H. ja teised vs Tšehhi Vabariik
- 94) EIKo 15.12.2011, 26766/05 ja 22228/06 Al-Khawaja ja Tahery vs Ühendkuningriik.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Aalo Kukk _____.

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Avaliku huvi mõiste sisustamisest karistusseadustikus ja kriminaalmenetluses

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on _____ Jaan Ginter _____.

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **05.05.2014**